

GAP EYLEM PLANI İNCELEME VE DEĞERLENDİRME RAPORU

ELEŞTİRİLER VE ÖNERİLER

**TMMOB
DİYARBAKIR İL KOORDİNASYON
KURULU**

**GAP EYLEM PLANI
İNCELEME VE
DEĞERLENDİRME
RAPORU**

ELEŞTİRİLER-ÖNERİLER

**TMMOB
DİYARBAKIR İL KOORDİNASYON
KURULU**

TMMOB
DIYARBAKIR İL KOORDİNASYON KURULU

ELEKTRİK MÜHENDİSLERİ ODASI DIYARBAKIR ŞUBESİ
HARİTA VE KADASTRO MÜHENDİSLERİ ODASI DIYARBAKIR ŞUBESİ
İNŞAAT MÜHENDİSLERİ ODASI DIYARBAKIR ŞUBESİ
JEOLOJİ MÜHENDİSLERİ ODASI DIYARBAKIR ŞUBESİ
MAKİNA MÜHENDİSLERİ ODASI DIYARBAKIR ŞUBESİ
MİMARLAR ODASI DIYARBAKIR ŞUBESİ
ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI DIYARBAKIR ŞUBESİ
ÇEVRE MÜHENDİSLERİ ODASI DIYARBAKIR İL TEMSİLCİLİĞİ
JEOFİZİK MÜHENDİSLERİ ODASI DIYARBAKIR İL TEMSİLCİLİĞİ
KİMYA MÜHENDİSLERİ ODASI DIYARBAKIR İL TEMSİLCİLİĞİ
MADEN MÜHENDİSLERİ ODASI DIYARBAKIR İL TEMSİLCİLİĞİ
ORMAN MÜHENDİSLERİ ODASI DIYARBAKIR İL TEMSİLCİLİĞİ
ŞEHİR PLANCILARI ODASI DIYARBAKIR İL TEMSİLCİLİĞİ

TEŞEKKÜR

GAP İzleme Komisyonunun yapmış olduğu “GAP Eylem Planı İnceleme ve Değerlendirme Raporu” çalışmalarına, uzmanlık alanlarından doğru yaptıkları katkılardan ötürü **Eğitim-Sen Diyarbakır Şubesine, SES Diyarbakır Şubesine, Tarım Orkam-Sen Diyarbakır Şubesine** ve çalışmalarından faydalandığımız **Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığına** teşekkür ederiz.

TMMOB
Diyarbakır İl Koordinasyon Kurulu

İÇİNDEKİLER

GENEL DEĞERLENDİRME	7
EYLEMLER	22
I. EKONOMİK KALKINMANIN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ	22
CAZİBE MERKEZLERİ	23
TEŞVİK POLİTİKALARI.....	25
KOBİ DESTEKLEME VE KÜMELENME	28
TEKNOPARKLAR	29
KÜLTÜR TURİZM	31
DOĞAL KAYNAKLAR VE YENİLENEBİLİR ENERJİ	33
TARIM	36
II. SOSYAL GELİŞMENİN SAĞLANMASI	42
EĞİTİM.....	43
İSTİHDAM	46
SAĞLIK.....	49
SOSYAL HİZMET VE YARDIMLAR	54
III. ALT YAPININ GELİŞTİRİLMESİ	57
SULAMA.....	57
ENERJİ	66
ULAŞTIRMA.....	74
SOSYAL FİZİKİ ALTYAPI	76
IV. KURUMSAL KAPASİTENİN GELİŞTİRİLMESİ	80
TAŞRA TEŞKİLATLARI	81
YEREL İDARELER VE BÖLGESEL KURULUŞLAR	81
GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ.....	81
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	85

GENEL DEĞERLENDİRME

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), 1970'li yıllarda, bölge illerini kalkındırmak amacıyla hazırlanan bir projedir. Entegre bir kalkınma projesi olan GAP, sektörler bazında plansız ve dengesiz bir gelişim göstermiş, enerji dışındaki sektörlerde hedeflenen gelişmeler sağlanamamıştır. Böylelikle, bölgenin temel sorunlarına çözüm üretmekten uzak bir proje haline gelmiştir. Hükümet tarafından açıklanan GAP Eylem Planı, bölgenin sorunlarına çözüm olarak sunulmuştur. TMMOB Diyarbakır İKK bileşenleri yıllardır GAP konusunda çeşitli incelemeler, değerlendirmeler yapmış, kongreler, sempozyumlar, forumlar düzenlemiştir. Bu birikimle, bizleri en çok ilgilendiren konuların başında gelen ve uzmanlık alanlarımızdaki konuların yer aldığı GAP Eylem Planını incelemek ve değerlendirmek amacıyla "GAP İZLEME KOMİSYONU" kurulmuştur. Bu komisyon, planda yer alan-almayan konuları, GAP ile ilgili süreçlerin nasıl işlediğini takip ederek, sonuçlarını halkımız ve kamuoyuyla paylaşmak üzere çalışmalarına devam edecektir. Komisyon, TMMOB Diyarbakır İKK bileşenlerinin yönetim kurulu üyelerinden oluşmuştur.

GAP Eylem Planı, Diyarbakır'da, 27 Mayıs 2008 tarihinde, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından açıklanmıştır. Çeşitli hükümetler döneminde açılan paketlerin bir yenisi olan GAP Eylem Planı, tam kadro olarak bakanlar kurulu ve 75 bölge milletvekili ile gerçekleştirilen törende, Başbakanın ağzından; *"Bugün açıkladığımız bir rapor, proje veya dosya değildir. Takvimi belirlenmiş, somut olarak, müşahhas olarak tanımlanmış, kaynağı temin edilmiş bir eylem planıdır"* şeklinde açıklanmıştır.

Eylem Planı:

- 2008-2012 yıllarını kapsamaktadır.
- 73 eylem içermektedir.

Eylem Planı kapsamında;

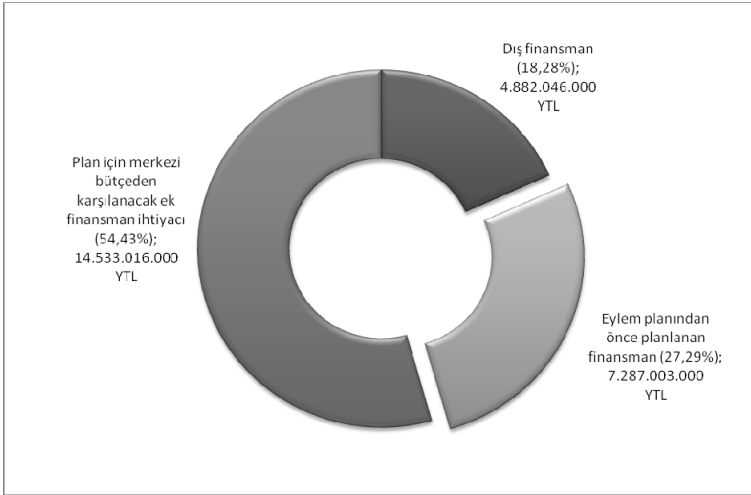
1. Ekonomik Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi

2. Sosyal Gelişmenin Sağlanması
3. Altyapının Geliştirilmesi
4. Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi

başlıklarından oluşan 4 ana bölümde yapılacak çalışmalar anlatılmıştır.

Eylem Planında, finansman başlığı altında düzenlenen tabloda, 4 ana başlık için toplam 26.702.065.000 YTL finansman ihtiyacı öngörülmüş, 7.287.003.000 YTL finansmanın Eylem Planından önce yapılması planlanan çalışmalar için ayrıldığı belirtilmiştir. 19.415.062.000 YTL ek finansman ihtiyacı olduğu, bunun 4.882.046.000 YTL'sinin dış finansman desteğiyle karşılanacağı, geri kalan 14.533.016.000 YTL'nin ise merkezi bütçeden karşılanacağı belirtilmiştir.

Belgede, en genel şekliyle GAP Eylem Planının amacı olarak *“Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde ekonomik büyüme, sosyal gelişme ve istihdam artışı sağlayarak, bölgede yaşayan vatandaşlarımızın refah, huzur ve mutluluğunun artırılmasıdır”* vurgusu ön plana çıkarılmış ve işlenmiştir.

Şekil 1 GAP Eylem Planı İçin Öngörülen Finansman İhtiyacı
(Toplam Finansman İhtiyacı: 26.702.065.000 YTL)

Eylem Planında GAP; “Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu kaynakları değerlendirerek, bu yörede yaşayan insanlarımızın gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmeyi, bölgelerarası farkları gidermeyi ve ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlayan ve ülkemizi uluslararası alanda markalaştıran bir bölgesel kalkınma projesidir”, şeklinde tanımlanmıştır.

Belgede GAP'ın coğrafi ve demografik kapsamı; “GAP, 9 ilin (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak) yer aldığı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde uygulanmaktadır. GAP kapsamındaki illerin arazi ve nüfus büyüklüğü, Türkiye'nin ortalama yüzde 10'u civarındadır”, şeklinde tanımlanmış, GAP'ın gelişim süreçleri anlatılmıştır.

Belgede yer aldığı şekliyle, “Bugüne kadar hazırlanan plan ve projeler arasında Güneydoğu Anadolu Projesi, bünyesindeki enerji ve sulama yatırımlarına harcanan kaynak da dikkate alındığında bölgesel gelişme alanında Cumhuriyet tarihinin en büyük projesidir. GAP dışındaki bölgesel gelişme planlarının çoğu, yerel inisiyatifin harekete geçirilmesindeki güçlükler, kaynak kısıtları, makroekonomik konjonktürel değişim ve diğer teknik engeller nedeniyle istenen ölçüde başarılı olamamıştır.”, değerlendirmesi yapılarak GAP'ın başarılı bir proje olduğu iddia edilmiştir.

Eylem Planında, çalışmalarda ilgili STK'larla işbirliği yapılacağı vurgusu, hem planın hazırlık aşamaları için hem uygulama aşamaları için sıklıkla dile getirilmiş bir husustur.

Komisyonumuz, GAP Eylem Planının geneli üzerinde yaptığı incelemelerde, GAP'ın gelişim süreçleri ve bölgenin reel durumunu da dikkate alarak aşağıdaki tespitleri ve değerlendirmeleri yapmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, 1950'li yıllarda artan enerji ihtiyacı dikkate alınarak, yılda 50 milyar metreküpten fazla su akıtan Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde kurulan tesislerle, Türkiye'nin toplam su potansiyelinin % 28'inin kontrol altına alınması için ilk etüt ve planlama çalışmalarına başlanmıştır. Türkiye o yıllarda 26 havzaya ayrılmış, 1977'de bu havzalardan, Aşağı Fırat ve Dicle havzaları "Güneydoğu Anadolu Projesi" adı altında birleştirilmiştir.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığına göre; başlangıçta bölgenin su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayanan bir program olarak ele alınan GAP, 1989 yılında GAP Master Planının hazırlanması ile tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan, bölgeler arası kalkınmışlık farkını azaltmayı hedefleyen entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür. Bu dönüşümle, çok sektörlü, sosyo-ekonomik bir bölgesel kalkınma programına dönüştürülen GAP'ın su kaynakları programı, 14'ü Fırat Havzasında, 8'i ise Dicle havzasında olmak üzere toplam 22 baraj, 19 hidroelektrik santral ve 1.800.000 hektar alanda sulama sistemleri yapımını öngörmektedir. Toplam maliyeti, 32.000.000.000 \$ olarak hesaplanmıştır. GAP Türkiye'nin en büyük, dünyanın ise 8. büyük projesidir. Temel hedefi, bölge halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek, bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkanlarını artırarak, sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak olan GAP, bu şekliyle hayata geçmemiştir. Rakamlarla ifade etmek gerekirse; 2001 yılına kadar milli gelir dağılımı ile ilgili ölçmeler yapan TÜİK tarafından ortaya konan veriler 1965 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin Gayri Safi Milli Hasıladan aldıkları payın % 10,39 olduğunu; bölgede GAP'ın hayata geçirildiği dönemlerden sonra gitgide düşerek 2001 yılında yine bu 2 bölge toplamının % 7,18'e düştüğünü göstermektedir. Yine Doğu Anadolu Bölgesi 1987 yılında milli gelirden % 4 pay alırken bu pay 2001 yılında % 3'e düşmüştür. Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise 1987'de milli gelirden % 5 pay alırken bu rakam 2001 yılında yine % 5 olarak gerçekleşmiştir. Yani GAP Güneydoğu Anadolu Bölgesinde milli gelirin artışına da bir katkı sağlamamıştır. Bölgenin milli gelirden aldığı payın düşüklüğü, GAP'ın bölgesel kalkınma ve bölgelerarası gelişmişlik farkını ortadan kaldırma hedeflerinin tutturulmadığını çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. GAP, bu nedenle başarısız bir projedir. Bugüne kadarki hükümetlerin, sıkıştıkları zaman bir can simidi gibi sarıldıkları GAP'ın, bilimsellikten uzak, siyasi hesapların gündemini oluşturan bir proje gibi görülmesi, bunda temel etkenlerdendir ve kabul edilemezdir. Bu tür projelerin gerçekleştirilmesinde, ülkemizdeki ekonomik ve siyasi istikrar

ortamının sağlanması ve projenin bölgeler arası gelişmişlik farkını ortadan kaldırmaya yönelik, gerçekçi hedefler ortaya koyması beklenir. Ancak, siyasi iktidarların temel kaygısı bu olmadığından, söz konusu projenin seçim dönemlerinde makyajlanarak kamuoyuna sunulması, bu planda da belirtilen amacın gerçekleşme düzeyi konusunda şüphelere yol açmaktadır. GAP Projesinin tüm hükümetler döneminde eksik ve yanlış uygulanması, üretim ve istihdamın geliştirilmesinden ziyade, bölge kaynaklarının (HES projeleriyle elektrik üretiminin) batıya aktarılması ve bölgenin bir cazibe merkezi olmasından ziyade, batıda üretilen malların satıldığı bir pazar alanı olarak görülmesi gerçeği, bu projenin temel çelişkisi durumundadır. Bu nedenle mevcut hükümetin de bu çelişkili durumu üzerinden attığını ve projenin ayaklarının yere bastığını söylemek, Eylem Planı incelendiğinde mümkün görülmemektedir. GAP, enerji yatırımları dışındaki bütün alanlarda çok geri kalmıştır. Dikkat çekici bir şekilde, bölgeden çok ülkenin geneline katkı sağlayan ve bu sebeple bölgesel kalkınma anlayışına ters düşen bir mantıkla gerçekleştirilen enerji yatırımlarının gerçekleşme oranı % 80'ler civarında iken, sulama yatırımlarının gerçekleşmesi % 14'lerde kalan bir proje olmuştur. Ülkede hidroelektrik enerji üretiminin önemli bir bölümü GAP kapsamındaki Karakaya, Atatürk, Dicle, Kralkızı, Birecik, Karkamış, Şanlıurfa ve Batman Hidroelektrik Santrallerinden (HES) sağlanmaktadır. GAP'taki enerji santrallerinin toplam kurulu gücü 7.476 megawatt olup yılda 27 milyar kilowatsaat enerji üretimi öngörülmektedir. Tesislerin açılışından 2006 yılı sonuna kadar toplam 274,3 milyar kilowatsaat hidroelektrik enerji üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu enerjinin parasal değeri yaklaşık 16,5 milyar \$'dır. (1 kWh = 6 cent) Türkiye'de 2006 yılında üretilen 44 milyar kilowatsaatlik hidroelektrik enerji içinde, GAP 21,4 milyar kilowatsaatlik hidroelektrik üretimiyle % 48,5'lik bir paya sahiptir. Parasal olarak ifade etmek gerekirse, GAP'ta 2006'da üretilen enerjinin karşılığı yaklaşık 1,2 milyar \$'dır. Enerji bölgede üretilmiş, ancak katma değeri bölgeye dönmemiştir. Bölge enerji alanında birçok sıkıntının yaşandığı bir bölge olmuştur. Elektrik Mühendisleri Odası Diyarbakır Şubesinin 2005 yılında düzenlediği Güneydoğu Anadolu Bölgesi Enerji Forumunda, bölgedeki kaynakların kullanılmasından elde edilen kaynakların bir kısmının, gelişmişlik farkının azaltılmasında kullanılmak üzere bölgedeki yerel yönetimlere

aktarılması istenmiştir. Ancak iktidar bu konuyu hiçbir zaman gündemine almamıştır.

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunan 21 ilin tamamı, sayıları 50'ye yaklaşan teşvikli ya da kalkınmada öncelikli il kapsamında yer almasına karşın beklenen yatırımlara yeterince kavuşmamıştır. 2002-2006 döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yapılan yatırımların Türkiye toplam yatırımlarındaki payı % 4,44 olmuştur. Aynı dönemde, yatırımlardan İstanbul tek başına % 25 dolayında pay almıştır. Bölgeye yapılan kamu yatırımlarının toplamı ise, Türkiye toplam kamu yatırımlarının % 10'u civarında gerçekleşmiştir. Yatırımdaki payın yüksek görünmesi ise GAP kapsamındaki enerji yatırımlarından kaynaklanmaktadır.

Eylem Planındaki finansmanın temini sorunu muallakta olan bir konudur. Hükümet, bir kısmının Ilısu HES inşaatına harcanacağı yaklaşık 5 milyar YTL'lik dış finansmanın ne şekilde alınacağını, şartlarını ortaya koymamaktadır. Zira Ilısu HES için öngörülen finansman desteğini sağlayacak ECA'ların yapılmasını istediği 153 maddelik şartların hiçbirisi henüz yerine getirilmemiştir. Kredi veren ülkelerin kredilerini geri çekme durumları söz konusu olmuştur. Geri kalan 14,5 milyar YTL'lik kaynak için ise Hükümet, GAP'a işsizlik sigortası fonundan para aktarmayı planlamaktadır. 5763 sayılı kanunun geçici 6. maddesi ile İşsizlik Sigortası Fonunun mevcut nema gelirlerinden 1,3 milyar YTL'si ile 2009–2012 yıllarında fon tarafından tahsil edilecek nema gelirlerinin 1/4'ü GAP'a aktarılacaktır. Dünyanın ve Türkiye'nin içine girdiği küresel mali kriz ve hükümetin mevcut durumu, ülkedeki siyasi istikrar düzeyi değerlendirildiğinde, söz konusu kaynakların temin edilebilmesi; Dünya Bankası ve IMF'nin oynayacağı tarihsel rol de dikkate alındığı zaman, planda belirtilen sürede ve miktarda bütçenin sağlanmasının mümkün olmayacağı kanısı oluşmaktadır. Ulusal kalkınma programlarının realize edilmesinde yaşanan güçlükler ortadayken, bölgesel anlamda yapılacak yatırımların hedefe ulaşması, geçmişteki uygulamalar da dikkate alındığında zor görünmektedir. Küresel dinamikler ve bunun yerel bileşenlerinin yatırım araçlarını kullanabilmesinin temel dürtüsünün kar olması gerçeği, devlet destekli projelerin hayata geçirilmesini kaçınılmaz

kılmaktadır. Ancak hükümetlerin bölgeye yaklaşımında sergiledikleri politik ve kurumsal tutumda pozitif anlamda stratejik bir değişiklik olmadığı müddetçe, bu tür eylem planlarının gerçekçiliği tartışmalı hale gelmektedir. Özetle, kaynak hem yetersizdir, hem güvenilir değildir, hem de kaynak seçimi yanlıştır.

GAP Eylem Planında eğitim, sağlık, kültür, ulaşım, enerji altyapıları ve diğer alanlarda yapılacağı belirtilen yatırımlar, devletin yatırım planlarında belirtilen yatırımların bir bölümüdür ve bu yatırımlar sadece GAP'a dahil illerde olmayıp diğer illerin yatırım programlarında da bulunmaktadır. Planda, GAP illerindeki bu yatırımların daha ayrıntılı şekilde ve toplu olarak verildiği tespit edilmiştir. Normal programda olan bütün üretimlerin bu plan içerisinde toplanması ve ekstra bir kaynağın, yeni bir bakış açısıyla bölgeye aktarıldığı gibi bir görüntünün verilmiş olması bir yanılsama yaratmaktan ibarettir. Yeni diye sunulan paketteki bazı kalemlerin kaynağı yoktur. Paketteki bazı kalemler ise DPT tarafından yayınlanan 2008 yılı bütçesinde mevcut olan rutin harcama kalemleridir. Altyapı, ıslah ve yenileme çalışmaları bile Eylem Planında yer almış ve kalkınma mantığı içerisinde sunulmuştur; ancak bunlar yapılması zorunlu hizmetler olup, önceden planlanmış ve ödenekleri mevcut olan hizmetlerdir.

Bakanlar Kurulunca 04.06.1998 tarih ve 98/11231 sayı ile GAP'ın en geç 2010 yılına kadar tamamlanması kararlaştırılmış ve ilgili kuruluşlardan GAP ile ilgili bütün çalışmalarını 2010 yılı hedefine göre düzenlemeleri istenmiştir. DSİ Genel Müdürlüğü de bu hedef doğrultusunda çalışmalarını 1998 yılında yapmış ve GAP'taki enerji ve tarım sektörü projelerinin 2010 yılına kadar tamamlanmasını sağlayacak şekilde, 1999-2010 yıllarını kapsayan dönem için, yıllık ödenek ihtiyacını belirleyip ilgili makamlara iletmiştir. Ancak 1999-2005 yatırım bütçelerindeki GAP yatırım ödeneklerinin bu hedefleri gerçekleştirmeye yeterli olmadığı görülmüştür. Bu açıklama DSİ Genel Müdürlüğü 2006 Yılı Faaliyet Raporunda belirtilmiştir. 2006 yılında yapılan bu açıklama bile baz alındığında, GAP Eylem Planında yer alan bazı enerji ve sulama projelerinin, kaynağı belirsiz olarak, 2012 yılında tamamlanmasının mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

GAP Master Plan öngörülerini doğrultusunda belirlenen GAP kamu yatırımları finansman ihtiyacının 2007 yılı fiyatlarıyla toplam 39.000.000.000 YTL düzeyinde olduğu belirtilmiştir; 2007 yılı sonuna kadar tahmini olarak 23.000.000.000 YTL harcama yapılmış ve nakdi gerçekleşme % 59,3 düzeyine ulaşmıştır.

GAP yatırım ödeneklerinin 1990–2007 dönemi itibariyle yıllık seyri izlendiğinde, GAP'a toplam kamu kaynaklarından yılda ortalama % 7,1 oranında pay ayrıldığı gözlenmektedir. GAP'ın ülke yatırımları içindeki payı; 2002 yılında % 5,9, 2003 yılında % 5,8, 2004 yılında % 6,8, 2005 yılında % 7,0, 2006 yılında % 7,2 ve 2007 yılında % 7,1 olmuştur.

Planın genelinde mevcut uygulama ya da çalışmaların biraz daha mali kaynak aktarımıyla geliştirilmesi ve sürdürülmesinin hedeflendiği görülmüştür. Planın genelinde yenilik içeren çok fazla eylem bulunmamaktadır. Bölgenin, mevcut uygulamaları aşacak yeni açılımlara ihtiyacı olduğu tespitinden yola çıkarak planın bu yönünün eksik kaldığı tespit edilmiştir.

Eylem Planında sıklıkla geçen STK'lar ile işbirliği vurgusu oldukça muğlak olup herhangi bir açıklama yapılmamıştır. TMMOB olarak, çalışma alanlarımızla yakından ilgili olan ve ilgilendiğimiz başlıca konulardan biri olan GAP ile ilgili bir çalışma ve planlamada görüşümüze başvurulmamış olması ayrıca eleştirilmesi gereken bir konudur. Çevresel, toplumsal ve insani duyarlılığa sahip, katılımcı program çerçevesinde, projelerin hayata geçirilmesi artık zorunluluktur. Bugün kamuoyuna rapor olarak sunduğumuz çalışma, planın hazırlayıcılarına, hazırlık aşamasında sunulabilseydi, planın açmazları giderilebilir ve belki işleyen bir plan oluşturmak hazırlayıcıları açısından mümkün olabilirdi. Bu durum katılımcı demokrasinin ve gereklerinin yerine getirilmesinin ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir.

Ayrıca plan kamuoyuna açıklanır ve deklare edilirken, planın parçası ya da hedefleri şeklinde ortaya atılan Kürtçe yayın ve GAP kapsamında sıkça dile getirilen 3.800.000 kişiye istihdam konularıyla ilgili planda herhangi bir

maddi delile ya da değinmeye rastlanmamıştır. Ancak kamuoyunda tartışıldığı ve yetkililerce bu konularda açıklamalar yapıldığı için, konularla ilgili olarak komisyonumuzca değerlendirmeler yapılmıştır.

Bölge, Doğu Anadolu Bölgesi ile birlikte Türkiye'nin en yoksul bölgesidir. Bölge yoksulluğunun düzeyini ortaya koyan en önemli verilerden biri bölgede yaşanan enflasyonun Türkiye genelinin üstünde gerçekleşmesidir. 2007'de bölgedeki tüketici enflasyonu, % 8,8'e yaklaşan Türkiye tüketici enflasyonunun üstünde gerçekleşmiş, Şanlıurfa-Diyarbakır alt bölgesinde 2007 enflasyonu % 10'a yaklaşmıştır.

Doğu ve Güneydoğu'nun yoksulluğunu ortaya koyan bu göstergelere eşlik eden bir gerçek de bölgenin yakıcı işsizlik sorunudur. Uzun bir dönemi AKP iktidarında olmak üzere, 23 çeyrek dönem üst üste gerçekleşmiş görünen büyüme süreci, istihdamda önemli bir artışa yol açmazken, bölge, hem büyümenin nimetlerinden hem de istihdamdan yararlanamamıştır.

2002 sonrası Türkiye ekonomisinde 22 çeyrek dönem boyunca yaşanmış görünen büyümeye rağmen, 2005 yılında Türkiye genelinde işsiz sayısı 2,5 milyonu aşmış, resmi işsizlik oranı % 10 dolayında katılmıştır. 15–64 yaş grubunda, yani çalışabilecek durumdaki nüfusun sadece % 48'inin "işgücü" olarak tanımlanması, işsiz sayısının çok daha yüksek olduğuna, hatta eksik ve hatalı tanımlar sonucu 2,5 milyon da eksik gösterildiği tartışmalarına yol açmaktadır. Dolayısıyla % 10 dolayında gösterilen genel işsizliğin, "işgücü" tanımına alınmayan nüfusun bir kısmının da dikkate alınması halinde, % 20'leri bulduğu; gerçek işsiz sayısının da 5 milyonu aştığı söylenebilir.

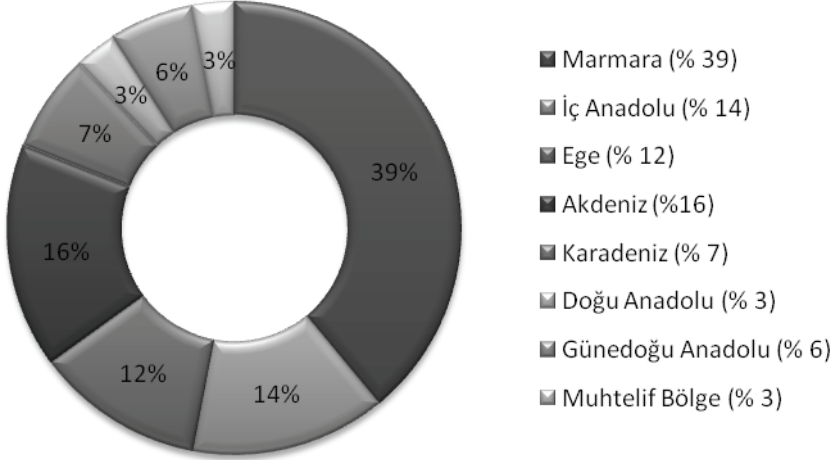
Türkiye genelinde yakıcı bir sorun olmayı sürdüren işsizlik, Doğu ve Güneydoğu illerinde, ortalamanın çok üstünde seyretmektedir. Bölgede, 15–64 yaş grubundaki nüfusun, onca yoksulluğa rağmen "işgücüne katılma oranı"nın % 41 dolayında ölçülmesi dikkat çekicidir.

Bölgede işsizlik çok önemli bir sorun alanı olarak karşımızda durmaktadır. Yeşil kartlıların % 46'sının Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşadığı dikkate alınacak olduğunda sorunun önemi ve ciddiyeti bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Devletin yetkili makamlarınca kabul edilen DPT

planında 2011 yılına kadar 1.100.000 kişiye istihdam yaratılacağı kabul edilirken, GAP Eylem Planıyla açıklanan ve GAP'ın hedefi olan 3.800.000 kişiye istihdam yaratılacağı söylemi, rakamların abartılı ve gerçek dışı olduğunu gösteren bariz bir örnektir. Ayrıca 2007'deki 25 milyar YTL'lik yatırımın sadece 133.000 kişilik bir istihdamı öngörmüş olması GAP'taki kalan 26 Milyar YTL'lik bütçenin 3.800.000 kişiyi istihdam etmesinin imkansız olduğunu ortaya koyan bir başka veridir. Bununla birlikte ülkenin işsizlik oranları da bu rakamı yalanlar niteliktedir. Hazine Müsteşarlığı verilerine göre, bir kişilik iş yaratmanın ortalama maliyeti 283.000 YTL, tarımda ise 121.000 YTL'dir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ise tarım sektöründe bu maliyet 205.000 YTL'ye çıkmaktadır. Dolayısıyla söz konusu kaynakla bu işin başaramayacağı ortaya çıkmaktadır. İstihdam konusu tamamen aldatmacadır. Nitelikli istihdam söz konusu değildir. 3.800.000 kişinin istihdam edileceği alanlar olarak sunulan yerlerden baraj inşaatlarının, çok büyük bir işgücü istihdamını getirmediği bilinmektedir. Kaldı ki bu yatırımlar istihdam açısından sınırlı süreli yatırımlardır. Diğer alanlarda ise tarım işçiliği, okul, yol inşaatları gibi yapım işlerinde amelelik-ağır işçilik şeklindeki istihdamlardır. Söz konusu çalıştırma yöntemi çoğu zaman kayıt dışı, gayri insani, düşük ücretli işçiliktir. Pakette istihdam artırıcı ekstra bir önlem yoktur ve bu tür bir istihdam mantığı da refahı getirmekten çok uzaktır. İstihdam başlığı altında, çoğunlukla meslek edindirme kursları/faaliyetleri ön plana çıkarılmış; ancak mesleği uygulayacak alanların yaratılması konusu Eylem Planının tamamında eksik kalan bir konu olmuştur. Örneğin OSB'lerden bahsedilmektedir; ama Diyarbakır gibi bölgenin en önemli ilinde bile OSB'nin ne kadar istihdam yaratacak düzeyde ya da gelişkinlikte olduğu açıkça ortadadır. Bütün bunların yanında bölgede ekonomi ve istihdam ile ilgili geçmişe dair verilere bakıldığında ortaya çıkan sonuç, sunulanla tezat bir kaynak aktarımına işaret etmektedir. Bu çerçevede, İktisatçı Mustafa SÖNMEZ'in hazırladığı "*Doğu-Güneydoğu'da Yoksullaşma ve Çözüm: Barış*" konulu araştırmada ilginç ve çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmıştır. 2002-2006 döneminde Kürt illerine yapılan yatırımların, Türkiye toplamındaki payının, % 4,4 olduğu, Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde yer alan 21 ilinin aldığı teşviklerin, Bursa ilinin aldığı teşviklerin

altında kaldığı belirtilmiştir. Araştırmada, bütçe harcamalarının % 13'ü civarında bir payın savunma ve güvenlik harcamalarına (savunma % 7, güvenlik % 6) ayrıldığı, bunun bölgede % 29'a kadar çıktığı belirtilmiştir. Bu oranın Türkiye ortalamasının 16 puan üzerinde bulunması ise çarpıcıdır. Merkezi bütçeden Doğu ve Güneydoğu illerine yapılan harcamalara bakıldığında; harcamaların % 18'inin "kamu düzeni ve güvenlik", yaklaşık % 11'inin "savunma" , % 11'inin "ekonomi" , % 11'inin de "genel kamu hizmetleri" için ayrıldığı belirtilmektedir. 2002-2006 döneminin teşvikli yatırımlarının % 39'undan Marmara Bölgesi tek başına pay alırken İç Anadolu Bölgesi % 14, Ege Bölgesi % 12 pay almıştır. Buna karşılık aynı dönemde, nüfusun % 18'inin yaşadığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin aldığı toplam pay % 9'da kalmıştır. Ancak bu toplamda, tipik bir Güneydoğu ili olmayan ve hesaplamalarda bölge ortalamasını yükselterek analizleri etkisizleştiren Gaziantep tek başına % 4,5 pay almıştır. Dolayısıyla, Gaziantep'in payı ayrı tutulduğunda 21 ili kapsayan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin, yatırımların ancak % 4,5'ünü alabildiği, GAP illerinin payının da % 1,5'te kaldığı görülmektedir. Buna karşılık İstanbul tek başına % 25 dolayında pay almıştır.

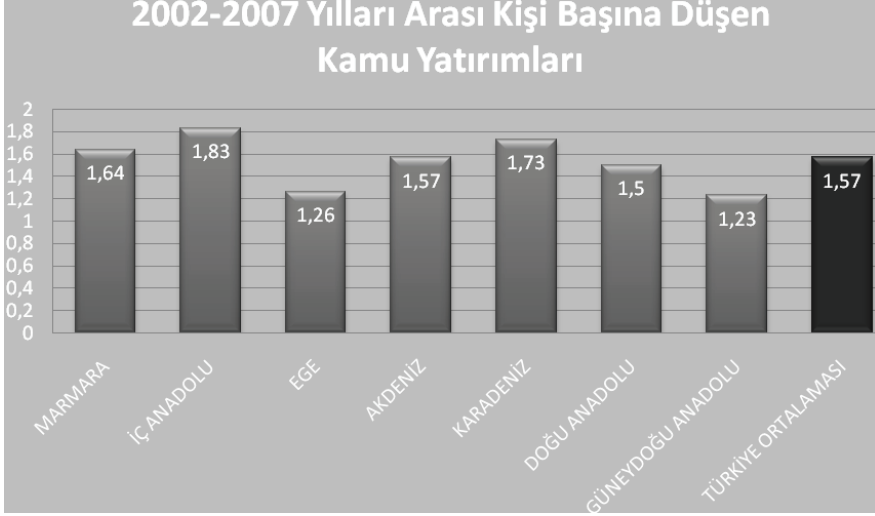
2002-2006 Dönemi Teşvikli Yatırımların Bölgesel Dağılımı

Şekil 2 2002-2006 Dönemi Teşvikli Yatırımların Bölgesel Dağılımı

GAP bölgesindeki sanayinin de Türkiye sanayisi içindeki katma değer payının % 4 olması oldukça düşündürücü başka bir veridir. Bu rakamlar istihdam ve yatırım anlamında geçmişte olduğu gibi AKP Hükümeti döneminde de bölgeye bakış açısının ne kadar eksik ve yanlı olduğu ortaya koymaktadır. DPT tarafından 2003 yılında yapılan şehirlerin sosyo-ekonomik sıralaması çalışmasına göre, bölgenin en önemli ili Diyarbakır 63. sırada bulunmaktadır. Diğer bölge illeri ise daha aşağı sıralarda yer almışlardır. Zira gelişmişlik endekslerinde Doğu Anadolu illeri ile birlikte en alt sıraları alan Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinin özel ve kamu yatırımlarında desteklenmesi gerekmektedir, bu durum AKP Hükümeti döneminde tersinden işlemeye devam etmiştir. Gelişmişlik endekslerinde diğer bölgelere göre geri kalmış olan İç Anadolu Bölgesinde kişi başına düşen kamu yatırımı miktarı 1,83, Karadeniz Bölgesinde 1,73 iken bu miktar

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 1,23'e düşmektedir. Kamu eli ile yapılan yatırımlar ise özellikle enerji sektöründe yoğunlaşmıştır. Bölge illeri, altyapı ve turizm, eğitim, sağlık, imalat, tarım, konut, haberleşme, ulaşım gibi kamu yatırımlarından 2000-2007 döneminde en az payı alan bölge olmuştur.

Şekil 3 2002-2007 Yılları Arası Kişi Başına Düşen Kamu Yatırımları

Yukarıdaki grafikten de görüleceği üzere sosyoekonomik olarak son sırada yer alan Doğu ve Güneydoğu Anadolu; kişi başı toplam kamu harcamaları bazında da son sıralarda yer almaktadır. Grafikte yer alan ilginç hususlardan biri, sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında yine alt sıralarda yer alan İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerine diğer bölgelere göre kişi başına daha fazla yatırım yapıldığı net olarak görülmektedir. Yatırımların planlanmasında bölgeler arası gelişmişlik farkı dikkate alınması gereken en önemli faktördür. Ancak, İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerimiz bu açıdan yatırımlardan daha fazla faydalanırken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi illeri daha az yararlanmaktadır. 2002–2007 yılları arasında yapılan kamu yatırımlarının toplamına bakıldığında söz konusu yıllar arasında yukarıda verilen grafikten de anlaşılacağı üzere gelişmişlik farkının giderilmesi bir yana, bu farkın mevcut politikalarla daha da artacağı öngörülebilir.

Kürtçe yayın, Kürt sorununun çözümü konusunda sihirli bir değnek gibi sunulmaktadır. Kürt dilinin yasaklandığı, kullanımının önünde engellemelerin olduğu, alfabesindeki harflerin bile kullanılmasının yasak olduğu, Kürtçeyi resmi olarak ya da kamusal alanda kullananların cezalandırıldığı bir uygulama ortamında Kürtçe televizyonun çok önemli ve inandırıcı bir adım olmadığı açıktır. Bölgede ve Türkiye'nin diğer bölgelerinde yaşayan Kürtlerin kendi dillerini serbestçe, özgür bir ortamda konuşabilmelerinin, kullanabilmelerinin önünü açacak düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Kürtçenin anadil olarak görülmesi ve anadilde eğitim yapılmasının yasal düzenlemelerle hayata geçirilmesi TMMOB'nin de ilkelerindedir. Ayrıca dilin öğrenilmesi, dil sorununu çözmeye yetecek bir formül olma yeterliliğine sahip değildir. Kürtçenin günlük yaşamın her alanında, (eğitimden sağlığa bütün kamusal alanlar da dahil olmak üzere) kullanılmasının sağlanması için yasal düzenlemelerin yapılması, hem kendi yurttaşlarının insan hakları açısından, hem de bir dilin yaşatılması ve geliştirilmesi açısından bir gerekliliktir. Bu konu siyasi mülahalazalardan uzak bir şekilde ele alınmalı ve çözüme kavuşturulmalıdır.

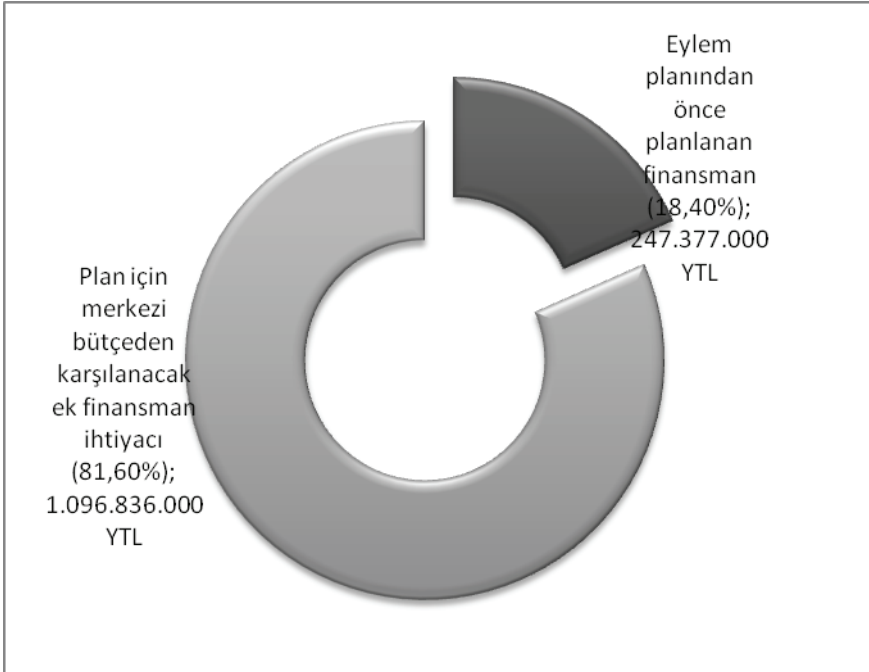
Kürt sorununun çözümünü paketlerde aramak yanıltır. Kürt sorunu 200 yıldan bu yana varlığını sürdüren bir sorun olmakla birlikte, Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Türkiye'de çözümlenememiş ve bu nedenle çok büyük can kaybı, maddi kayıp ortaya çıkmıştır. Son 25 yıllık zaman dilimi içerisinde ise Kürt sorununun barışçıl demokratik yollarla çözülmemiş olması, sorunu kangrenleştirmiştir. Kürt sorunu Türkiye'nin en temel ve en önemli sorunudur. Tarihsel ve siyasal kökenleri olan bir sorundur ve sorun olmaktan çıkarılması için tarihsel ve siyasal yönleriyle ele alınarak çözüme kavuşturulmalıdır. Ülkeyi yönetenler Kürt sorununu basit bir güvenlik sorunu gibi algılayıp "terörle mücadele" adı altında yüz milyarlarca doları heba etmişlerdir. Türkiye'de yaşanan işsizlik, adaletsiz gelir dağılımı, yoksulluk gibi sorunların; eğitim ve sağlık sektöründeki sorunlar gibi, sosyal devlet olma olgusunun gerekliliklerini teşkil eden bütün alanlardaki olumsuz durumun çözümü için çok büyük bir maddi kaynak ayrılması gerekirken, bazı rakamlara göre yaklaşık 400 milyar \$ tutarında, devlet yetkililerinin açıklamalarına göre ise dolaylı maliyetlerle birlikte 1 trilyon \$ tutarında

kaynak çatışmalara harcanmıştır. Öte yandan Kürt sorunun çözümünde askeri tedbirlerin ön plana çıkarılması, sorununun şiddet yoluyla çözülebileceğine dair anlayış ve yaklaşımlar sebebiyle antidemokratik uygulamalar ve çeteleşmeler, ülkemizin ve halklarımızın başına bela olmuştur. Susurluk'ta, Şemdinli'de karşımıza çıkan oluşumlar bugün Ergenekon iddianamelerinde bir daha açığa çıkmıştır. Birçok canımızın yitip gitmesine yol açan şiddet ortamı son bulmadığı için kadınlar ve çocuklar bile hedef haline gelebilmiştir. Ülkemizde çok ciddi ekonomik tahribatlara yol açan, binlerce köyün boşaltılmasına ve yine milyonlarca insanın yerinden-yurdundan ve dolayısıyla üretimden koparılarak şehirlerin varoşlarında açlık ve sefaletle karşı karşıya kalmasına neden olan, ayrıca kırk bine yakın insanımızın yaşamına mal olan çatışmalı sürecin bir daha gündemimize gelmemek üzere son bulması gerekmektedir. Kürt sorununun çözümü, ancak demokrasi sınırları içerisinde, insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygı çerçevesinde düzenlemelerle, barışın ve kardeşliğin dilinin geliştirilmesiyle mümkün olacaktır. Bu nedenle, bundan önceki hükümetler döneminde de benzerleri açıklanan paketlerin Kürt sorununu çözmediği hatırlanmalı, çözümü buralarda aramaktan vazgeçilmelidir. Eğer bölgeye huzur ve refah gelecekse, bu ekonomik ve sosyal düzenlemelerin yanında siyasal taleplerin karşılanması ve kanın durmasıyla gelecektir. Genel planda değerlendirilen bu konular Eylem Planı incelemesinde başlıklar bazında ayrıca ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

EYLEMLER

I. EKONOMİK KALKINMANIN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ

Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi başlığı altında cazibe merkezlerinin oluşturulması ile ilgili 1, teşvik politikaları ile ilgili 2, KOBİ destekleme kümelenme ile ilgili 3, teknoparklarla ilgili 1, kültür turizm ile ilgili 3, doğal kaynaklar ve yenilenebilir enerji ile ilgili 2, tarımla ilgili 3 olmak üzere toplam 15 eylem yer almaktadır. Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi başlığı için 1.344.213.000 YTL kaynak öngörülmüş, bunun 247.377.000 YTL'sinin planlamada öngörülmüş kaynak olduğu, 1.096.836.000 YTL kaynağın merkezi bütçeden karşılanacağı belirtilmiş, kaynağın nereden bulunacağına dair bir veri sunulmamıştır.

Şekil 4 Ekonomik Kalkınma İçin Planlanan Finansman Kaynaklarının Dağılımı

Cazibe Merkezleri

Eylem Planında, cazibe merkezleri başlığı altında açıklanan 1 eylemde cazibe merkezleri programında bölgeye öncelik verileceği belirtilmiştir.

Cazibe merkezi oluşturma süreçleri ile ilgili net hedefler ortaya konmamıştır. “*Mevcut uygulamaları yoğunlaştırıp etkisini artırma*” hedefi, bölgede, özellikle Şanlıurfa ve Diyarbakır açısından, bu illerde gelişkin uygulamalar olmadığından gerçekçi değildir. Yeni uygulamaların hayata geçirilmesi konusunda ise çok iyi fizibilite etütlerinin yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bölgedeki kentlerin temel ekonomik, sosyal ve kültürel potansiyellerinin değerlendirilmesi, kente atfedilen rolün ve kimlik çerçevesinde kentin kaynaklarının kullanımı ve bu şekilde ekonomik gelişmenin sağlanması gerekmektedir. Belirtilen amaç ve hedeflerin gerçekleşme düzeyinin, yine hükümetlerin bölgeye temel bakışları etrafında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de enerji tüketimi artış hızına bakılarak ülkenin gelişmişliğini anlatılır. Eğer bu parametre doğru olsaydı Türkiye’nin enerji tüketim artış hızının OECD ve AB ülkelerine göre 3 kat daha fazla olduğu gerçeği, OECD ve AB’den daha çok geliştiğimizi gösterecekti. Ancak durumun böyle olmadığı açıktır. Dolayısıyla bu yanılgılı bir yaklaşımdır ve olumlu bir gösterge değildir. Enerji açısından doğru gösterge enerji yoğunluğu göstergesidir. Enerji yoğunluğu, GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) başına tüketilen birincil enerji miktarını temsil eden ve tüm dünyada kullanılan bir göstergedir. Genellikle 1.000 \$’lık hasıla için tüketilen TEP (ton petrol eşdeğeri) miktarı, uluslararası yayınlarda enerji yoğunluğu göstergesi olarak tercih edilmektedir. Bu durumda, bir ülkenin enerji yoğunluğu ne kadar düşükse, o ülkede birim hasıla üretmek için harcanan enerji miktarı da o kadar düşük olacaktır ki, bu da enerjinin verimli kullanıldığına işaret etmektedir. Dünyada bazı ülkelerin enerji yoğunluklarına bakıldığında Türkiye’nin 0,38 ile gelişmiş ülkelerin gerisinde olduğu görülmektedir. Bu değer Almanya’da 0,13, Japonya’da 0,09’dur.

GAP için tarıma dayalı sanayinin ötesinde, kamu öncülüğünde bir sanayileşme stratejisi gerekmektedir. Bunun temel unsurları emek ve

kaynak yoğun sanayilerin desteklenmesi, sanayi/sektör ve ürün çeşitliliğine dayalı bir sanayileşme politikası izlenmesi ve teknoloji yoğun sanayilere özel yatırım yapılmasıdır. Bu bağlamda, GAP kapsamında geliştirilmesi düşünülen sanayi kollarının ve bunların GSMH'ye katkılarının irdelenmesi; çimento, demir çelik gibi enerji yoğun alanlar yerine, bilişim, yazılım gibi enerji kullanımı düşük alanlarda gelişmeyi hedefleyen politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun için de çok ciddi miktarlarda ödenekler ayrılmalıdır. Enerji kullanımının dışında dikkat edilmesi gereken diğer parametrelerde, düşük maliyet, yetişmiş insan gücü, yüksek getiri olmalıdır; bunu hedefleyen sektörlerin geliştirilmesi için çalışılmalıdır. Bu konuda EMO Diyarbakır Şubesinin 2007 yılında gerçekleştirdiği ve şimdiki bazı milletvekillerinin katıldığı Elektrik-Elektronik-Haberleşme-Bilgisayar Mühendisliği Günlerinde önerilen Bilgi Temelli Kalkınma Modellerinin Diyarbakır'da uygulanması için koşullar hazırlanabilir ya da benzeri yöntemlerle bölgede gelişim sağlayabilecek sektörler belirlenerek üzerinde çalışmalar yapılabilir, yapılmalıdır. Bu çerçevede sanayi ile ilgili raporun diğer bölümlerinde de yapılan değerlendirmelerin dikkate alınarak çalışma yürütülmesi ve bölgenin turizm potansiyeli göz önüne alınarak bu sektörün de değerlendirmelerde dikkate alınması gerekir. Aksi takdirde yapılacak yatırımın boşa çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Bölgede, periyodik olarak sanayi ve kentlerin envanterinin çıkarılarak gelişmelerin izlenmesi ve belirlenen olumsuzlukların giderilmesi; sanayide, mevcut sektörlerle yönelik nitelikli, yüksek ücretli, örgütlü, sigortalı iş gücüne ve sanayicilere dayalı yapılanma gereksinimi MMO Diyarbakır Şubesinin düzenleyegeldiği GAP Sanayi Kongrelerinin temel vurgularından olmuştur.

Bu çerçevede hükümet tarafından açıklanan tekstil iş kolu eylem planı ile tekstil iş kolunun bölgeye taşınmasını teşvik etmesi, yukarıda anlatılanlarla birebir çelişkili bir durum oluşturmaktadır. Konu bölge açısından değil, tekstil iş kolunun içine girdiği krizden nasıl kurtulacağına dönük hesaplamalarla karşılaştırılmıştır. Bölgedeki işsizliğin ucuz işgücüne dönüştürülerek sektörün hizmetine sunulmak istenmesi, istihdamla ilgili

değerlendirmelerde de ifade edildiği üzere bölge halkına reva görülmemelidir. Sağlıksız ve güvencesiz, düşük ücretle çalışmanın yoğun olduğu ve emek yoğun bir çalışma alanı olan bu iş kolunun bölgeye taşınması işverenler için kar, bölge insanı için ise yine yoksulluk anlamına gelecektir. Bu mantık, yukarıda da ifade edildiği üzere yatırımı bölge ve bölge insanı açısından boşa çıkaran bir mantıktır.

Diyarbakır'ın cazibe merkezi haline getirilmesi çalışmasına aktarılacak üzere 2008 yılı için 15.000.000 YTL tutarında ödenek ayrılmıştır. Cazibe merkezi çalışması için yıllık 15.000.000 YTL civarında ödenek çok yetersizdir. Şanlıurfa ve Diyarbakır'da sektör yaratmaya dönük çalışmalar yapmak gerekmektedir. Bunun için 3 ile ayrılan pay olarak düşünülen 265.000.000 YTL yeterli olmayacaktır.

Teşvik Politikaları

Teşvik politikaları başlığı altında açıklanan 2 eylemde genel teşvik sisteminin GAP için bölgesel ve sektörel özelliklere göre düzenleneceği, bölgenin ihracatının artırılması için tedbirler alınacağı belirtilmektedir.

Bölgenin cazibe merkezi haline gelmesi için yatırımcının bölgeye ilgi duymasını sağlayacak koşulların ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bunun için ise en önemli şart bölgedeki çatışmalı ortamın sona erdirilmesini sağlayacak tedbirlerin alınmasıdır. Ancak bu durumla ilgili ne bu hükümetten önceki dönemlerde ne de günümüzde herhangi bir açılım söz konusu değildir.

Eylemde açıklandığı üzere sektörel ve bölgesel teşviklerin uygulanması MMO Diyarbakır Şubesi tarafından düzenlenen GAP Sanayi Kongrelerinde önerilen bir husustur. Ancak gelişimi planlanan sektörlerin planlanması ve açıklanması gerekir. Yatırım maliyetlerinin düşürülmesi önemlidir. Ancak istihdam maliyetlerinin düşürülmesi kabul edilemezdir. Sermayedarın kazanmasını sağlayacak politikalar, söz konusu yatırım programlarında çalışacak bölge insanının yaşam kalitesinin artmasına hizmet etmeyecektir. Teşvik sisteminin istihdam maliyetlerini düşürmek dışında tedbirlere ihtiyacı

vardır. AKP hükümeti döneminde de bölgeye gereken önemin verilmediği, bugüne kadar işletilen teşvik politikası ile ortaya çıkmıştır.

Batıya daha yakın Düzce, Zonguldak gibi illere da aynı teşviklerin verilmesi, merkezi İstanbul'da bulunan büyük sermaye gruplarının bu illeri tercih etmeleriyle sonuçlanmakta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine verilen teşvikler ise yatırım çekmede etkili olamamaktadır.

Mevcut teşvik sistemi ağırlıklı olarak vergi muafiyeti ve istisnalarını içermektedir. Bu destek sistemi etkinliği ise, firmalardaki kurumlaşmanın artmasına paralel olarak artmaktadır. Bu da az gelişmiş yörelerin, bu destek sisteminden yeteri kadar yararlanmadığı anlamına gelmektedir. Son yıllarda kalkınmada öncelikle yöre kavramı genişletilmiş olup, kapsamda yer alan illere verilen teşvik belgesi adedi toplam teşvik belgesi adedinin yalnızca % 20'si civarında kalmıştır. Ağırlıklı olarak "Kaynak Destekleme Priminin" uygulandığı 1990'lı yılların başında kalkınmada öncelikli yörelerin toplam dağıtılan teşvik belgesi içindeki payı % 75,4 iken, 1985'de bu oranın % 14,4 ve 1999'da ise % 20,8 olduğu gözlenmektedir. Neticede 1990 yılı hariç, kalkınmada öncelikli yörelerin teşvik belgesi kullanımında çok düşük bir seviyede kaldıkları dikkate çekmektedir. Teşvik belgesi almada arzulanan etkinliğin sağlanamamasında, yukarıda dile getirilen nedenler dışında bürokrasi de ciddi bir etki sahibi olmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer alan kalkınmada öncelikli illerin sayısı ve genel geri kalmışlık düzeyi dikkate alınırsa kredi ve teşvik açısından bölgeye özel bir akımın olmadığı gözlenecektir. Kredi kullanımının yetersiz oluşu temelde firma ölçeği ve bilgi yetersizliği ile ilişkilendirilebilir. Öte yandan teşvik kullanımının ise önünde örnek bölgemiz açısından çeşitli engeller vardır. Günümüzde bölgeye yönelik yaygın teşvik uygulamaları vergiler, SSK prim ödemeleri, arazi tahsisi, % 50 elektrik enerjisi sübvansiyonlarıdır. Vergilere ilişkin düzenlenen vergi muafiyetindeki uygulamanın 01.01.1998-31.12.2000 tarihlerindeki yatırımlarla sınırlandırılması haksız bir durum yaratmıştır. Ayrıca haksız rekabete de neden olmaktadır. Yöredeki uygulayıcıların mevzuatı bilmemeleri ve başvuruların Ankara'da yapılması ile ilgili güçlükler ise önemli sıkıntılardandır.

SSK prim ödemelerine ilişkin istisna firmaların kurumsallaşmasına ve kaçak işçi çalıştırılmasının önlenmesine hizmet edeceği düşünülmektedir. Zira işgücü maliyetinin yükselmesine neden olan bu tür ödemeler, özellikle az gelişmiş yörelerde legal yollardan işgücünün istihdam edilmesinin önüne geçmektedir. Öte yandan ilgili firma ve kurumların bu tür ödemelerden muaf tutulması aynı zamanda, işsizlik gibi yapısal sorunları daha fazla yaşayan az gelişmiş yörelerde istihdamı teşvik edici bir uygulama olacaktır.

Bir teşvik uygulaması olarak bedelsiz arsa tahsisinde ise; en büyük güçlük, KOBİ kredisinden yararlanmak isteyenlerin önceden arazilerini almış ve inşaatlarının % 50'sini tamamlamış olmalarının yasal ön koşul olmasıdır. Genellikle az gelişmiş yörelerde bu koşulu sağlayabilen firma sayısı çok kısıtlıdır. Ayrıca uygulamada yatırım yeri seçiminde ekonomik olan pek çok alan kapsam dışı bırakılmaktadır. Uygulamada bu araziler dışında kalan söz konusu illerdeki tahsis edilecek araziler ekonomik anlamda oldukça sınırlıdır ve bu arazilere ulaşmada siyasi erk kullanımını gündeme getirmektedir. Bölgede sermaye verimliliği artışı işgücü verimliliği artışından geride kalmıştır.

Gelir Vergisi Stopajı, Sigorta Primi İşveren Hissesi ve Bedelsiz Yatırım Yeri teşvikleri en az 30 işçi çalıştıran işyerlerine verilmektedir. Enerji desteği içinse en az 10 işçi çalıştırılması gerekmektedir. Bu teşvik politikası küçük ölçekli işletmelerin aleyhinedir.

Teşvik araçlarının kullanılmasında bölgeye yönelik pozitif ayrımcılık mantığının esas alınması gerekmektedir. Ancak geçmiş dönemlerde bunun tersini ifade eden politikaların revize edildiğini ve bu yöndeki temel anlayışın değiştiğini görmek mümkün olmadığından, ortaya konan tablolara güvenmek konusu yine bu temel anlayışa dayanmaktadır. Bölgesel gelişme için yaratılması gereken ve planda adı geçen yerel ve merkezi dinamiklerin rolünü oynayabilmesi ve harekete geçmelerini sağlayacak temel motivasyon araçlarından yoksun bir projenin gerçekleşme düzeyi, daha başından tahmin edilebilir. Bu açıdan bakıldığında sadece kaynağın bile yeterli olamayacağı, bu kaynağı kullanacak bürokratik yapının öznelinin zihinsel yapısının değişmesi gerektiği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Teşviklerin belli

rant çevrelerine heba ettirilmesinin önüne geçmek için, partizanca tutumların terk edilmesi ve şeffaflığın sağlanması oldukça önemli bir gerekliliktir.

Bölgede sektörel gelişim hedefleri açıklanmadan ihracat hedeflenemez, söz konusu eylem ancak üretime dönük sektörlerin gelişmesinden sonra ortaya çıkabilecektir ki, bu hedef için 5 yıl yeterli bir süre değildir.

Kobi Destekleme ve Kümelenme

Kobi destekleme ve kümelenme başlığı altında açıklanan 3 eylemde işletmeler arası kümelenme faaliyetlerinin destekleneceği, Kobilerin finansman imkanlarının artırılacağı, bölgesel kalkınma programı karşılığında yatırım projelerinin destekleneceği belirtilmektedir.

Sektörel çeşitlilik, KOBİ'lerin iç ve dış piyasada rekabet edebilirliği ve büyük ölçekli üretim birimleri oluşmaksızın sanayileşmeden söz etmek mümkün olmayacaktır. Bunlar merkezi bir planlama doğrultusunda gerçekleştirilmelidir. Bölgesel plan, merkezi planın bir bileşeni olmalıdır.

Bölge, 1980'lerden başlayan ve 1990'lar, 2000'lerde hızlanan devletin küçültülmesi, ekonomiden uzaklaştırılması biçimindeki neoliberal eğilimlerden ve uygulamalardan çok olumsuz etkilenmiştir. Türkiye'de ekonomide devletin küçültülmesi özellikle, IMF güdümlü ekonomi politikaların uygulandığı 2000 sonrası hızlanmıştır. Kamu yatırımlarının milli gelirdeki payı 2001 krizi öncesinde, 2000 yılında % 7,2'ye kadar çıkmışken izleyen yıllarda hızla azaltılmış, 2006'da % 4,9'a kadar düşürülmüştür. Buna karşılık devletin faiz ve diğer harcamalarının milli gelire göre büyüklüğü 1998'de % 3,7 iken 2002'de % 4,1'e kadar çıkarak, 2006'da da % 3,6 olarak gerçekleşmiştir.

Devletin ekonomiden uzaklaştırılması, az gelişmiş bölgelerin ihtiyaçları bile gözetilmeden kamu yatırımlarının hızla azaltılması 2000 sonrası hızlanırken kamu sektörü, özellikle sanayiden adeta kazanmıştır. Mevcut kamu sanayi kuruluşları özelleştirmeler, kapatmalar ile devre dışı bırakılırken yeni sanayi

yatırımı ise kamu için hızla azaltılmıştır. 1980’de kamu yatırımlarının içinde % 26’nın üstünde payı olan kamu sanayi yatırımlarının bu payı 2005’e gelindiğinde sadece % 1,7 olmuştur.

Az gelişmiş bölgeler için devlet yatırımları ve organizasyonu hayati bir önem taşımaktadır. Zira Türkiye’nin az gelişmiş bölgeleri içerisinde, tüm olumsuz koşullara rağmen kalkınma planı olan GAP bölgesi görece olarak avantajlı durumdadır. Türkiye’nin bugünkü gelişme düzeyiyle dünyadaki gelişmiş diğer ekonomilere göre güçlü bir merkezi koordinasyona daha fazla ihtiyacı olacağı düşünülürse, Türkiye’nin kendi içinde az gelişmiş bölgelerinin de daha fazla merkezi koordinasyona ihtiyacı olacağı açıktır. Neo-liberal politikaların uygulandığı 1980 sonrasında, geçmişten gelen kapsamlı tek bölgesel kalkınma planı GAP’tır. GAP’ın yatırımlarının gerçekleşmemesinde, planlamanın geri plana itilmesinin etkisi önemli düzeydedir.

Bölgede ilk ve öncelikli olarak yapılması gereken iş, üretime dönük faaliyetlerin hayata geçirilmesi olmalıdır. Sadece küçük işletme veya esnafın site benzeri bir araya gelmeleri sadece basit bir yer tahsisinden ibarettir, yapılması esnafalara fayda sağlayacaktır; ancak kalkınma mantığına çok fayda sağlamayacaktır. Aynı şekilde mikro kredi uygulaması iktidarın seçim yatırımı olmaktan öteye geçmemiştir. Bugüne kadar uygulandığı haliyle herhangi bir sektörel veya bölgesel büyümeyi sağlayamamıştır. Mikro kredi ve buna benzer uygulamaların çözüm önerisi olarak sunulması ciddiyetten uzaktır. Ayrıca, Eylem Planına göre bölgede 1.225 işletmeye 110.000.000 YTL kaynak aktarılması planlanmaktadır. Bu durumda her işletmenin ayrı ayrı desteklenerek yatırım yapmasının sağlanması halinde bir işletme için ortalama $(110.000.000/1.225=)$ 90.000 YTL gibi bir rakam düşecektir ki bu da ne Kobilerin büyümesi ve gelişimi, ne de sektörel büyüme hedefleri ile örtüşen bir durum değildir.

Teknoparklar

Teknoparklar başlığı altında açıklanan 1 eylemde Gaziantep, Harran ve Dicle üniversitelerine teknoparklar açılması için 6.000.000 YTL kaynak aktarılacağı belirtilmiştir.

Dicle Üniversitesi bünyesinde teknopark açılması fikri Diyarbakır'da uzunca bir süreden bu yana tartışılmaktadır. Bu fikir, teknoparklardaki vergi muafiyeti ve sosyal güvenlikle ilgili düzenlemelerden yararlanma mantığı ön plana çıkmadığı sürece, TMMOB Diyarbakır İKK olarak desteklediğimiz bir fikirdir. Çünkü teknoparklar üniversite sanayi bağına güçlendirecek, ar-ge çalışmaları için ciddi olanaklar yaratabilecek ve kentler için geri dönüşümü olacak projeler olma şansına sahiptir. Ancak eylem programında 3 üniversite için toplam 6.000.000 YTL ayrılmasının planlanması bu hedeflerin gerçekleştirilebilirliği açısından oldukça ciddi soru işaretlerini ortaya çıkarmaktadır. Zira bir teknopark için yönetici şirket kurularak, temel düzeyde firmalara yer temin edilecek bir alt yapının sunulmasının başlangıç maliyeti 6.000.000 YTL'ye yakındır. Bu ödenek sadece 4.000-5.000 m²'lik bir kapalı alan ve altyapı için öngörülen bütçedir. Bölgenin sanayi açısından geri kalmışlığı, bölgedeki gelişmiş firma sayısının azlığı ve konu ile ilgili STK'ların finans desteği sunamayacak durumda olmaları, söz konusu teknoparkların gerçekçi temeller üzerinde kurulmasını önlemektedir. Bunun yanında sanayinin geliştirilmesi ve firmalara gelişim desteği sunulabilmesi için ciddi donanımlara sahip araştırma laboratuvarlarının, eğitim, danışma, teşvik programlarının oluşturulması gerekmektedir. Teknoparkı kurulmuş ve nispeten altyapısı uygun durumda olan Gaziantep Üniversitesi için öngörülen miktardan ayrılan pay belki destekleyici bir unsur olacaktır. Ancak Dicle ve Harran üniversiteleri için aktarılması planlanan bu ödenekle üniversitelerin bünyesinde teknoparkların açılıp gerçekçi hedeflerle çalışabilmeleri hayalcilikten başka bir şey değildir. Zira teknoparklar için arazi üzerine çok ciddi yapılaşma giderleri söz konusu olacaktır. Site benzeri bir alan ya da alanların oluşturulması gerekecektir. Yatırım maliyeti olarak düşünülmesi gereken diğer bir maliyette firmaları buralara çekebilecek bir sektörel yerleşim mantığının oluşturulması maliyetleridir. Ayrıca Diyarbakır ve Şanlıurfa'da teknoparkların oturmasını sağlamak üzere belirli bir dönem için işletme maliyetlerinin de üstlenilmesi gerekecektir. Bunun yanında firmalara ücretsiz danışma hizmeti verecek merkezlerin oluşturulması, yetişmiş insan gücü için eğitimlerin yapılması, araştırma geliştirme çalışmaları için özendirici teşviklerin yapılması gerekmektedir. Bu hizmetler

için de gerçekçi finansman kaynakları belirlenmelidir. Aksi durumda teknoparklar fikir olmaktan öteye gidemezler.

Kültür Turizm

Planda kültür turizm başlığı altında açıklanan 3 eylemde kültür varlıklarının korunacağı, turizm açısından çekim merkezlerinin oluşturulacağı, altyapı iyileştirme çalışmalarının yürütüleceği belirtilmiştir.

Bölgenin turizm potansiyellerinin geliştirilmesine dönük çalışmalar yapılmalı, bu çalışmalar altyapı, ulaşım olanakları, tesisleşme ve nitelikli işgücünün yetiştirilerek istihdam edilmesine yönelik çalışmalarla at başı sürdürülmelidir. Ayrıca Türkiye'nin bütün bölgelerindeki turizm potansiyellerinin çok ciddi şekilde tanıtımları yapılırken bölgenin bu güne dek yok sayılmış olması kabul edilemezdir.

Bölge, inanç ve kültür turizmi açısından desteklenmesi durumunda Türkiye'nin en avantajlı bölgesidir. Dolayısıyla bölgenin kalkınma stratejilerinde önemli bir yer tutmalıdır. Ancak söz konusu çalışma içerisinde "*Hasankeyf Tarihi ve Arkeolojik Sit Alanı Araştırma ve Kazı Kurtarma Projesi bitirilecektir*" eylemi aslında Hasankeyf ve çevresindeki höyükler gibi çok büyük bir turizm potansiyelini bitirmeyi hedefleyen bir aldatmacadan başka bir şey değildir. Hasankeyf'in tarihsel değer taşıyan yapılarının bir başka alana taşınması hem bu binaların yapım malzemelerinin özellikleri hem de bu alanda sürdürülmekte olan kazıların ancak 40-50 yıl sonra tamamlanabilecek olması dolayısıyla olanaklı değildir. Arkeologlar yapı malzemelerinin taşınmayı imkan dışı kıldığını ifade etmektedirler; bununla ilgili çeşitli raporlar yayınlamışlardır. Taşınma adına yapılacak sınırlı, kapsamlı projeler bir kandırmacadan ibaret olacaktır. Taşınma stratejisi tümüyle ve kesin olarak terk edilmelidir. Kaldı ki Hasankeyf, taşınması planlanan birkaç eserden ibaret değildir. Çevresindeki binlerce mağara ve tescillenmiş 300 civarında höyük taşınmadan Hasankeyf taşınmış olabilecek midir? Ilisu projesine gönül verenlerin bunu da cevaplaması gerekirken planda turizm ile ilgili Hasankeyf'in sulara gömülmesi eyleminin yer alması kocaman bir ironidir. Sular altında kalacak dokuz eserin taşınması ile tarihi eser tahribatının önleneceğini öne süren DSİ ve Ilisu konsorsiyumu

yetkilileri, bu taşımanın nasıl yapılacağı, taşımanın uygun olduğuna dair karar veren bilim insanlarının kimler olduğunu dahi açıklamamıştır. Tarihi eserlerin buldukları yerlerde korunması ve sergilenmesi konusunda Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasasında, Türkiye'nin katıldığı ve imza koyduğu çeşitli anlaşma metinlerinde hükümler bulunmaktadır. Taşıma işlemi ile tüm bu yasa ve uluslararası hukuk kuralları çiğnenecektir.

Hasankeyf ve bölgenin gerek kültür turizmine, gerekse daha geniş çaplı bilimsel ve arkeolojik araştırmalara nasıl açılacağı, buradan nasıl daha fazla bilgi üretilebileceği ve bu bilginin nasıl her anlamda ülkeye geri dönüşünün olacağı hakkındaki sağlıklı tartışmalar, ancak Ilisu Barajı projesi hakkında nihai olarak bu projeden vazgeçileceğine dair bir karar alındıktan sonra mümkün olacaktır.

Öngörülen çalışma için sadece Hasankeyf'teki kazı ve "kurtarma" çalışmalarına 50 milyon \$ harcanması öngörülmekteyken kalan kaynağın hangi restorasyon çalışmalarına aktarılacağı konusu ciddi soru işaretleri oluşturmaktadır. Ayrıca yıllarca ihmal edilmiş ve bakımsız kalmış olan bölgedeki tarihi eserlerin restorasyonu ve turizme açılması için öngörülen maliyetlerin iyi hesaplanması gerekmektedir. Söz konusu hedefler 5 yıllık zaman dilimi içerisinde bitirilemezse bile çalışmalarına devam edilmelidir. Bütün bu çalışmaların karşılığını bulması için gelen konukların/turistlerin karşılanma ağırlanma koşullarının yaratılması için tesisleşme konusunda teşvik edici politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Eylem Planının bu açıdan da çok ciddi ve uygulanabilir hedefler içermediği açıktır.

Başta Hasankeyf olmak üzere, kentlerin kimliğini ve belleğini oluşturan dokular, yapılar ve mimari öğeler ortak insani kültür zenginliklerimizdir. Kentlerin kimliğini oluşturan yapı, tesis, alan ve mimari öğelerin tahrip edilmesinin önüne geçmek, korunması için önlemler almak ve bunları yarına taşımak aynı zamanda insanlığa karşı bir yükümlülüktür. Eylem Planının yaklaşımı bu bakış açısı üzerinden revize edilmelidir.

Doğal Kaynaklar ve Yenilenebilir Enerji

Planda bu başlık altında açıklanan 2 eylemde ağaçlandırma rehabilitasyon ve orman kadastro yapılabacağı; yenilenebilir enerji için ise potansiyel tespiti ve teknoloji geliştirme çalışmaları yapılacağı belirtilmiştir.

Bir ülkenin en önemli doğal kaynaklarından ve varlıklarından biri orman alanlarıdır. Türkiye, % 11'i verimli orman alanı olmak üzere % 26 oranında ormanlık alana sahiptir. Ancak bölge ormanlar yönünden oldukça zayıftır. Bölgede ne yazık ki ormanlık alan oranı % 0,5 dolaylarına düşmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinin orman varlığı, tamamına yakını bozuk yapıda olmak üzere, meşe ormanlarından oluşmaktadır. GAP kapsamındaki 9 ilin orman varlığı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

İL	ORMAN ALANI (HA)	ORMANSIZ ALAN (HA)	GENEL ALAN (HA)
Adıyaman	185.145,0	552.444,5	737.589,5
Batman	69.080,0	330.678,0	339.758,0
Diyarbakır	352.826,0	1.155.310,0	1.508.136,0
Gaziantep	82.928,0	609.310,0	692.238,0
Kilis	19.161,5	110.818,0	129.979,5
Mardin	124.442,5	771.985,5	896.428,0
Siirt	8.948,5	387.518,5	598.038,0
Şanlıurfa	210.519,50	387.518,50	598.038,00
Şırnak	240.576,5	422.831,0	663.407,5
GENEL TOPLAM	1.293.627,50	6.272.744,00	7.566.371,50

Tablo 1 GAP Kapsamında 9 İlin Orman Varlığı Envanteri Tablosu

Bu orman varlığının 330.168,00 hektarı normal, 963.459,50 hektarı bozuk alandır. Orman alanının büyük bir kısmı insan v.b. olumsuz etkenlerle tahrip olmuş verimsiz alanlardır. Bunun nedenleri arasında Güneydoğu Anadolu

Bölgesinin sosyo-ekonomik durumun geri olması nedeniyle orman arazisini tarım arazisine dönüştürme, hayvancılık (keçi v.b.) nedeniyle orman arazisinin tahrip olması ve bölgede yaşanan çatışmalardan kaynaklı meydana gelen sonra da müdahale edilmeyen orman yangınları sayılabilir. Bu nedenlerden dolayı orman alanları tahrip olmakta ve beraberinde erozyon tehlikesi artmaktadır. Orman kaynağı zayıf olan bölgede, verimsiz alanlarda katılacak olursa 7.000.000 hektarın üzerinde bir alan erozyon tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Erozyon, var olan toprağın en verimli kısmının yok olmasına neden olmaktadır. Toprakların erozyon sorunu nedeniyle yok olmasından dolayı bölge hızla çölleşmeye doğru gitmektedir. Baraj göllerinde bile bugüne dek ağaçlandırma ve orman çalışmalarına gerekli önem verilmemiştir. Türkiye’de akarsularla birlikte alandan taşınan toprağın, ABD’nin 7, Avrupa’nın 17 ve Afrika’nın 22 katı kadar olduğu belirtilmektedir. Fırat Nehri, yılda 108 milyon ton toprak taşımaktadır. Her yıl Keban Barajına 32 milyon, Karakaya Barajına 31 milyon ton toprak birikmektedir. Özellikle, Keban, Karakaya ve Atatürk barajlarının çevresi, bitki örtüsünden yoksun ve arazisi eğimlidir. Bu nedenle başta Atatürk Barajı olmak üzere bölgedeki barajların, erozyon sonucu taşınan sedimentle havzaları dolmaya başlamış, ekonomik ömürleri kısalmıştır. Tamamlanması durumunda yaklaşık 1.800.000 hektar alanın sulu tarıma açılacağı GAP’ta yapımı planlanan ve yapılan barajların su toplama havzalarının yaklaşık 8 milyon hektar civarında olduğu ve barajların su toplama havzalarında çok şiddetli erozyon bulunduğu düşünüldüğünde, bu su toplama havzasında erozyon önleme tedbirlerinin alınması gerekmektedir. Bunun için yaklaşık 10 milyar \$ civarında bir kaynak ihtiyacı bulunmaktadır. Planda bu çalışma için hiçbir kaynak ve planlama geliştirilmemiştir. Yeni barajların inşa edilmesi için harcanması düşünülen kaynakların bu alana aktarılması ile birlikte mevcut barajların ekonomik ömürlerini on yıllarca artırmak mümkün olacak ve bu yatırım ülkeye daha fazla kazandıracaktır. Ayrıca baraj havzalarının planlanması aşamasında su ve toprak kaynaklarının kullanılması ve geliştirilmesi konusunda aynı amaca hizmet eden kurum ve kuruluşların (DSİ, OGM, AGM) daha etkin ve koordineli olmaları sağlanmalıdır.

Ağaçlandırma ve ormanlaşma çalışması uzun vadeli bir çalışma olup ciddi bir planlama çerçevesinde hayata geçirilmelidir. Bu çerçevede orman kadastrosu yapılması olumlu olacaktır. Bölgede kadastro çalışmalarının tamamlanmasıyla birlikte orman-mera-köylü ilişkileri düzelecek ve arazi ıslahına yönelik yaptırımlar gerçekleştirilebilecektir. Ancak söz konusu çalışma bölge insanı için hiçbir şekilde inandırıcılığı olmayan bir çalışmadır. Türkiye'nin batı yakasında gerçekleşen orman yangınları için her türlü imkan seferber edilirken bölgede yanan/yakılan ormanların gündeme bile gelmemesi, söndürme çalışması yapılmaması inandırıcılığı ortadan kaldırmaktadır. Bu konuda öncelikle çok ciddi bir zihniyet değişikliğinin hayata geçirilmesi, bölgedeki ormanların da canlı bir yapı ve Türkiye'nin ciğerlerinin bir parçası olduğu kabul edilmelidir.

Yenilenebilir enerji hem yerli hem temiz olması açısından ülke çapında tercih edilmelidir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ülkenin hem nükleer enerji batağına sürüklenmesine; hem de Hasankeyf, Alliano, Munzur gibi tarihi ve doğal kaynaklarımızın yok olup gitmesine engel olacaktır. Ancak Türkiye'de iktidarın yanlış enerji politikaları, nükleer santraller, İlsu barajı gibi yatırımlardaki ısrarından da anlaşılmaktadır. Bölgede ise çok önemli düzeyde güneş potansiyelinin olduğu bilinmektedir. (Türkiye ortalaması: 1.314 kWh/m²yıl, bölge ortalaması: 1.460 kWh/m²yıl, Güneşlenme süresi: 2.993 saat/yıl) Güneş enerjisi kullanarak enerji üretimi yöntemlerinin hayata geçirilmesi, doğayla daha uyumlu enerji üretim modeli açısından önemli olmakla birlikte yanlış ve dışa bağımlı modellere gereksinimi de ortadan kaldıracaktır. Dünyada ve Türkiye'de fosil yakıtların bilinçsizce kullanımının, dünyayı küresel ısınma ve iklim felaketleri ile karşı karşıya bıraktığı bilinen bir gerçektir. Bu konuda toplumların bilinçlenmesi ve durumun ciddiyetini kavrayarak toplumsal refleksler geliştirmesi, hayatın sürdürülebilir olması açısından son derece önem kazanmaktadır. Bu konudaki tek çözüm, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmesi ve özellikle güneş, rüzgar, mini HES, hidrojen, biyoenerji, jeotermal gibi alanlarda potansiyelin değerlendirilmesi konusunda ciddi çalışmalar yapılması gerekir. Diyarbakır'da prototip olarak yapılan Güneş Evi Uygulama ve Eğitim Parkı Projesi bu anlamda önemli bir uygulama örneğidir. Ayrıca bölgenin çok önemli düzeyde değerlendirilebilir jeotermal kaynakları da

bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili de çalışma yürütülerek özellikle altyapısı tamamlanacak yerleşim birimlerinde toplu ısı merkezlerinin kurulması, 2005 yılında EMO tarafından gerçekleştirilen Güneydoğu Anadolu Bölgesi Enerji Forumunun sonuç bildirisinde önerilmiştir. Bu öneri değerlendirilerek hayata geçirilmelidir. Sonuç olarak yenilenebilir kaynakların kullanılması için tüm Türkiye’de teşvik politikaları hayata geçirilmelidir. Yenilenebilir kaynakların kullanımının teşvik edilmesi ve hatta zorunlu olması enerji politikası olarak benimsenmelidir. Bölgenin ve Türkiye’nin yenilenebilir enerji kaynakları açısından zenginliği değerlendirilmeli ve kaynaklar bu alanlara kaydırılmalı. Aksi durumda sadece bölge ve Türkiye değil, küresel iklim değişikliğinin tehdidi altındaki dünyamız için çok geç kalınmış olacaktır.

Eylem Planında yenilenebilir enerji kaynaklarının değerlendirilmesi ve örnek projeler yapılması ile ilgili ciddi finansman kaynakları olması gerekirken bu konu yüzeysel olarak değerlendirilmiştir. Oysa bu kaynakların değerlendirilmesi ile daha kısa sürede, çevreye zarar vermeyen üretimlerde bulunmak mümkün olabilecektir. Böylelikle Ilisu HES gibi tarihi ve doğal çevreyi ciddi anlamda tehdit eden, mühendislik açısından verimsiz ve birçok sosyal probleme neden olacak bir proje yerine alternatif çözümler üretmek mümkün olacaktır. Ilisu HES’e ayrılan payın yenilenebilir enerji kaynaklarından yararlanmak üzere hazırlanacak projelere aktarılması ile Ilisu HES’ten elde edilmesi düşünülen enerjinin sorunsuz bir şekilde elde edilebilmesi de mümkün olacaktır.

Tarım

Planda tarım başlığı altında 3 eylem tanımlanmış, eylemlerde tarımda verimlilik, tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi ve mayınlı arazilerin temizlenerek tarıma açılması konuları işlenmiştir.

Medeniyetin beşiği, insanlığın ilk tarıma geçtiği, yeraltı ve yerüstü kaynakları ile zengin bir durumda olan GAP bölgesi, dünyanın tarımsal açıdan en gelişmiş ülkelerinden olan Hollanda’nın 2,2 katı olmasına rağmen maalesef tarımsal açıdan çok geride kalmış, kurtarıcı olarak bakılan GAP ağır-aksak yürümüşür ve yürümeye devam etmektedir.

Geçimini ağırlıklı geleneksel tarım ve hayvancılıktan sağlayan bölge insanı, hem tarım ve hayvancılığa verilen desteklerin azaltılması nedeniyle, hem de zorunlu göç nedeniyle kentlere göç etmek zorunda kalmış ve üretimden kopmuşlar/koparılmışlardır. Geçmişte Türkiye ortalamalarının çok gerisinde olan bölge nüfusunun kentleşme oranı, plansız bir şekilde artarak, Türkiye ortalamasına, hatta Batman gibi bazı illerde Türkiye ortalamasının üzerine çıkmıştır. Bu durum bir taraftan kentler açısından çeşitli sıkıntılar yaratmış, diğer taraftan da tarım ve hayvancılığın çok büyük darbe almasına neden olmuştur.

Bölgenin özellikle kentlerinde yaşanan, çok şiddetli işsizlik sorununda, bölge tarım ve hayvancılığının çok hızlı şekilde gerilemesi etkili olmuştur. Türkiye genelinde izlenen devlet desteklerini azaltıcı, tarımsal üretimi daraltıcı IMF – Dünya Bankası destekli politikalar, ülke genelinde olduğu gibi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde de tarımsal üretimde gerilemelere yol açmıştır. Tarım - hayvancılıkta yaşanan düşük tempo, tarımın ülke milli gelirindeki payını hızla azaltmıştır. 1998’de % 17 olan tarımın milli gelirdeki payı, 2006’da % 9'lara kadar gerilemiştir. Aynı gerileme, tarımdaki istihdama da yansımıştır. 2001 yılında tarım, toplam istihdamda % 37,6’lık pay alırken 2006’ya gelindiğinde payı % 27,3’e düşmüştür. 2001’de tarımda iş sahibi nüfus 8 milyon dolayında iken 2006 yılında, yani 6 yılda, 6 milyona inmiş, 2 milyon istihdam kaybı yaşanmıştır. Türkiye geneline hakim olan tarımdaki bu gerilemenin üzerine, Bölgede yaşanan köylerin boşaltılması uygulamaları, tarımsal üretimde ve tarımla geçinen işgücünde önemli bir aşınmaya yol açmıştır. Bölge, tarımsal istihdamda Türkiye ortalamalarını aşan bir istihdam kaybına maruz kalmıştır.

Genel olarak bölgenin ana gelir kaynağı sayılan tarım, bugüne kadar gerçekleştirilen düzenleme ve uygulamalarla bitirilmiştir. Şeker Yasası, Tütün Yasası, tarımsal alanların sulamaya açılmaması bunların başlıca örneklerindedir.

Bölgenin sahip olduğu coğrafi alanın % 43,7’sinde işlemeli tarım yapılmaktadır. Yani 7.500.000 hektarlık alanın 3.200.000 hektarında tarım yapılmaktadır. Bu alanın 1.800.000 hektarlık bölümünün bu proje ile

sulamaya açılması hedeflenmiştir. Bu hedefler itibariyle Türkiye'nin sulanabilir arazisinin % 20'si GAP bölgesinde olmasına rağmen, bu toprakların % 85'i sulanamamaktadır. 1.800.000 hektar alanının ancak 250.000 hektarlık kısmında sulu tarım yapılabilmektedir. Üstelik proje ilk hazırlandığında toprağın dönüşümlü olarak kullanılması, yani 4 yılda bir aynı ürün ekilmesi öngörülmüştür. Bugüne kadar sulanabilen tek ova olan Harran Ovasında bu durum hayata geçirilmemiştir. Pazar değeri yüksek olduğu için tercih edilen; sulama ihtiyacı fazla olan pamuk gibi bitkilerin ekilmesi hem verimi düşürmüştür hem de aşırı sulamanın tuzlanmaya yol açmasına sebep olmuştur.

Sulama, kurak ve yarı kurak bölgelerde yüksek tarımsal verim ve kalite açısından oldukça büyük öneme sahiptir. Ancak yanlış sulama uygulamaları sonucunda ciddi boyutlara ulaşabilen çevresel sorunlar ortaya çıkmaktadır. Yanlış sulama ile taban suyu yükselmesi, tuzluluk, gübre ve kimyasal ilaç kalıntılarının sulama suyuyla derine inmesi, sulamadan dönen suların tuz konsantrasyonlarını artırarak yeraltı ve yerüstü sularına karışması, iz elementlerin su kaynaklarında birikmesi, toprak erozyonu ve bu sulardan yararlanan canlılar (bitki, hayvan ve insan) üzerinde hastalık ve zararların oluşması, yanlış sulama uygulamalarından kaynaklanan temel çevre sorunlarıdır. Bugün GAP'ın tarım alanlarının % 15'ine yakını sulamaya açılmasına rağmen tuzluluk-çoraklaşma problemi yaşadığı ortada duran bir gerçekliktir. Harran'da 300.000 dekar, Diyarbakır'da 60.000 dekara yakın alanda çoraklaşma yaşanmaktadır. Şu anda, Harran'da fazla sulama nedeniyle her gün 25 ton yani yaklaşık 50 kamyon toprak kaybedilmektedir.

Tarımsal üretimde bilinçsiz ve aşırı miktarda kullanılan kimyasal gübre ve ilaçlar da çevre üzerinde oldukça olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu konuda çiftçilerin eğitilmesi, tarımsal altyapı yatırımlarının yapılması, toprak potansiyelinin ve özelliklerinin belirlenmesi, arazi tesviyeleri, tapulaştırma, ürün deseni planlaması yapılmalıdır. Tarımda yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve yeni yatırımların yapılması, yani üretimi geliştirmek için daha teknik, daha entansif ve rasyonel çalışma gerekmektedir. Bu hususu temin için işletmeler gerekli girdileri sağlamada yeterli ve dengeli

sermayeye ihtiyaç duymaktadır. Diyarbakır'da çiftçilerin büyük bir kısmının problemi olan sermaye yetersizliği bitkisel ve hayvansal üretimi olumsuz etkilemektedir. Özellikle sermaye yetersizliği, üretimde girdilerin yetersiz kullanımına neden olmaktadır.

Eylem Planında bu hususların ne şekilde düzenleneceği konuları değerlendirilmemiştir.

Türkiye'de yaşayan nüfusun yaklaşık % 35-40'lık kısmı tarımla uğraşırken, GAP bölgesinde bu oran yaklaşık % 40-45'in, hatta şehir (ilçe, il) nüfusunun da bir kısmının tarımla uğraştığı düşünüldüğünde % 50'nin üzerindedir. Bundan dolayı geçimini tarıma dayandıran bu nüfustan ve tarımsal yapıdan dolayı tarımın ihmal edilmemesi gereken bir sektör geçim kaynağı olduğunu görmek gerekir. GAP bölgesi, iklimi ve verimli toprağı sayesinde, sulanan alanlarda, 2 yılda 3 ürün, hatta yılda 2 ürün almaya müsaittir. Barajlarda tutulan suyun tarlalara ulaştırılmasına yönelik sistemler devreye girmediği için 1.400.000 hektar alan GAP'ta su beklemektedir. Bu alanlara su götürülebilirse Türkiye'nin yılda 1 milyar \$ ödediği pamuk ithalatı, 1 milyar \$ ödediği yağ bitkileri ithalatı, bunun yanında Türkiye'nin tahıl ihtiyacı karşılanabilir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin tarım ve hayvancılığının karakteristik bir özelliği de üretimin büyük ölçüde geleneksel yöntemlerle yapılması, sulu tarımın azlığı, teknoloji kullanımının sınırlılığı, dolayısıyla işletme başına verimin düşük olmasıdır. 2005 Tarım Sayımı verileri, 21 ilden oluşan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin tarımsal birimlerinin (işletmelerin) toplamı 3 milyonu aşan Türkiye tarımsal işletmelerinin % 19'unu oluşturmalarına karşılık, tarımsal değerdeki paylarının % 17'de kaldığını göstermektedir. Yine 2005 Tarım Sayımı sonuçlarına göre, Türkiye genelinde tarımsal işletme başına 29.000 YTL olan üretim değeri, bölgede yaklaşık 5.000 YTL daha düşük olarak belirlenmiştir. Bu da bölgede tarımsal faaliyetin düşük verimle gerçekleştirildiğini göstermektedir. Düşük verim, düşük gelire yol açmaktadır.

Bölgede % 30-40 arasında topraksız kır nüfusu bulunmaktadır. Ayrıca yaşamını göçebe hayvancılıkla sürdüren bir kesim bulunmaktadır.

Mülkiyetin önemli bir bölümünü ise az sayıdaki işletme varlıklarına sahip bir kesim elinde bulundurmaktadır. 2001 genel tarım sayımına göre; bölgede 248.000 tarım işletmesi bulunmakta ve bu işletmelerin % 53'ü 50 dekardan daha küçük olup, bunlar toplam işlenen alanın % 9,9'una sahiptir. Buna karşılık 500 dekardan büyük işletmelerin oranı % 2,1 olup, bunlar toplam alanın % 25,4'üne sahip durumdadır. 1.000 dekardan daha büyük işletmelerin oranı % 0,1 olup, bunların işledikleri alan % 13 oranındadır. Burada dezavantajlı durumda olanlar (topraksızlar, az topraklılar, marabalar, sosyal güvenceden yoksun olanlar, v.b.) için bölüşüm ilişkileri açısından yeni kalkınma stratejilerinin belirlenmesi gerekmektedir. % 53 yoksul, % 40,5 ise büyük toprak sahipleridir. Arazi varlığının önemli bölümünün belirli kesim, aile v.b.'nin elinde olması ve tarımsal - kırsal nüfusun çok önemli kısmının elinde bulunan işletmelerin ise küçük olması, gelir düzeyinde farklılık yaratmakta ve tarım işletmelerinin "ticari tarım" yapmayıp "geçimlik tarım" yapmasına neden olmaktadır. Eylem Planında değinilmeyen, ancak çok önemli konuların başında mülkiyet sorunu gelmektedir; arazi toplulaştırma ve toprak reformu konuları planda dikkate alınmamıştır.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı daha işler hale getirilerek, her bir üründe üretim ve ticaret politikaları makro düzeyde ve ülke ölçeğinde belirlenmelidir. Tarımsal desteklemede, sanayisi hammadde sıkıntısı çeken, üretim açığı olan ve birçok sektörle bağlantılı olan bazı ürünlerde "teşvik primleri" ödenmelidir.

Çevre sorumluluğu yüksek bir tarım politikası izlenmelidir. Üreticilerin, toprağın ve bitkinin ihtiyacı olan gübre ve ilaç dahil, girdileri bilinçsizce kullanmaları önlenmelidir.

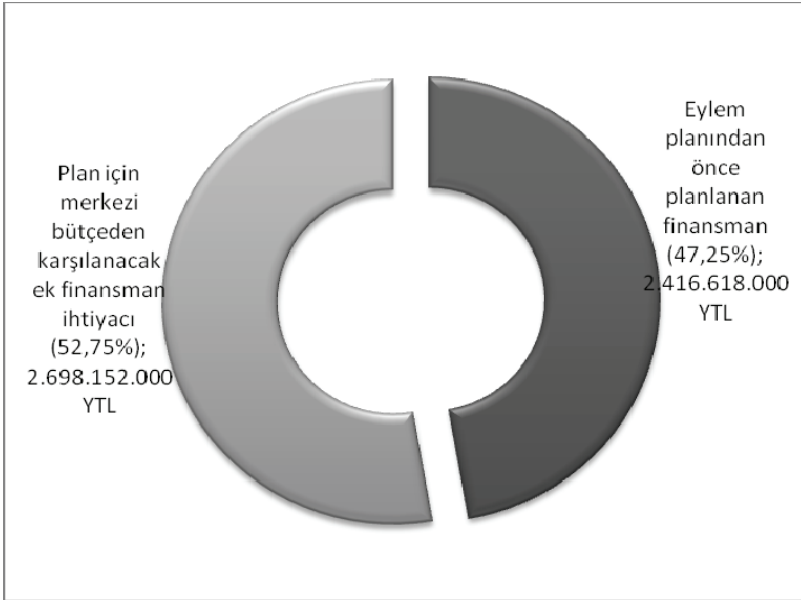
GAP Eylem Planında "müjde" olarak sunulan ve aslında bizlerle birlikte bütün bölge dinamiklerinin yıllardır talep ettiği "mayınlı araziler" in temizlenerek üretime kazandırılması konusunun nasıl yapılacağıın cevabı oldukça manidardır. Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Başbakanın imzası ile 7 Mart 2008 tarihinde TBMM'ye sevk edilen "*Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Devleti Arasındaki Kara Sınırı Boyunca*

Yapılacak Mayın Temizleme Faaliyetleri ile İhale İşlemleri Hakkında Kanun Tasarısı’nın 3. maddesinde, mayın temizleme ve organik tarım yapma konusunda ihtisas sahibi (!) firmalara iş ihale edilecek; ihaleyi alan firma, mayınları temizledikten sonra 44 yıla kadar bu toprakları kullanabilecektir. Bununla da yetinilmemiştir; bu alanların etrafındaki hazine arazileri de yükleniciye tahsis edilebilmektedir. Sonuç olarak bu arazilerin tarıma kazandırılacağı söyleminin, bölgeyle bir alakası yoktur. İktidar, yandaşlarına ya da kim/kimlerle anlaşmışsa, bu son derecede stratejik alanları onlara peşkeş çekmeye hazırlanmaktadır. Üstelik bunu da bölge için bir müjde gibi sunabilmektedir.

Eylem Planında hayvancılıkla ilgili neredeyse hiçbir tedbir yer almamıştır. Yıllarca yaylara çıkmaları yasaklanan, köyleri boşaltılan insanların hayvancılık yapması bu şekilde engellenirken, bu yaklaşım Türkiye’yi et ithal eden bir ülke konumuna geriletmiştir. Hayvancılığa çok büyük bir önem verilmeli, bölgede hayvancılığın geliştirilmesi için ciddi tedbirler alınmalı, teşvikler verilmelidir. Bu çerçevede tarımsal, hayvancılık ihtisas organize sanayi bölgelerine yönelik çalışmalara hız verilmelidir. Kırsalda yayla yasakları bir daha gündeme getirilmeyecek şekilde son bulmalıdır.

II. SOSYAL GELİŞMENİN SAĞLANMASI

Sosyal gelişmenin sağlanması başlığı altında eğitim ile ilgili 6, istihdam ile ilgili 8, sağlık ile ilgili 3, sosyal hizmet ve yardımlar ile ilgili 9, kültür sanat spor ile ilgili 3 olmak üzere toplam 29 eylem yer almaktadır. Sosyal gelişmenin sağlanması başlığı için 5.114.770.000 YTL kaynak öngörülmüş, bunun 2.416.618.000 YTL'sinin planlamada öngörülmüş kaynak olduğu, 2.698.152.000 YTL kaynağın merkezi bütçeden karşılanacağı belirtilmiş, kaynağın nereden bulunacağına dair bir veri sunulmamıştır.

Şekil 5 Sosyal Gelişme İçin Planlanan Finansman Kaynaklarının Dağılımı

Sosyal gelişmenin sağlanması başlığıyla sunulan çalışmalara aktarılacağı belirtilen kaynakların tamamen temin edilmesi sağlansa bile, bugüne dek geri bırakılmış olan bölgenin bu durumunu telafi etmeye yetmeyecektir. Bununla birlikte, sosyal devlet olmanın gereklerinden olan ve Türkiye'nin genelinde bir planlama dahilinde hayata geçirilen bu tür çalışmaları kalkınma programı mantığıyla sunmak ve kabullenmek yanılıdır. Eylemlerin çoğu, bölge Cumhuriyet dönemi boyunca ihmal edilmemiş

olsaydı bugün ihtiyaç duyulmayacak çalışmalardan oluşmaktadır. Bu ihmalin mevcut hükümet döneminde de devam ediyor olması nedeniyle ve sosyal tedbirler merkezi hükümet tarafından bugüne dek hayata geçirilmediğinden, başta sosyal ve sportif alanlardaki çalışmalar olmak üzere bu yükü yerel yönetimler üstlenmiştir. Bunun en bariz örnekleri de Diyarbakır'daki belediyelerde yaşanmaktadır.

Eğitim

Eylem Planında eğitim başlığı altında 6 eylem tanımlanmış, eylemlerde okul öncesi okullaşma oranının % 50'ye çıkarılacağı, ilköğretimde altyapı ihtiyacının giderilerek zorunlu eğitime herkesin devam etmesinin sağlanacağı, ortaöğretimde okullaşma oranının % 90'a çıkarılacağı, pansiyonlu/yatılı okulların artırılacağı, üniversitelerde ise altyapı ihtiyaçlarının giderileceği ve yurt kapasitesinin artırılacağı belirtilmiştir.

1980'li yılların başından bu yana tüm dünyada yaygınlık kazanan neoliberal politikaların en çok etkilediği alanlar, sağlık ve sosyal güvenlik ile birlikte eğitim sistemleri olmuştur. Eğitim sistemi, en yaygın kamu hizmetlerinden birisi olarak ortaya çıkması nedeniyle neoliberal politikaların merkezinde yer almaktadır.

Kadrolaşma hareketleri ile birlikte, bölgede eğitim adeta bir rant kavgası haline getirilmiştir. Özellikle taşınmalı eğitim tam anlamıyla rant kavgasına dönüşmüştür. Brüt okullaşma oranı anlamında eylemin öngördüğü hedefler oldukça cılızdır. Bölgede hala yaygın bir şekilde taşınmalı eğitimle ilköğretimde eğitim verilmeye çalışılmaktadır. Uygun olmayan araçlarla taşıma yapılmakta, öğrencilerin hayatları tehlikeye atılmaktadır. Bütün köylerde ilköğretim düzeyinde okullaşma hedeflenmeli, öğretmen ihtiyacı belirlenmeli ve atamaları yapılmalıdır.

Pansiyonlu/yatılı öğretim konusu ise ayrıca tartışmalı bir konudur. Türkiye'de eğitim ve öğretim faaliyetlerine devam etmekte olan YİBO ve PİYO'ların çarpıcı bir şekilde % 64'ü bölgede bulunmaktadır. Bölgede yatılı/pansiyonlu ilköğretim bölge okullarının eğitimin kalitesini artırma yönünde bir etkisinin olmadığı bilinen bir konudur. Bölgedeki bu eğitim

kurumların işlevi asimilasyon politikasına hizmet etmektir. Eğitim formasyonu açısından bilimsel olmayan bu kurumlar, bölgede adeta kışla görevi yapmaktadırlar. Bölgede birçok YİBO ve PİYO askeri birlikler içinde yer almaktadır. Bu eğitim kurumlarında verilen eğitim ve öğretim asimilasyoncu, tek tipleştirici, baskıcı bir mantığın ürünü olup, çocuğu kendi sosyal ve doğal ortamından uzaklaştırmakta ve bireysel yalnızlığa itmekte, sahip olduğu kültürel değerlerin uzağına taşımaktadır. Bu uygulamalar çocuklarda kendine güven duygusunu zedelemekte, çocukların kişiliklerinde çok ciddi ve onarılması zor tahribatlara yol açmaktadır. Bu eğitim kurumlarının lağvedilerek günün koşullarına uygun eğitim kurumlarına dönüştürülmesi kaçınılmazdır. Bu çerçevede, pansiyonlu/yatılı eğitimden çok yerinde eğitimin olanaklarının yaratılması hedeflenmelidir.

Bölgede eğitim hizmetleri açısından en iyi konumda bulunan Diyarbakır'da bile okul öncesi eğitimi için, sadece müstakil 84 derslik mevcuttur. İlköğretim okullarında ana sınıfı bulunmaktadır. Ancak oluşturulan bu sınıflar, çocukların zihinsel ve yeteneklerinin gelişmesine katkı sunmaktan uzaktır; bölgede asimilasyonun en önemli aşamalarından biri haline gelmiştir. Çocuklar, anadilleriyle eğitim sürecine katılmadıkları için yaşadıkları çelişkili durumdan kaynaklı olarak kişilikleri olumsuz etkilenmektedir. Bu sınıflarda çalıştırılan yardımcı personeller ise eğitim formasyonundan yoksundur. Çalışanların ücretleri de velilerden toplanmaktadır. Bu çalışanların herhangi bir iş güvenliği bulunmamaktadır. Bölgede okul öncesi okullaşma oranının düşük olmasının yanında derslik, öğretmen açığı ve sosyal donatıların yetersizliği de önemli bir problemdir. Milli Eğitim Müdürlüğünün 2008 yılı verileri GAP Eylem Planının eğitim verileri ile örtüşmemektedir.

İlköğretimde okul çağındaki nüfusun okullaşma oranı Türkiye'de % 97'dir. Bölgede bu oran % 87'dir. Net okullaşma oranları, her geçen gün artmakla birlikte hala ideal oranlara ulaşmamış bulunmaktadır. Yine bölge açısından dikkate alınabilecek bir il olan Diyarbakır'da 152.489 erkek, 135.362 kız öğrenci ilköğretime devam etmektedir. İlköğretimde derslik sayısı 6.608'dir, ihtiyaç duyulan derslik sayısı ise 4.400'dür. GAP Eylem Planında hedeflen

rakam ise Diyarbakır için 1.865 dersliktir. Diğer önemli bir olgu da, ilköğretim çağındaki kız öğrencilerin durumudur. Milli Eğitim Müdürlüğü verilerine göre bölgede ilköğretim çağında okula devam eden kız çocuklarının oranı % 79'dur ve bu oran diğer bölgelere göre daha düşüktür.

Ortaöğretimde durum daha vahimdir. Milli Eğitim Müdürlüğü'nün verilerine göre Türkiye de okul çağındaki çocukların % 58'i okullara devam etmektedir. Bölgede bu rakam % 52'dir. Diyarbakır örneğinde 35.384 erkek, 21.524 kız öğrenci okula devam etmektedir. Diyarbakır'da mevcut derslik sayısı 1.282 olup, ihtiyaç duyulan derslik sayısı 1.780'dir. İktidarın GAP Eylem Planı 784 derslik yapılmasını hedeflemiştir. Bu örnek bile hedefin yetersiz olduğunu gözler önüne sermektedir. Ayrıca, sadece okullaşma ile çözülmeyecek bir problemler yumağı bulunmaktadır. Türkiye'de genel başarı durumuna bakıldığında bölgede ortaöğretim adeta iflas etmiştir.

Bölgede yaşanan çatışmalı ortamdan kaynaklı olarak eğitim sorunları çok ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bölgede eğitim de diğer birçok kurum gibi işlevini yitirmiştir. AKP iktidarı döneminde ise kadrolaşma ve baskılar artarak devam etmiştir. Kadrolaşmaya bağlı olarak okullarda gerici örgütlemenin önü açılmıştır. Bölgede bütün hesaplardan uzak bir yaklaşım geliştirilmeli, nitelikli öğretmen ihtiyacı giderilmelidir. Geçmişten günümüze, bölgede ilk ve orta öğretimde yetişmiş öğretmen açığı bulunmakta, bu açık stajyer ya da yedek öğretmenlerle giderilmeye çalışılmaktadır. Bu durum da eğitimin kalitesini oldukça olumsuz etkilemektedir. Yine bu durum, bölgede eğitim alan öğrencilerin girdikleri sınavlarda yakaladıkları başarı oranının düşük olması sonucunu doğurmuştur. Bu, başlı başına eğitimde fırsat eşitsizliğidir.

Fırsat eşitsizliğinin bir boyutu da okul çağına kadar anadillerinde konuşan çocukların okullaşma sırasında anadilleri ile eğitim yapamamalarıdır. Bu olumsuzluk bölgede öğrencilerin öğrenim hayatları sırasındaki başarılarını etkilemektedir. TMMOB, anadilde eğitim en temel insan hakkı olduğunu savunmaktadır.

Bölgede 3 olan üniversite sayısı 8'e çıkarılmıştır. Bu artış mevcut üniversitelerin bünyesinden çıkan bir artış olduğundan aslında mevcutları budayan bir noktaya gelmiştir. Üniversitelerin bu güne kadar ihtiyaç

duydukları öğretim elemanı, laboratuvar, derslik, kampus, sosyal tesis ihtiyaçları karşılanmadığından, oluşan ciddi açıkların kapatılmasına dönük çok daha ciddi ve öngörülü tedbirler/eylemler hayata geçirilmelidir. Mevcut üniversitelerin öğretim elemanı ihtiyacı üst düzeydeyken hiç öğretim elemanı alımı düşünülmemiştir. Yeni üniversiteler açan hükümet, öğretim üyesi ihtiyacına ilişkin eleştirilere bunun YÖK'ün işi olduğunu, YÖK'ün bu işi yapması gerektiği yönünde cevaplar verirken, bölgede açılan üniversitelerde öğretim üyesi kapasitesini artırmak hedeflenmektedir. Konunun hangi vade ve imkanlarda gerçekleştirilebileceği tamamen bir muammadır. Yeni açılan üniversitelerin ise en azından öğretim elemanı ihtiyacının hangi yöntemle giderileceği konusu kamuoyuyla paylaşılarak bu konudaki güvensizlik giderilmelidir.

İstihdam

Planda istihdam başlığı altında 8 eylem tanımlanmış; eylemlerde, işgücü yetiştirme programları, eğitim ve danışmanlık hizmetleri, mesleki danışmanlık ve rehberlik hizmeti, sürekli eğitim merkezleri, üniversitelerde fakülte ve meslek yüksekokullarının yeniden dizaynı, SODES çerçevesinde küçük çaplı destekler ve çok ortaklı-küçük ölçekli projeler hedeflenmiştir.

GAP Eylem Planınının 3.800.000 kişiye iş imkanı sağlayacağı belirtilmektedir. İstihdam başlığında başta işgücü eğitimi olmak üzere, ağırlıklı olarak eğitim programları yer almaktadır. Çoğu eylemde sadece eğitim verilmesi planlanmaktadır. Bölgede yetişmiş insan gücü, iş imkanı bulamadığından batı illerine göç etmektedir. Dolayısıyla sorun sadece eğitim vermekle çözülemez. Kişileri üretime kazandırmak gerekmektedir. Bunun için de üretim faaliyetlerinin bölgede geliştirilmesi gerekir. Eylem Planının genelinde iş imkanı sağlayabilecek kalemler olarak yol, okul gibi altyapı çalışmaları, tarımsal üretimle birlikte tarım işçiliği ve enerji yatırımları gibi başlıklar bulunmaktadır. Bu alanlarda bir istihdam söz konusu edilecekse, söz konusu istihdam ağır işçilik ağırlıklı, geçici süreli istihdamdır. Ağır işçilik, yaşam kalitesinin artmasına hizmet etmeyen bir istihdam türüdür. Tarıma dayalı istihdam söz konusu edildiğinde, dikkat çekici rakamlar, yapılacak

çalışmanın sonuçları bakımından oldukça ciddi kuşklar doğurmaktadır. Türkiye’de, 2004 yılında 7 milyon 400 bin insanımız tarımla uğraşırken, bu sayı 2005 yılında 6,5 milyona, 2006 yılında ise 6 milyona gerilemiş, geçtiğimiz yıl 6 milyonun da altına düşmüştür. Bu tablo aslında her şeyi özetlemektedir: AKP iktidarında yalnız bırakılan, aracının – tefecinin insafına terk edilen 1,5 milyon köylümüz, çiftini – çubuğunu bozmak zorunda kalmıştır. Kaldı ki, altyapı ve tarım işçiliği ağır işçilik olup çok zor koşullara rağmen genelde kayıt dışı ve ucuz işgücüne dayalı bir piyasadır. Dolayısıyla istihdam mantığı içerisinde sunulması yanlıştır. Örneğin tarım işçiliği günümüzde bile günlük 10 YTL’ye güvencesiz çalışmanın söz konusu olduğu bir alandır. Bu alanda çalışan işçilerin istihdam edilmiş olduğunu söylemek yanlış ve yanıltıcı bir yaklaşımdır. Ayrıca baraj inşaatlarında da, yaratılan kanının aksine, yüksek nitelikli ve sayıca fazla düzeyde bir istihdam söz konusu olmamaktadır. İlisu barajı ile gündeme gelen ve barajın bölgeyi kalkındıracağı söylemlerine dayanak teşkil eden konulardan biri yaratacağı istihdam konusudur. İstihdam konusuna örnek olması açısından da önemlidir. İlisu için bölgede 10.000 kişiye istihdam alanı açacağı şeklindeki beyanlar verilmiştir. Hidroelektrik santraller, enerji üreten elektrik santralleri içerisinde en az istihdam sağlayan alanlardır. İlisu barajı biterse güvenlikçi, teknisyen, mühendis v.b. tamamıyla en fazla 200 kişi sürekli olarak çalışabilecektir. İnşaat safhasında ise bölgede niteliksiz, asgari ücretle ve en fazla birkaç yıllığına personel çalıştırılacaktır. (Resmi belgelerde 7 yıl inşaat süresi boyunca ortalama 2.315 kişiye iş sağlanacağı belirtilmektedir.)

Bunların yanında ekonomik plan başlığında gösterilen ucuz işgücü mantığı da zaten yatırımcıyı kollayan, çalışanı görmezden gelen bir mantığı barındırmaktadır. Bölge için uzun süreden beri sözüm ona müjde olarak lanse edilen, “*Bölgesel Asgari Ücret*” uygulaması, Türkiye’nin diğer bölgelerinde çalışan işçiler normal asgari ücret alırken, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde daha düşük ücretlerle işçi çalıştırılmasını hedeflemektedir. Böylece, “Türkiye’nin Çin’ini yaratmak” düşüncesi temelinde, insan onuruna aykırı ücretlerle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde işçi çalıştırılarak, oluşturulacak cazibe merkezlerinde emek daha çok sömürülecek, yaratılan değer ise Şanlıurfa-Diyarbakır, Gaziantep ve Mardin’de kurulacak Bölge Kalkınma Ajansları aracılığıyla yurtdışına transfer edilecektir. İşgücünün ve

emeğin karşılığının bölgeler arasında değişmesi kabul edilemezdir. Aynı iş için her şart ve ortamda aynı ücret, eşitliğin gereğidir. Bu, yaşam standartlarının yükseltilmesi anlamında da hedeflerle tamamen ters düşen bir mantıktır.

Bütün bunlar üst üste konduğunda, Eylem Planının, refah düzeyini artıracak, kişileri üretime kazandıracak ve yoksulluğu yenmeyi sağlayacak bir istihdam hedefinin uzağında bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Eylem Planının temel eksiklerinden biri de bölgede OSB gibi alanlara ilgi gösterilmemiş olmasıdır. Üretim olanaklarından yoksun olan bölge kentlerinde istihdam imkanlarının yaratılabilmesinin bu mantıkla kolay olmayacağı Eylem Planının geneline ilişkin yapılan değerlendirmeler içerisinde istihdam konusu değerlendirilirken izah edilmiştir.

Eylemlerde sözü edilen çok ortaklı hibe programlarından bugüne kadar bölgede kişi, kurum ya da oluşumlar bazında dikkate alınacak oranda yararlanılmıştır; ama genel anlamda bölgeye bir katkısının olmadığı anlaşılmıştır. Zira hibe programları küçük ölçekli ve çevreye çok katkı sağlamayan programlardır. Kalkınma ve istihdam mantığı içerisinde çok sonuç alıcı faaliyetlerden olması beklenmemelidir.

Sektörler bazında ihtiyaç duyulan eğitim programlarına ağırlık verilerek ihtiyaç duyulmayanlardan vazgeçilmesi genel anlamda ülke ölçeğinde uygulanabilir; ancak daha önce de belirtildiği gibi, bölgenin en önemli handikapı gelişkin sektörlerinin olmamasıdır. Bu durumda bölgede ihtiyaç duyulmayacak diye okullarda bölüm kapatma mantığı, neredeyse bütün bölümlerin kapatılmasını gerektirecek bir yaklaşım olacaktır. Dolayısıyla bölge ölçeğinde uygulanma şansı olmamakla birlikte ekonomik gelişme başlığı altındaki değerlendirmelerde de belirtildiği üzere yapılması gereken, sektörel gelişimi doğru yönde sağlayacak çalışmaların hayata geçirilmesidir.

Sağlık

Sağlık başlığı altında açıklanan 3 eylemde sağlık alanındaki altyapı ihtiyacının giderileceği, birinci basamak sağlık hizmetleri ve aile hekimliği uygulamasının yaygınlaştırılacağı belirtilmektedir.

Bölgede, kamuya ait, merkezde mevcut olan hastaneler, özellikle göç alan bölgeler olması ve aynı zamanda da bölgenin sağlık ihtiyaçlarına cevap vermek zorunda kalması nedeniyle oldukça yetersizdir. Diyarbakır örneğinden yola çıkacak olursak; Doğumevi, Göğüs Hastalıkları hastanelerindeki yatak doluluk oranı % 120'ler civarındadır. Çocuk Hastalıkları Hastanesinde durum içler acısıdır. İki çocuk aynı yatakta tedavi görmektedir. Özellikle yoğun bakım ve diyaliz ünitelerinde yer olmadığından hastalar gerekli ünitelerde tedaviye alınamamakta, yanık ünitesi olmadığından her gün onlarca vaka yetersiz tedaviye tabii tutulmakta veya Adana'ya, Ankara'ya sevk edilmektedir. Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi tüm bölgeye hizmet vermeye çalışmaktadır. Birçok tedavinin yapılmadığı hastanede hizmet sunumu sınırlıdır. Yeni bir hastane açılması konusunda herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Diyarbakır kent merkezi dışında kalan bölgedeki diğer il ve ilçelerde ise durum daha vahim boyutlardadır. Buralardaki hastanelerin çoğunda uzman hekim sıkıntısı yaşanmakta iken ilçelerdeki hastanelerde bu sıkıntının boyutları katlanarak artmaktadır. Diyarbakır'ın Lice ilçesindeki devlet hastanesinin statüsünün düşürülerek entegre hastaneye dönüştürülmesi, Eylem Planının öngördüğü hedeflerle tezatlık içermesi açısından dikkate değer bir örnektir. Bölgenin en çok talep alan ili olan Diyarbakır genelinde uzman hekim sayısı olması gerekenin yarısı kadardır. 2006 verilerine göre 685 Uzman hekim bulunmaktadır. Yine aynı şekilde sağlık personeli açığı had safhadadır. Sağlık evlerinin % 39'u kapalı durumdadır. Sağlık evlerinin kapalı olması, yoksulluğun ve ulaşım sorunlarının yaşandığı kırsal alanda, anne ve çocuk sağlığındaki olumsuz tablonun ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Diyarbakır'daki bu veriler bölgenin geri kalan kısmında durumun daha sıkıntılı ortaya koymaktadır.

Çocukların uçucu madde bağımlılığından kurtulması amacıyla kurulan UMATEM, Diyarbakır'da bir yılı aşkındır açıldığı halde madde bağımlı

çocuklara hizmet verememiştir. Şu anda hastane sadece açık olarak görülmektedir; hizmet sunumu olmamaktadır. Diyarbakır’da binlerce madde bağımlı çocuk kaderine terk edilmiş durumdadır.

Bölgede faaliyette olan 112 Acil Sağlık Hizmetleri İstasyonlarının önemli bir kısmında hekim bulunmamaktadır. Tıbbi donanım açısından faal olan ambulanslar oldukça yetersiz durumdadır. Sterilizasyon ve malzeme eksiklikleri sağlık personeli ve hastalar açısından riskli durumlara neden olmaktadır. Özellikle acil sağlık hizmetlerinde hekim sayısının düşük olması, hizmetin amaca ulaşmamasında önemli bir olumsuz etken olmaktadır. Görüntüde birçok ambulansın faal olması siyasi iktidarı tatmin etmesi açısından yeterli görünmekte, hizmetin niteliğinin çok fazla bir anlamı olmamaktadır.

2003 yılında AKP Hükümetinin hazırladığı rapor dikkatle incelendiğinde istenilen sağlık sisteminin ne için ve kimin için istendiği belli olmaktadır. Şöyle ki çalışma raporunda en çok kullanılan kelimeler sağlık, finans ve prim olurken yoksulluk, açlık sınırı ve gelir eşitsizliği hiç değinilmeyen kavramlar olmuştur. Sağlıkta dönüşüm programının ülke gerçekleri göz önüne alınmadan hazırlandığı ve uygulanmaya konulduğu ortadadır. Genel Sağlık Sigortası (GSS) uzun vadede başarısız olacaktır. GSS’nin genel açmazlarının yanında bölge insanı üzerinde daha etkili olacak boyutları şunlardır:

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortasıyla katkı payı adı altında hastane giderlerinin vatandaşın cebinden çıkarılması düşünülmektedir. GSS prim ödemeye dayalı bir sistemdir. Bir yandan GSS için kurulacak yeni kurumlarla birlikte yönetsel maliyetler artacak, diğer yandan GSS hizmet satın almaya dayalı bir sistem olduğu için sağlık hizmetlerinin bedeli yükselecektir. Bu durum hem vatandaşın cebinden fazla para çıkmasına hem de devletin bütçeden ayırdığı payın artmasına yol açacaktır.

Vatandaşın yararlandığı sağlık hizmeti “temel teminat paketi” ile daraltılmaktadır. Bu paketin dışında kalan sağlık hizmetleri için vatandaş ya ikinci prim ödeyerek özel sağlık sigortası yaptırmak ya da sağlık harcamalarını cebinden karşılamak zorunda kalacaktır. Yoksulların primini

devlet ödeyecektir; ama bunun da koşulu kişinin aylık gelirin 116 YTL'den az olmasıdır. Kişinin 116 YTL'den fazla bir geliri varsa devlet onu yoksul kabul etmemektedir.

Primini ödeyemeyen hizmetten yararlanamayacaktır. Bu durum sağlığı en temel insan hakkı olmaktan çıkarmakta, ticari bir ürün niteliğe büründürmektedir. Prim ödeme gücü olan/olmayanların ise nasıl saptanacağı açık değildir.

GSS'nin bölgede özellikle ön plana çıkacak sıkıntıları göz önüne alındığında, yoksullukla mücadele eden bölge insanının bu ağır şartlarda sağlık hizmetinden nasıl ve ne şekilde yararlanacağı Eylem Planının konusu bile olmamıştır.

Yoksulluğun had safhada yaşandığı bölgemizde, bu uygulamalarla sağlık hizmetlerine erişim daha da zorlaşacaktır. Sosyal güvencesiz yaşayan insan sayısının çok yüksek olduğu bölgede bu uygulamalar mevcut sağlık sorunlarını daha da derinleştirecektir. Sağlık güvencesi olanlar açısından da, tedavi katkı payları ile birlikte sağlık hizmetlerinden faydalanma zorlaşacaktır.

Özellikle aile hekimliği ile koruyucu sağlık hizmetlerinde ciddi bir gerileme yaşanacaktır. Aşılama ve bulaşıcı hastalıklarla mücadelenin çok zayıf yürütüldüğü bölgemizde bu uygulama ile önlenebilir birçok bulaşıcı hastalıkta artış yaşanacaktır. Çünkü aile hekimliği aynı zamanda tedavi edici bir sağlık hizmeti anlamına gelecektir. Yani hastalığı önleme değil, hasta olduktan sonra tedavi etme politikasıdır. Doğal olarak da daha çok kar getiren tedavi hizmetlerine yönelim olacağından bölge için ciddi salgın hastalıklarının artmasına davetiye çıkarma riski ortaya çıkacaktır. Öyle ki bu gün bile aşılama oranının en düşük olduğu bölgeler Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleridir. Hepatit-B, Tüberküloz ve SSPE gibi birçok hastalık bölgeye özgü hastalıklar olarak yerini korumaktadır. Sağlık hizmetlerinin daha etkin olabilmesi için koruyucu sağlık hizmetlerine özel bir önem verilmeli ve sağlığın her alanda ücretsiz olması sağlanmalıdır.

Sağlıkta Dönüşüm programının temelini 1. basamak sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi, yani aile hekimliği oluşturmaktadır. Aile hekimliği on yılı aşkın bir süredir Türkiye'nin gündemindedir. Aile hekimliği pratisyen hekimliğin karşıtıdır. Pratisyen hekimlik sağlık ocağında görev yapan, fakülte öğrenimi süresince edindirildiği tümelci anlayışı sağlık ocağı ekibi ile paylaşarak ve onlardan öğrenerek ve öğreterek sürdüren, temel görevi hasta bakmak olmasına karşın sağlık ocağının tüm işlerinde önder ve denetleyici rol üstlenen bir kimliğe sahiptir. Aile hekiminin aksine bireysel değil, ekip elemanı olarak; kişiye değil, kendisine bağlı tüm sağlık ocağı nüfusuna karşı sorumlu; bireyle değil, ailenin ve toplumun tümüyle ilgili; salt sağaltım amaçlı değil, tümelci anlayışa sahip bir sağlık elemanı olarak görev yapar. Aile hekimliğinin pratisyen hekimlikle eşdeğer tutulması doğru değildir. Gerçekte aile hekimliği pratisyen hekimliğin tam tersi özelliklere sahiptir. Aile hekimliği salt tedaviye yöneliktir. Kar amaçlı bir modelin uzantısı olması nedeniyle tümelci sağlık anlayışına uzaktır. Aile hekimi ekip anlayışına aykırı bireysel çalışan bir hekimdir. Genellikle muayenehanesinde ya da evinde bireysel olarak çalışır ve özel hekim kimliği taşır. Yanında modelin deyimi ile yardımcı olarak bir hemşire çalıştırabilir. Aile hekimliği modeli rekabet içinde çalışan ve listesine daha fazla hasta kaydeden bir hekimliğe dayalıdır. Böylece özel sektör tanımına tam olarak uyan bir kitle yaratılması hedeflenmektedir. Aile hekimlerinin dayanışma değil, rekabet anlayışına dayalı yetiştirilmesi nedeniyle, piyasanın acımasız yer edinme koşullarına uyumlu davranması kaçınılmazdır. Aile hekimi daha çok Batı ve Orta Avrupa'nın varsıl ekonomik yapısına dayalı, prim ödeyebilen toplumlara özgü, genellikle baktığı hasta başına ücret alan bir hekimlik sistemidir. Birleşik Krallıkta hekim evindeki muayenesinde hasta bakar, her yıl kendine kayıtlı kişi sayısı kadar ücret alır. ABD'de örgütlü olarak oluşturulmamış, sağlıkta amaçlanan kara dayalı karmaşa ortamında kendiliğinden yerini almıştır.

Bu yönleriyle ülke çapında yaygınlaştırılmak istenen aile hekimliği uygulamasının, bölgede, sağlıkta gelişme şeklinde sunularak Eylem Planının hedeflerinin arasına konması yadırgatıcıdır. Zira bu uygulamanın kalite ve gelişime yol açmayacağı açıktır.

2005 yılı sonlarında çıkartılan bir dizi IMF güdümlü yasa ile sağlıkta özelleşmenin önü iyice açılmıştır. SSK hastaneleri sağlık bakanlığına devredilerek tüm kamu hastaneleri tek çatı altında toplanmıştır. Sağlığın tek elden yönetilmesi ve branşlaşmanın sağlanması iyi bir uygulama olarak görülebilir; ama yapılmak istenen özel hastane ve dal merkezlerine alan açılarak büyümelerini sağlamaktır. Nitekim öyle de olmuştur. SSK, BAĞ-KUR ve Emekli Sandığı üyeleri özel hastane ve dal merkezlerine yöneltilmeye başlanmıştır.

Kamu hastanelerinde 14,5 YTL olan muayene bedelinin özel kuruluşlarda 50 ile 80 YTL arasında değişmesi ve yapılmayan tetkik ücretlerinin sosyal güvenlik kurumlarından tahsil edilmesi, hem sosyal güvenlik kurumlarının devlet üstündeki yükünü arttırmış, hem de özel sektörün bu alanda büyümesine sebep olmuştur.

Ödenek sıkıntısı çektiği için kamu hastanelerinin sosyal güvenlik kurumlarına olan borçlarını bir kalemde silen hükümet, özel sektöre olan borcunu kapatarak Türkiye'deki birçok kamu hastanesini işleyemez duruma getirmiştir. Bu durumdan bölgedeki kamu hastaneleri de nasibini almıştır.

Öncelikle sağlık hizmeti sunumu ve planlanmasındaki merkezi yönetim anlayışının son bulması gerekmektedir. Sağlık hizmetinin yerel yönetimlere devredilmesi mevcut sıkıntıları büyük oranda çözecektir. Yerelden yönetim aynı zamanda katılımcı ve demokratik bir yönetimdir. Mevcut durumdaki hiyerarşik sistem, halkın sağlık hizmetlerine erişimini zorlaştırmaktadır. Sağlık göstergelerindeki eşitsizliklerde en baş sıralarda yer alan bölgemiz açısından yerelden yönetim, eşitsizliklerin ortadan kaldırılması açısından da önemli iyileştirmeler sağlayacaktır.

İllerin gerçek nüfusu göz önüne alınarak sağlık personeli artırılmalıdır. Bölgede sadece Kürtçe konuşan ve başka bir dil bilmeyen çok büyük bir potansiyel olması nedeniyle, daha çok Kürtçe bilen sağlık personeli istihdamına öncelik verilmelidir. Devlet hastanelerindeki uzman hekim sayısı artırılarak teşvik edici yönelimler belirlenmelidir. En ücra yerleşim alanlarında sağlık istasyonları kurularak koruyucu sağlık hizmetleri güçlendirilmelidir. Kamu hastanelerinin kapasiteleri ihtiyaca cevap verecek

şekilde artırılmalıdır. Başta ilçe devlet hastaneleri olmak üzere tüm hastanelerin gerekli donanımları sağlanarak aktif hale getirilmesi sağlanmalıdır. Aile hekimliği uygulamasının yerine sağlık ocağı ihtiyacı üzerinden değerlendirme yapılmalıdır. Sağlık ocağı sayısı gerçek nüfusa göre planlanarak artırılmalıdır. Sağlık ocaklarının koruyucu sağlık hizmeti veren kurumlar şeklinde güçlendirilmesi sağlanmalıdır.

Sosyal Hizmet ve Yardımlar

Sosyal hizmet ve yardımlar başlığında 9 eylem belirtilmiş, eylemlerde valilikler ve vakıflar kanalıyla yardımların yapılacağı, çocuk, kadın, özürllüer, yaşlılar için dezavantajlarını ortadan kaldıracak çalışmaların yapılacağı gibi tedbirler sıralanmıştır.

Sosyal hizmet ve yardımlar alanında valilikler ve vakıflar üzerinden yapılan çalışmalar iktidarın oy toplama çalışması haline gelmeden, insanları rencide etmeyecek yol ve yöntemler tercih edilerek geliştirilmelidir. Bu çalışmanın ne şekilde yapılacağına dair eylemlerde sunulan bir detay olmadığı gibi çok genel ve muğlak bir yaklaşım söz konusudur. Türkiye’de yoksullukla mücadele bugüne dek bir politika olarak benimsenmemiştir. Var olan yoksulluğun istismarı, yardım politikaları ile birlikte ön plana çıkmıştır. İnsanların üretime kazandırılması, bu çerçevede yoksullukla mücadele genel yaklaşım olarak benimsenmelidir.

Sokak çocukları bölgenin kanayan yaralarından biri olmaya devam etmektedir. Sokak çocukları ve/veya sokakta yaşayan çocuklar sorunu ancak bir “seferberlik” zihniyeti ile çözülebilir. Valilikler, yerel yönetimler, üniversiteler, konu ile ilgili tüm kurum ve kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, dernekler, vakıflar, gönüllüler hep birlikte konuya eğilmek gerektiği noktasına samimi bir şekilde, ilgi ve kararlılıkla odaklanmalıdırlar. Gelişiminde gerileme olması, değişik şiddete maruz kalma, suça yönelme ve yöneltme, psikolojik sorunlar, kazalara maruz kalma, eğitim ve sağlık sorunları, cinsel tacize ve tecavüze maruz kalma gibi durumlar sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocukları bekleyen tehlikeler olarak belirlenmiştir. Evsiz çocukların barınması ve eğitim almalarının sağlanması

için acilen ve zaman kaybetmeden bakım ve eğitim evlerinin, illerdeki ihtiyaçlar doğrultusunda açılması gerekir. Buralardaki işleyişin ilgili STK'ların denetiminde olan özerk yapılar olması sağlanmalı ve bu çocuklara güvenli geleceğin temin edilebileceği imkanların yaratılması konusunda vadeli eylemlerden öte seferberlik uygulanmalıdır.

Sokakta çalışan çocukların bu durumdan kurtarılması için, öncelikle ailelerinin üretime kazandırılmasını ve asgari yaşam standartlarını yakalayabilecekleri bir işe kavuşturulması, çocukların sosyal destekle, geleceklerini güvenle inşa edebilecekleri bir ortama kavuşmalarının sağlanması gerekir. İvedilikle, illerin yoksulluk haritaları çıkarılmalı, kentlerdeki yoksul bölgeler ve semtler belirlenerek bu yörelere götürülebilecek "Acil Hizmet Planları" oluşturulmalı ve bu hizmetlerden hangilerinin hangi bileşen tarafından yapılabileceği belirlenmeli, bununla birlikte çalışabilecek aileler tespit edilmeli ve ailelerin meslek edindirme kurslarından geçirilerek istihdam edilebilirlikleri sağlanmalıdır. Konu üzerinde daha rahat çalışabilirliğin sağlanması için, sokakta yaşayan çocuklar ile çalışan çocukların sorunları ayrı ayrı kategorize edilmeli ve "Sokakta Yaşayan ve Çalıştırılan Çocukların Korunmasına Dair Proje" bir mega proje olarak algılanmalı ve çok önemsenmelidir. Çocuk sorunlarının tümüne ışık tutabilecek nitelikte kapsamlı bir "Çocuk Politikası" oluşturulmalıdır. Çocuk ihmali, istismarı ile 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılması hükmü uyarınca mevcut yasalar hayata geçirilmelidir.

Eylem Planında 8 il için standart olarak "Çocuk ve Gençlik Merkezi, Sevgi Evleri ve Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezi kurulacaktır" ifadeleriyle öngörülen çözüm sonuç alıcı olmaya yetmeyecektir.

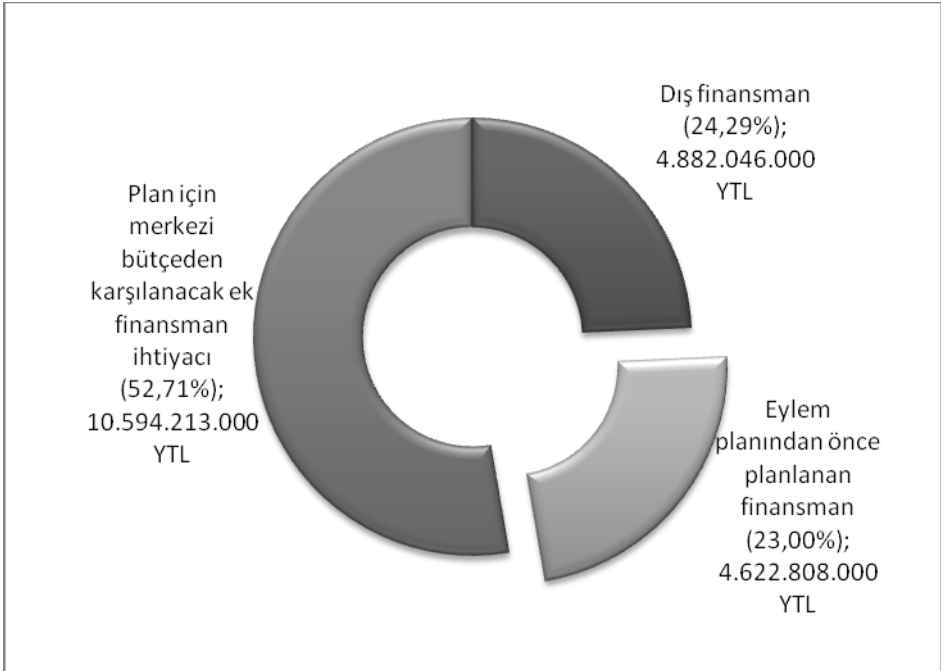
Kadına yönelik şiddete ve töre cinayetlerine uygulanan cezalar, yapılacak yasal düzenlemelerle caydırıcı seviyelere yükseltilmelidir. Kampanyalar düzenlenirken erkek egemen toplum anlayışının toplumsal bellekte yarattığı izlerin ortadan kaldırılması amaçlanmalıdır. Adalet dağıtan mahkemeler bile bu belleğin etkisi altında kalabilmektedirler. Ayrıca kadının ekonomik özgürlüğünü kazanmasını sağlayacak ekonomik tedbirlerin kadınlar lehine düzenlenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, üretim mekanizmalarına

kazandırılma şansı olmayan kadınların ekonomik özgürlüklerini kazanmalarının sağlanması anlamında devlet tarafından desteklenmesi seçenekler arasında değerlendirilmelidir. Kadına yönelik şiddet ve töre cinayetleri ÇATOM'ların güçlendirilmesiyle çözülemeyecek derecede önemli bir konudur. Bu konu ile ilgili, bölgede faaliyet yürüten kadın örgütleri ile birlikte çalışma yürütmek hedeflenmelidir. Bu yapıların önerileri doğrultusunda çalışma yürütülmesi benimsenmelidir.

Zorunlu göçle birlikte ortaya çıkan problemlerin ana kaynağı, köyüneyken üretici pozisyonunda olan köylünün kendi isteği dışında zorunlu göçe maruz bırakılması nedeniyle, kentlerin varoşlarında, üretimden kopmuş bir şekilde, sefalet içinde yaşamalarıdır. Bu göç ekonomik nedenlere dayalı, isteğe bağlı bir göç değildir. Zorunlu göçle yerinden yurdundan edilen ve sayıları milyonları bulan insanlar çok büyük travmalar yaşamış; bölge ve bölge dışında kalan kentlerin varoşlarında, yoksulluk içinde yaşamağa mahkum bırakılmışlardır. Bu nedenle köylere güvenli geri dönüşlerin teşvik edilmesi ve sağlanması gerekmektedir. Bunun için öncelikli tedbir olarak, koruculuk sisteminin kaldırılması, korucuların üretim süreçlerinde istihdamının sağlanması gerekmektedir. Köylere dönmeyi kabul eden ya da isteyenlerin önüne bürokratik engeller çıkarılmaması, yerleşim ve üretim maliyetlerinin karşılanması için karşılıksız desteklerin verilmesi gerekmektedir. Kentte yaşamaya devam etmek isteyenler için, kaliteli yaşam standartlarını yakalayabilmelerini sağlayacak tedbirler alınmalı; özellikle sağlıksız yaşam çevrelerine bağlı halk sağlığı sorunları çözülmelidir. Sorun toplum merkezleri aracılığıyla rehabilite etmeyi hedefleyerek çözülemeyecek kadar derin ve karmaşık bir sorundur.

III. ALTYAPININ GELİŞTİRİLMESİ

Eylem Planında altyapının geliştirilmesi başlığı altında sulama ile ilgili 7, enerji ile ilgili 3, ulaştırma ile ilgili 1, sosyal fiziki altyapı ile ilgili 9 olmak üzere toplam 20 eylem yer almaktadır. Altyapının geliştirilmesi için 20.099.067.000 YTL kaynak öngörülmüş, bunun 4.622.808.000 YTL'sinin planlamada öngörülmüş kaynak olduğu, 4.882.046.000 YTL kaynağın dış kaynakla karşılanacağı, 10.594.213.000 YTL kaynağın merkezi bütçeden karşılanacağı belirtilmiş, kaynağın nereden bulunacağına dair bir veri sunulmamıştır.

Şekil 6 Altyapının Geliştirilmesi İçin Planlanan Finansman Kaynaklarının Dağılımı

Sulama

Sulama başlığı altında açıklanan 7 eylemde inşaatı devam eden projelerin tamamlanacağı, su kaynağı hazır projelerin kanal ve şebeke inşaatlarına başlanacağı ve tamamlanacağı, sulama amaçlı barajlara başlanacağı,

kamulaştırmaların yapılacağı, drenaj çalışmaları ve arazi toplulaştırma çalışmalarının tamamlanacağı belirtilmiştir.

Sulama, GAP'ta bugüne dek ihmal edilmiş bir konu olarak karşımızda durmaktadır ve paketteki tek yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Sulamanın bugün tekrar gündeme gelmesinde küresel iklim değişikliği ve tarımsal ürünlerdeki daralma önemli bir faktördür. Gıda krizi nedeniyle bölgedeki arazilerin, bu açığı kapatmaya dönük kullanılmasının öngörüldüğünden bahsedilmektedir. Yani tıpkı elektrikte olduğu gibi, tarımda da bölgede üretilip diğer bölgelerin ihtiyacını karşılama düşüncesi söz konusudur. Raporun tarım başlığı altında da belirtildiği üzere bölge, ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak bir potansiyele sahiptir. Ülkenin genelinin faydalanmasının sağlanması yanlış bir yaklaşım değildir. Ancak bu yaklaşımın, kalkınmışlık farkını azaltmaya hizmet etmek için, ya da kalkınmayı sağlamak için hayata geçirilmiş bir çalışma olduğu yanlışını yaratmamak gerekmektedir.

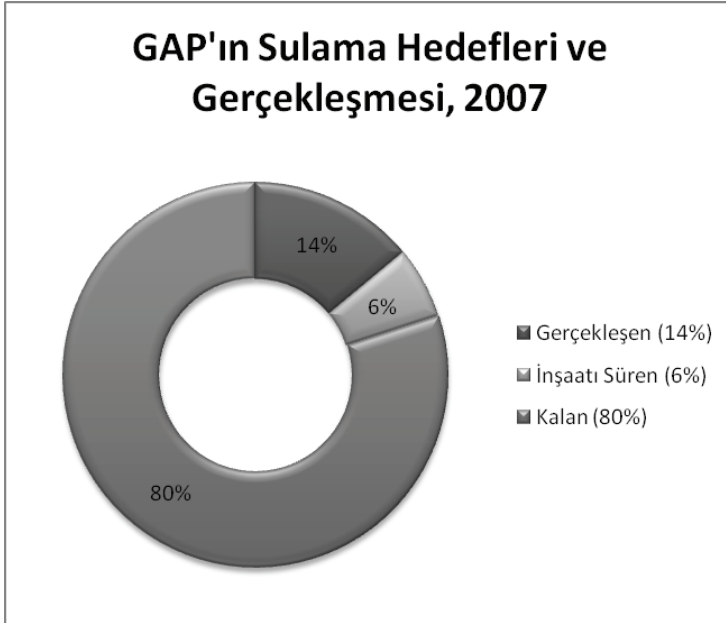
2008 yılında bölge illerinde yaşanan kuraklığın etkisiyle birlikte birçok çiftçi ürün alamamıştır. 2007 yılında Konya ve civarında yaşanan kuraklığın etkilerinden çiftçileri korumak için bölgeyi afet bölgesi ilan eden hükümet, 2008 yılında eşdeğer bir felaket yaşayan bölgeyi, halkın ve bölge dinamiklerinin bütün çağrı ve taleplerine rağmen afet bölgesi ilan etmemiş ve tedbir olarak (çiftçilerin çoğunun yararlanmadığı) Ziraat Bankasındaki borçların ertelenmesi gibi göstermelik yaklaşımlar geliştirmiştir. Çiftçinin zararlarının karşılanması kabul edilmemiştir. Bu yönüyle bakıldığında bölgede kuraklığın yaşandığını kabul etmeyen anlayışın bugün sulama yatırımlarından bahsediyor olması inandırıcılığa ayrıca gölge düşürmektedir.

Eylem Planında sulama yapılarının 2012 yılına kadar bitirilmesi öngörülmekte ve bunun için plan öncesi ayrılan 600.000.000 YTL kaynağın yanında 1.939.398.000 YTL'si dış kaynak, 8.784.551.000 YTL'si merkezi bütçeden karşılanmak kaydıyla toplam 11.323.949.000 YTL kaynak aktarılacağı belirtilmiştir. Ancak bu kadar büyük ölçekte kaynağın nereden ve ne şekilde aktarılacağı Eylem Planında izah edilmemiştir. Zira 2008-2012

yılları arasında yapılacak çalışmalarını tanımlayan Eylem Planı 5 yıl için 11.000.000.000 YTL'nin üzerinde kaynak ayırmışken bunun 2008 yılına düşen miktarı (2008 yılı sulama yapıları yatırım ödeneği) hükümet tarafından 400.000.000 YTL olarak açıklanmıştır. Bu veri de finansman sorununu gözler önüne seren, güvenilirliği zedeleyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

GAP bölgesi, ülke genelinde ekonomik olarak sulanabilir toplam alanın % 20'sine sahiptir. Bölge Türkiye'nin su potansiyelinin 1/3'üne sahiptir. Fırat ve Dicle nehirleri Türkiye'nin toplam su potansiyelinin % 28'ini oluşturmaktadır. GAP tamamlandığında bu oranda su potansiyeli kontrol altına alınmış ve toplam 1.800.000 hektar alanda sulama şebekesi tamamlanmış olacaktır.

2006 sonu itibarıyla DSİ tarafından sulamaya açılan alan 253.425 hektar olmuştur. Fiziki gerçekleştirme açısından, sulama projelerinin % 14'ü işletmede, % 6'sı inşa halinde, % 80'i kati proje, planlama ve ön inceleme aşamasındadır.

Şekil 7 GAP'ın Sulama Yatırımlarının Genel Durumu

Sulamaya açılacak tarımsal alanın % 24'le en büyük kısmı Diyarbakır İli sınırları içerisinde, % 23'lük bir kısmı ise Şanlıurfa sınırları içerisinde. Ancak sulamaya açılan kısım GAP genelinde % 14 iken bu oran Diyarbakır'da sadece % 4'lerde kalmıştır.

AKP iktidarı dönemine gelindiğinde ise sulama yatırımlarının adeta unutulduğu gözlemlenmektedir. 2003 sonrası dönemde GAP yatırım tahsislerinin Türkiye içindeki payı % 7'ler düzeyinde kalırken, tarım ve enerji sektörü tahsislerinde yapılan tercihler sulama konusunun rafa kaldırılması sonucunu getirmiştir. Süreç içinde öncelikle bütün itirazlara rağmen Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kapatılmıştır. Kapatılırken gerekçe olarak KHGM'nin fazla para harcadığı ve tasarruf edileceği belirtilmiştir. Ardından KHGM'nin işleri İl Özel İdarelerine havale edilmiştir. Bu süreçte KÖYDES projelerinde Kamu İhale Kanunu uygulanmamış, mühendislik hizmeti gerektiren bu alan kaymakamların insafına bırakılmış ve adeta para dağıtımı yapılmıştır. Bu süreçte sulama yatırımları durmuştur. 2003 yılında tarım sektörü tahsisleri, toplam tahsisler içinde % 33 oranında pay alırken, bu oran sürekli bir azalış eğilimine girmiş ve sırasıyla 2004 yılında % 28'e, 2005 yılında % 21'e, 2006 yılında % 13'e ve 2007 yılında % 8'e düşmüştür. 2012 yılına kadar 1.800.000 hektar alanın sulamaya açılması hedeflenen GAP'ta, sulama yatırımlarının, GAP'ın toplam yatırımları içindeki payının 2003–2007 aralığında % 29'dan % 7'ye düştüğü gerçeğiyle, plan bu boyutuyla inandırıcılığını sağlayamamaktadır.

Sulamayla ilgili soru ve sorunlar bu kadarla sınırlı değildir. 2012'ye kadar 1.060.000 hektar, nihai olarak 1.800.000 hektar alanın sulamaya açılabilmesi için, Cizre ve Silvan barajlarının bitirilmesi, bölge açısından tam bir felaket olan Ilısu Barajı'nın inşaatına başlaması, (enerji konusunda işleneceği üzere Ilısu ile ilgili süreç tam bir muamma halini almıştır) açık kanal sisteminden, basınçlı (damla ve yağmurlama) sulama sistemlerine geçilmesi, drenaj tesislerinin inşa edilmesi gerekmektedir. Birkaç örnekle durum özetlenecek olursa;

Silvan barajı özel bir firmaya yap-işlet modeli ile ihale edilmiştir. Sadece enerji üretimini sağlayacak bu barajın sulama projesi ise hala ihale edilmemiştir. İşin kapasitesinin büyüklüğü göz önüne alındığında bu barajın ve sulama tesislerinin belirlenen tarihlerde bitirilmesi mümkün görülmemektedir.

Batman barajı 1998 yılında bitirilmiş ancak gerek sol sahil sulaması ve gerekse sağ sahil sulaması Eylem Planında da belirtildiği üzere 1986 yılından bu yana henüz başlangıç aşamasındadır.

Kralkızı-Dicle cazibe ve pompaj sulaması da aynı durumdadır. Dicle Barajı 1997 yılında bitirilmiştir. Ancak cazibe sulamasının ilk 40 km'si değişik tarihlerde ihale edilmiş, sonraki kesimlerin ise ihalesi yapılmamıştır. Pompaj sulamalarında ise P-2 ile P-5 kısmen sulamaya açılmış, diğer pompaj sulamaları hala hayata geçirilmemiştir. Bu proje de 1985 yılından bu yana yapımı devam eden bir projedir.

Hilvan-Siverek ovaları pompaj sulaması ise proje yapımı işi ihalesi yeni yapılmış, bunun 2 yıl sürmesi planlanmıştır. Sulamaların inşa edilmesi ve hayata geçirilmesi ise zamanında gerçekleşmesi geçmiş deneyimlerden yola çıkarak kuşkuyla karşılanmaktadır.

Sulama boyutu ile 20 yılı aşkın bir sürede % 14'ü bitirilen projenin 5 yıl içerisinde kalan kısmının bitirilmesi ütopya gibi gelmiştir ve halkta da herhangi bir heyecan yaratmamıştır. Sonuç olarak, sulama yapılarının öngörülen sürede mevcut bakış açısı, bürokratik hantallık ve kaynaklılık içerisinde bitirilebilmesi gerçekçi görünmemektedir.

Bu sıkıntıların yanında, yaygın kanal sulama projelerinin bazı yapısal sorunlarına dikkat çekmek gerekmektedir. Dünya Barajlar Komisyonunun 2000 yılında tamamladığı bir rapor, yerküre üzerinde kapsamlı bir şekilde araştırılan 52 büyük baraj projesinin hemen tamamında, enerji üretimi ve sulamada hedeflere ulaşamadığını ortaya koymuştur. Yüzey kanalları aracılığıyla yaygın su taşınmasında kayıplar çok yüksektir ve bu kayıplar iklimsel değişime bağlı olarak artacaktır. Bir diğer sıkıntılı alan ise incelenen

örneklerin pek çoğunda sulamadan kaynaklanan tuzlanma ve toprak vasıfsızlaşması sorunlarıyla karşılaşmış olmasıdır.

Basınçlı sulama sistemleri (yağmurlama ve damla sulama) tuzluluğu önlemek için geliştirilen, toprağı korumayı ve su tasarrufunu sağlayan çevreci bir sulama sistemi modelidir. Bugün İsrail'in yaklaşık 200.000 hektarlık sulanabilir arazisi bulunmaktadır. Bu 200.000 hektarlık alanda damlama yöntemiyle gerçekleştirilen sulu tarımla 4 milyon olan nüfusunu Avrupalı gibi beslemekte; üstüne yılda 1-2 milyar \$ civarında tarımsal ürün ihraç etmektedir. GAP kapsamında sadece Ceylanpınar Devlet Üretme Çiftliğinin alanı 150.000 hektardır. Harran 134.000 hektar, Şanlıurfa tünellerinin sulama alanı 476.000 hektar, Diyarbakır'daki Silvan Projesi bittiğı zaman sulanacak alan 280.000 hektar kadardır. Ancak bu potansiyel bugüne dek maalesef değerlendirilememiştir.

GAP tamamlandığında sulamaya açılacak olan 1.800.000 hektar alanın bugüne kadar sulamaya açılan kısmı 2006 yılı verileriyle 250.000 hektardır. Üstelik bunun 35.000 hektarında su yönetimi ve kullanımı konusunda uygun çalışmalar (drenaj sistemi) yapılmadığı için tuzlulaşma ve çoraklaşma sorunu ortaya çıkmıştır. Sulanacak alanlarda drenaj sistemi kurulmalı, buradaki üreticiler yanlış sulama konusunda bilinçlendirilmeli, tuzluluğa ve çoraklaşmaya sebep olacak aşırı sulamanın önlenmesi için devlet eliyle basınçlı sulama (yağmurlama ve damla sulama) sistemleri üreticilere sağlanmalıdır. Yapılacak barajların ömrünü uzatmak için havzalarda önleyici tedbirler alınmalıdır. Toprak erozyonunun önlenmesi için ormanlık alanlar tesis edilmelidir.

Sulama yapılarının bitirilmesi ile her şey bitmiş olmayacaktır. Bölgenin tarımsal potansiyelinin modern tarımsal tekniklerle geliştirilmesi, bunun için de uygun sulama yöntemlerinin hayata geçirilmesi, bununla paralel olarak toprak reformunun yapılması gerekmektedir. Arazi toplulaştırma ve tarımsal desteklemeler, objektif temeller üzerinde şekillendirilmelidir. Aksi durumda büyük toprak sahipleri daha zengin olurken, güvencesiz çalışan tarla

emekçilerinin ekonomik durumlarında iyileşmeler beklemek çok gerçekçi olmayacaktır.

Öncelikle sulamadaki teknolojilerin kullanımı, verimliliği artırmak anlamında teşvik edilmelidir. Ancak damlama sistemlerine aktarılacak paraların kullanılmasıyla ortaya çıkacak rant neredeyse şimdiden iktidar tarafından yandaşlarına paylaştırılmış durumdadır. Bu durum küçük çiftçinin damlama sistemine geçebilme şansını ortadan kaldırmaktadır. Mevcut yaklaşımla bu durumdan ancak büyük arazi sahipleri yararlanabilecektir. Çünkü maliyeti karşılama koşullarına küçük çiftçi sahip değildir.

GAP henüz tamamlanmamış olsa da kime hizmet edeceği şimdiden ortaya çıkmış durumdadır. Bölgede belli ölçülerde de olsa sulu tarıma geçilmiştir; fakat suyun kullanımı ücrete tabidir. Üretim girdilerinden (gübre, tohum, ilaç v.b.) masraflara su ücretleri eklendiğinde küçük üretici kazanmak bir yana zararlı çıkmaktadır. Çoğunlukla üründen kazandığı bedel, masraflarını karşılamadığından küçük çiftçi su gelmeden önce olduğu gibi yine karın tokluğuna çalışmak zorunda kalmıştır. Bölgede kurulan ve suyun tarlalara akıtılmasını düzenleyen ve denetleyen kurumlar olarak oluşturulan sulama birlikleri de büyük toprak sahipleri ya da nüfuzlu ailelerin denetimindedir. GAP'a bağlı sulama ve diğer hizmetlerin ulaşacağı topraklar, yıllardan beri toprak ağaları ve tekelci burjuvazi tarafından parça parça satın alınmış durumdadır. Su paylaşımı konusunda gerekli teknik ve idari düzenlemelerin hakkaniyet esasına göre yapılmasının öngörülmediği mevcut durumda suyun kullanımı hakkı çok ciddi bir problem alanı olarak ortada kalmaya devam edecektir.

Yukarıda anlatılanlarla bağlantılı bir şekilde ele alınması gereken bir konu da, sulama kanallarının yap-işlet-devret modeli ile yapımının meclis genel kurulunda oylanarak geçmiş olmasıdır. 1994 yılında çıkarılan 3996 sayılı *“Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun”*un 2. maddesinde, arasında sulama, içme ve kullanma suyu yatırımlarının da bulunduğu bazı yatırım ve hizmetlerin yaptırılması, işletilmesi ve devredilmesi konuları, yap-işlet-devret (YİD) modeli çerçevesinde sermaye şirketleri veya yabancı şirketlere açılmıştır.

Ancak; sulama yatırımları ile ilgili birtakım düzenlemeler yapılmadığından, YİD sulama yatırımları boyutuyla hayata geçirilememiştir. 09/05/2008 tarihinde kabul edilen 5762 sayılı “Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun İle Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”la getirilen bazı düzenlemelerle, sulama kanallarının yap-işlet-devret modeli ile yapımının sağlanmasının önü açılmış bulunmaktadır. Türkiye’de gelişen liberalleşme ve kurtarıcı gibi sunulan özelleştirme politikalarının bir parçası olan YİD, projelerin özel sektör eliyle gerçekleştirilmesi ve işletilmesi için, özel sektörün finansman imkanlarından yararlanma amacıyla sunulsa da, özünde hem yatırım aşamasında, hem de işletme aşamasında işi yapana en üst düzeyde kar sağlamak gibi bir sonucu doğurduğu YİD örneklerinden de ortaya çıkmaktadır. Zira şirketler belli bir mal ve/veya hizmeti belli bir fiyat garantisıyla üretip satmaktadırlar. Sonuç olarak yap-işlet ve yap-işlet-devret modellerinin en önemli özelliği alım ya da fiyat garantisi sunulmasıdır. Sulama kanalları ile ilgili bu garanti 5762 sayılı yasayla, aşağıya alıntılanan düzenlemeler çerçevesinde sağlanmış bulunmaktadır. 5762 sayılı kanunun 3. maddesinde yer alan “e) Katkı Payı: Görevli şirketin ürettiği mal veya hizmetin bedeli, mal veya hizmetten yararlananlar tarafından tamamen veya kısmen ödenmesi mümkün olmayan yatırımlarla ilgili yapılacak görevlendirmelerde, mal veya hizmetten yararlananların tüketim veya kullanım miktarları da dikkate alınarak belirlenen ve idare tarafından görevli şirkete tamamen veya kısmen yapılan ödemeyi” düzenlemesiyle katkı payı tanımlaması ve devlet garantisi getirilmiştir. Kanunun 7. maddesinde; “8/6/1994 tarihli ve 3996 sayılı Kanun hükümlerine göre meydana getirilen tesislerden katkı payı ödemesi yapılmış olanların; katkı payı ve ortak tesis yatırım harcamalarına tekabül eden kısmı görevli şirketin işletme süresi sona erdikten sonra bu maddede yazılı esaslar dâhilinde tesislerden istifade edebilecekler tarafından ödenir. 3996 sayılı Kanun hükümlerine göre meydana getirilen tesislerden istifade edebilecekler tarafından ödenecek yatırım harcamalarının tespitinde, idarece yapılan kamulaştırma, arazi toplulaştırması ve tarla içi geliştirme hizmet giderleri dikkate alınmaz. Sulamadan faydalanacakların arazi toplulaştırma bedelini

ödemeyi kabul etmeleri halinde görevli şirketin yapacağı toplulaştırma bedeli, yatırım harcamalarının tespitinde dikkate alınır. 3996 sayılı Kanun hükümlerine göre meydana getirilen tesislerde görevli şirket ile sulamadan istifade edenler arasında sözleşme imzalanmaması halinde; idare ile görevli şirket arasında belirlenen ve sulamadan istifade edenler tarafından ödenecek ücretin miktarı ve ödeme zamanı sulama birliğinin bulunmadığı yerlerde muhtarlıklarda ilan edilir. İlan edilen ücretin ödenmemesi halinde başka bir ihtarla lüzum olmaksızın görevli şirket tarafından sulamadan istifade edenlerden genel hükümlere göre tahsil edilir. 3996 sayılı Kanun hükümlerine göre gerçekleştirilecek sulama projelerinde görevli şirket tarafından inşa edilecek sulama kanallarının geçeceği alanlara isabet eden Hazinesin özel mülkiyetinde veya Devletin hüküm ve tasarrufu altında olup, Genel Müdürlüğe tahsisli veya bu amaçla tahsis edilecek taşınmazlar, kullanım esasları sözleşmede belirtilmek suretiyle, sözleşme süresi boyunca bedelsiz olarak görevli şirketin kullanımına bırakılır.” şeklinde anlatılan konunun özü, katkı payının yanında alım garantisinin de sağlanmış olmasıdır. İlan edilecek ücretin ödenmemesi durumunda genel hükümlere göre tahsil edilir denilerek de garanti şartları sağlanmış olmaktadır. Devlet destekli, alım garantili bu modelde, kanalı yapan/inşa eden suyu satma hakkına sahip olacaktır. Bu hakka sahip olurken herhangi bir sınırlama ile karşı karşıya kalmayacaktır. Tarlasını sulama ihtiyacı olan çiftçi, bu alışverişin düşünülme-yen tek tarafıdır. Satılan suyun maliyeti küçük çiftçinin elindeki toprakları kaybetmesine neden olabilecek kadar tehlikeli bir noktaya gelebilme riskini çok ciddi biçimde barındırmaktadır. Çünkü artık ne şekilde belirleneceğini bilmediğimiz bedellerin genel hükümlere göre tahsili söz konusudur. Bu durumda kanallardan en iyi ihtimalle büyük toprak sahipleri yararlanabilecek ya da yap-işlet-devret modeli sayesinde bölgede ya buradan türemiş yeni patronlar ya da toprak ağalığı sistemi gelişecektir. Bilindiği ve Türkiye’de örnekleri çokça yaşandığı gibi yap-işlet ve yap-işlet-devret modelleri, sahibine, harcadığından çok daha fazlasını kazandırmayı sağlayan bir sistemdir.

Enerji

Enerji başlığı altında açıklanan 3 eylemde enerji iletim ve dağıtım altyapısının güçlendirileceği, Ilısu Hidroelektrik Santralının yapımına ağırlık verileceği, Cizre Barajı ve Hidroelektrik Santralının yapılacağı belirtilmiştir.

Bölge enerji üretimi ve kaynakları açısından oldukça zengin olmasına rağmen enerji problemlerinin en sık yaşandığı bölge olma özelliğini taşımaktadır. Mustafa SÖNMEZ'in hazırladığı *“Doğu-Güneydoğu’da Yoksullaşma ve Çözüm: Barış”* başlıklı raporunda; *“Bölgeye yapılan kamu yatırımlarında enerji ilk plana çıkmakla birlikte, enerji sektörünün hem istihdam, vergi, hem de kullanım açısından bölgenin pek yararlanabildiği bir yatırım alanı olmadığı”* belirtilmiştir. Zira; bu anlamda da birlikte değerlendirilebilecek olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin enerji tüketimindeki payının çok düşük olduğu bilinmektedir. Kişi başına elektrik tüketiminde Türkiye ortalaması 2006 yılı için 202 kilowatsaat iken, iki bölgenin 21 ili için ortalama kişi başına elektrik tüketimi 78 kilowatsaat düzeyinde kalmaktadır.

Türkiye’de 2007 yılında üretilen 44 milyar kilowatsaatlik hidroelektrik enerji içinde, GAP 21 milyar kilowatsaatlik hidroelektrik üretimiyle % 48,5’lik bir paya sahiptir. Raporun genel değerlendirmeler bölümünde belirtilen rakamlardan da anlaşılacağı üzere GAP, hidroelektrik potansiyelin önemli bir bölümünü kapsamaktadır ve GAP’ta 2006’da üretilen enerjinin karşılığı yaklaşık 1,2 milyar \$’dır. Ancak enerji üretiminden oluşan katma değerden bugüne kadar bölge hiçbir şekilde yararlanamamıştır.

Yıllarca bakımsız kalan hatlarda oluşan kayıplar da ülke ekonomisine oldukça ciddi zararlar vermektedir. Bölgede enerji iletim ve dağıtım altyapısının rehabilite edilmemiş olması nedeniyle oluşan teknik kayıplar ülke ortalamasının çok üzerine çıkmıştır. Zira bölgedeki dağıtım hatları uzun süre içerisinde yenilenmemiş olması nedeniyle aşırı yüklü olarak çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Aşırı yüklenme doğal olarak akımın artmasını sağlamaktadır. Teknik kayıpların akımın karesiyle orantılı olması, aşırı yüklü sistemlerde kayıpların öngörülenden çok daha büyük değerlere çıkmasına

neden olmaktadır. Örneğin bir sistemde akımın iki katına çıkması, aynı sistemde kayıpların dört katına çıkmasına neden olmaktadır. Enerji nakil hatlarına yapılan eklemeler, düzensiz bağlantılar yeni kayıplar ortaya çıkarmakta ancak bu unsurlar çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Kayıp ve kaçak kavramlarının ayrıştırılmadan sunulduğu istatistiki verilerde yüksek çıkan oranlar bölge halkının fişlenmesi ve sözüm ona “enerji hırsızı” ilan edilmesi yaklaşımına altlık yapılmıştır. Teknik kayıplarla kaçak kavramlarının birbirinden ayrılarak bölgede kayıpların araştırılması, bölge halkına yakıştırılan kavramların gerçekliğini ortaya çıkarmak açısından elzemdir. Bununla birlikte bugüne kadar ihmal edilen ve aslında normal şartlarda gerçekleştirilmesi gereken bakım, onarım, yenileme ve yeni tesis çalışmalarının Eylem Planında bir yenilik olarak sunulması kabul edilebilir bir yaklaşım değildir. Eylem Planında enerji başlığı için 3.279.579.000 YTL kaynak öngörüldüğü, bunun 1.568.648.000 YTL’sinin dış kaynak olduğu geri kalan 1.710.931.000 YTL’sinin ise planlamada önceden ayrılan ödenek olduğu belirtilmiştir. Eylem Planındaki 3 enerji eyleminden biri olan İlisu HES’in dış kaynakla yapılacağı bilindiğine göre, ödeneği ayrılmış olan kısım diğer 2 eylem olan Cizre barajı ve altyapı çalışmalarına ayrılmış demektir. Öncelikle çok maliyetli olduğu bilinen baraj inşaatlarının bu ödeneğin ne kadarını kapsadığı açıklanmalıdır. Geri kalan miktarın ise, aslında planlamada önceden var olması gereken iletim ve dağıtım hatlarının yenilenmesi kalemlerini karşılamaya ne kadar yeteceği konusu ciddi bir soru işareti olarak karşımızda durmaktadır. Zira bölgenin enerji altyapısı ile ilgili sıkıntılar dikkate alındığında iyileştirme çalışmalarının öngörülenden çok daha yüksek değerlerde maliyetler yaratabileceği düşünülmelidir.

Bununla birlikte bölgede enerji yönetim krizleri de had safhadadır. Enerji kurumlarının siyasilerin arpalığı haline geldiği, özelleştirme beklentisiyle işlemez hale geldiği bir durum yaşanmaktadır. Bölgenin enerji dağıtım kurumu olan DEDAŞ, sık sık değişen yönetim yapısı, kaçak bahane edilerek yatırım yapılmaması gibi etkenlerle birlikte, özelleştirme beklentisiyle birlikte artık çalışanlarının bile verimli çalışma şartlarının kalmadığı bir kurum halini almıştır. Bölgede yatırım yapılması çok önemli bir beklentiyken kurumları, kar mantığıyla hareket edecek özel sektöre devretmeyi düşünmenin, öngörülen sonucu doğurmaya hizmet etmeyeceği açıktır.

Dolayısıyla bölgede bu özelleştirme mantığından vazgeçilmesi gerekmektedir ve bu kurumların kamunun elinde kalacağı açıklanmalıdır.

Enerji iletim yapısı çerçevesinde yaşanan yönetim zafiyetinin giderilmesi için TEİAŞ üzerindeki siyasi vesayet son bulmalıdır. Siyasilerin oy hesaplarıyla TEİAŞ üzerinde oyunlar oynamalarından artık vazgeçilmelidir. Yönetim zafiyetinin giderilmesi açısından tedbir olarak TEİAŞ'ın Diyarbakır'da altyapı ve imkanlarının olduğu da göz önüne alınarak yeni bir bölge olarak, bölge müdürlüğü statüsüne çıkarılması gerekmektedir.

Bütün bunların yanında sadece bölgede değil, ülke çapında karanlıkta kalacağımız günlerin gelmesinin önüne geçilmesi hedeflenecekse, enerji politikalarında enerji alt yapısına yatırım yapılması ile çok daha fazla enerjinin tasarruf edileceği verimlilik ve tasarruf politikalarının enerji politikası olarak benimsenmesi gerekmektedir. Raporla ayrıca dile getirildiği üzere yenilenebilir enerji ile ucuz ve temiz enerji elde etme yöntemleri, yine enerji politikalarında olmazsa olmazlar arasında sıralanmalıdır.

GAP kapsamında, geçmişten günümüze dek, en sık dile getirilen eleştiri GAP'ın enerji ayağının gerçekleştirilmesinin diğer alanlara oranla birkaç kat fazla olmasıdır. Bu konu GAP'ın başarısız bir gerçekleşmesinin olduğu sonucunu da ortaya çıkarmıştır. Hidroelektrik santrallerin ne inşaat aşamasında (finansman incelemesinde baraj inşaatlarının istihdam sağlayıcı çalışmalar olmadığı belirtilmiştir), ne de faaliyete geçtikten sonra bölgeye ve kalkınmasına katkı sağlamadığı, örneklerden yola çıkarak, açık bir tespit olarak ortada durmaktadır. Bölge için değil, genel enerji ihtiyacının karşılanmasına binaen inşa edilen ve Eylem Planı kapsamında yapımı öngörülen HES'lerin bölgeye fayda sağlayacağı yanlışlığı yaratılmaya çalışılmıştır.

İlisu HES'in (Hidroelektrik Santrali) suları altında kalacak olan antik Hasankeyf kentinin sular altında bırakılmasına karşı, Diyarbakır ve Batman'da Hasankeyf'i Yaşatma Girişimi kurulmuştur. Eylem Planında turizm başlığında yer alan Hasankeyf'in taşınmasından, barajın bölgeye

zenginlik getireceğine, enerji anlamında barajın ne kadar gerekli ve verimli olduğundan, yitecek tarihi-kültürel mirasa kadar birçok alanda raporlar, görüşler oluşturan ve çalışmalar düzenleyen TMMOB Diyarbakır İKK bileşenlerinin de üyesi olduğu Hasankeyf’i Yaşatma Girişiminin ve söylediklerinin neden dikkate alınmadığı konusu hükümet tarafından ayrıca cevaplanmalıdır.

Ilisu barajının temeli Ağustos 2006’da bölgedeki birçok dinamiğin protestolarına rağmen Başbakan tarafından atıldığında 7 yıl içinde bitirilmesi öngörülmüştür. Eylem Planında Ilisu ile ilgili bir takvim verilmemiştir. Ancak *“Ilisu Barajı’nın inşaatına başlanacak ve hidroelektrik santralinin de plan dönemi içinde faaliyete geçmesi için çalışmalar sürdürülecektir.”* şeklinde bir öngörü sunulmuştur. 2 yıldır çivi çakılamamış olan Ilisu barajının plan süresi olan ve hedeflenen 7 yılın tamamlanacağı süre olan 5 yıl içinde bitirilmesi planlanmaktaysa, Ilisu için 5 yıllık inşa maliyeti ve kamulaştırma bedeli olarak 5.000.000.000 YTL’nin üzerinde bir kaynağın Ilisu’ya aktarılması gerekecektir. Ilisu ile ilgili hedefin tutturulması demek planda enerji başlığındaki yatırımların yanında birçok başlığın bu hatalı projeye kurban edilmesi sonucunu doğurmak demek olacaktır. Ancak gelişmeler Ilisu barajının yapım sürecinin hükümetin öngördüğü gibi 7 yılda tamamlanamayacağını göstermektedir. Hem hedefinin tutturulamayacağı, hem de baraj suları altında kalacak çok ciddi miktarda verimli arazi ile birlikte tarihi kültürel mirasın sular altında kalmasına karşı turizm çalışmalarında Hasankeyf’in taşınması konusunun planda yazılmış olması bile çalışmada bilimsel olmayan birçok verinin bulunduğu bir göstergesidir ve güvenilirliğini zedelemektedir. Bir taraftan cazibe merkezlerinden bahsedilirken diğer taraftan binlerce yıllık tarihi geçmişe sahip kentlerin kendine ait kültürel ve sosyal yaşamı özgürce sahiplenme olanaklarının yaratılması gerekmektedir. Kültürel ve dinsel turizm yönüyle ön planda olan bir cazibe merkezinin otantik ve özgür kılınması söz konusu hedeflerin gerçekleşme düzeyiyle yakından ilgilidir. Aksi bir yaklaşım Eylem Planını inandırıcılık açısından da zorlamaktadır.

Hasankeyf 12.000 yıldan bu yana bilinen bir yerleşim yeridir. 9.000 yıldan bu yana Mezopotamya medeniyetlerinin vazgeçilmez kenti, Bizans’ın doğudaki

kalesi, İslamiyet döneminin paylaşılmaz başkentidir. Proje alanı, Anadolu ile Mezopotamya, Avrupa ile Asya arasında doğal bir geçiş yolu, bir köprü görevi yapmış bu nedenle de çeşitli uygarlıkların tarihi ve kültürel mirasını günümüze kadar taşımıştır. Proje uygulanırken tarihi uygarlıklar ve mirası göz ardı edilmiştir. Yapılan arkeolojik çalışmalarda; sular altında kalacak Bismil İlçesi Salattepe höyüğünün 6.000 yıllık, Körtiktepe höyüğünün 12.000 yıllık tarihi olduğu, yine Bismil'in 10 km güneydoğusundaki Kavuşanhöyük'ün ise M.Ö. 3.000'li yıllarda bölgede hakim olan Mittani kültürünün izlerini taşıdığı anlaşılmıştır. Bunun gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Hasankeyf'teki 5.000'den fazla mağara, çevresindeki 300'ün üzerinde henüz altında ne olduğu dahi bilinmeyen höyük, Hasankeyf'te henüz 13. yüzyıldan öncesine ait kazı çalışması yapılmadığı için altında binlerce yıl öncesinden kalan ve ne olduğu bilinmeyen tarih sulara gömülme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Arkeologlar baraj gölü altında kalacak olan alanın ancak üçte birinin tarandığını, daha taranması gereken çok büyük bir alan olduğunu belirtmektedir. Söz konusu alanlarda yapılan arkeolojik çalışmalar oldukça yetersizdir. Dolayısıyla Ilısu HES, bilinmeyen daha büyük bir zenginliği de sulara gömmüş olma tehlikesini bağrında taşımaktadır. Hasankeyf'in taşınamayacağı konusu ise raporun Kültür Turizm başlığında ayrıca değerlendirilmiştir.

Osmanlı'yla birlikte gündemden güne yitirilen Hasankeyf, hükümetin anlamsız inadı devam ederse, kenti yutarcasına sular altında kalacak!

Binlerce yıllık tarihsel değerlerimizi taşıyarak bozmaya, suya gömerek yok etmeye hiç kimsenin hakkı yoktur. Bu tür uygulamalar, Türkiye'nin imzalamış olduğu uluslararası sözleşmeler ile anayasanın 63/1. maddesi ve 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası düzenlemelerini yok saymak anlamına gelecektir.

1954 yılında projesi hazırlanmaya başlanan Ilısu HES projesi 1975 yılında bitmiştir. 1996 yılında finansmanın sağlanması için proje, yap-işlet-devret modeliyle ihaleye sunulmuş; ama hiçbir şirket ihaleye girmemiştir. 20 Mart 1997'de Ilısu Barajının yapımı için Bakanlar Kurulu kararı çıkarılarak proje,

uluslararası bir ihale açılmadan Sulzer Hydro isimli İsviçre şirketine sunulmuştur. (Sulzer Hydro, 1999 yılında Avusturya'nın VA Tech firmasına satıldı.) 23 Haziran 1997 tarihinde 07.02.1993 tarihli Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği güncellenmiş ve Ilısu Barajı 07 Şubat 1993 tarihinden önce yatırım programına alındığı için ulusal ÇED mevzuatından muaf tutulmuştur. 2001/2002 yılında İngiltere'nin de içinde bulunduğu 1. Ilısu konsorsiyumu protesto ve kampanyalar sonucunda İngiliz Balfour Beatty ve iki ayrı yabancı şirket ile İsviçre bankası UBS'nin konsorsiyumdan çekilmesiyle dağılmış, bu dağılma nedeniyle finansman ihtiyacı karşılanamamıştır. 2004 yılında Ilısu Barajı için 4 Türk (Nurol, Cengiz, Çelikler ve Temelsu Uluslararası) ve 6 Avrupalı şirket (Avusturya, Almanya ve İsviçre'den) bir araya gelmiş ve 2. konsorsiyum oluşturulmuştur. Konsorsiyumun başını Avusturyalı şirket VA Tech almıştır. (2005'de önce Siemens, sonra 2006'da Andritz şirketi tarafından satın alındı.) Kasım 2005'te dışarıdan finans temini için Ilısu projesi ÇED ve Yeniden Yerleşim Eylem Planı (YYEP) hazırlanmıştır. Ilısu Barajının temel atma töreni 5 Ağustos 2006 tarihinde yapılmıştır. Finansmanı dış kredi ile sağlanmaktadır. Kredi teminatı Almanya, Avusturya ve İsviçre hükümetlerine bağlı çalışan ECA'lar tarafından Ağustos 2007'de verilmiştir. Ancak kredi için Türkiye'nin sağlaması gereken 153 şart sağlanamadığından şu anda Türkiye'nin kredi alma koşulları ortadan kalkmıştır. Almanya, Avusturya ve İsviçre hükümetleri Türkiye'nin 153 şarttan hiçbirisini yerine getirmediğini açıklamış ve Türkiye'ye 180 günlük ek süre tanımışlardır. Bu sürede şartların yerine getirilmemesi durumunda kredi desteğini çekeceklerini beyan etmişlerdir.

Türkiye hidrolik enerji potansiyelinin ancak % 35'ini kullanmaktadır. Yani diğer bir deyişle değerlendirilebilecek hidrolik potansiyel % 65 civarındadır. Bu kadar büyük bir potansiyel bulunurken göç, çevresel faktörler, tarihi yapıların sular altında kalması gibi çok büyük itirazların olduğu Ilısu Barajı ve Hidroelektrik Santralinde ısrar edilmesi anlaşılması güç bir tercihtir.

Ilısu barajı 1.200 MW (Megawatt) kurulu güce göre tasarlanmış olup elektrik enerjisi üretmek temel amacıyla baraj gölünün kaplayacağı 331 km²lik alan ile yıllık enerji üretiminin 3.833 milyar kWh (kilowatsaat) düzeyinde olacağı

hesaplanmıştır. (Güvenilir enerji üretim değeri 2.459 milyar kWh'dır). 2006 yılı verilerine göre Türkiye elektrik tüketiminin % 2'sine yakın bir miktarını karşılayabilecektir. Ancak, barajın su altında bıraktığı alan çok fazla (Atatürk barajından sonra en fazla göl hacmi olan baraj olacaktır) olmasına rağmen kurulu güç olan 1.200 MW'tır. Aynı kurulu güce sahip olan Keban HES'in son 5 yıllık ortalama enerji üretimi karşılaştırıldığında, Ilısu HES'in, enerji açısından Keban HES'in yarısından daha az verimli olacağı görülecektir. Bu da Ilısu Barajını verimsiz barajlar sınıfına sokmaktadır.

Ilısu Barajı, GAP barajları içinde en pahalı olanıdır. Ilısu Barajı'nın Hasankeyf'i yok etmeyecek boyutta yapılmasının ekonomik fizibiliteyi nasıl etkileyeceği kamuoyu önünde tartışılmalıdır. Böyle bir değişiklik hem Hasankeyf'i kurtaracak hem de projenin fizibilitesi iyileşecektir.

Ilısu Barajı ve HES, sadece baraj yapımı ve hidrolik potansiyeli olarak ele alınmaktadır. Oysa Ilısu Barajı ve HES'in tarih, çevre, göç, turizm, verim, mevcut uygulamalar, alternatif enerji kaynakları açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Ilısu Barajı ve HES'in yapımı ile başta Hasankeyf ilçesi olmak üzere, binlerce yıllık tarihe sahip eserler ve arkeolojik öneme sahip alanlar sular altında kalarak tahrip olacaktır. Aynı zamanda 55.000 ile 80.000 arasında insanın evlerini bırakarak göç etmesi gerekecektir. 12.000 yıllık tarihi öneme sahip ve dünyanın ilk yerleşim yeri olduğuna dair bulguları olan böylesine bir alanın yok olması, insanlık tarihi açısından büyük bir kayıp olacaktır.

Ilısu Barajı havzasındaki binlerce yıllık kültürel ve doğal mirası gereği gibi gözetmeyen planlama anlayışına karşı bilimsel ve toplumsal bir duruş sergilemek; merkezine insanı, doğal, tarihi ve kültürel mirası alan bir kalkınma perspektifiyle üretilecek alternatif projelerle sadece Hasankeyf'te değil Türkiye'nin birçok yöresinde benzeri tehditler altında bulunan antik kentlerimizi kurtarmanın elzem değil, mümkün de olduğunu düşünen bizler Eylem Planındaki Ilısu başlığını tamamen reddediyoruz. Hasankeyf antik kentinin sular altında bırakılmamasına dair nihai bir sonuca ulaşacak, geleceğe yönelik ve kalıcı bir çözüm stratejisi oluşturulmalıdır.

Ilısu Barajı ve HES'in 1954'ten bu yana süren yapım hikayesinde devlet, konu üzerinde söz sahibi olması gereken yöre halkı, sivil toplum kuruluşları, bölgedeki üniversiteler, konuyla ilgili bilim insanları ile hiçbir fikir teatisinde bulunmamış ve yapım karşısındaki tepkileri yok saymıştır; saymaya devam etmektedir. Özellikle baraj yapımı nedeniyle zorunlu iskana tabii tutulacak halkın, projeden yararlanan veya etkilenen toplumsal gruplar içerisinde varlıkları tümüyle görmezden gelinmiştir.

Ilısu Barajı ve HES'in yapım sürecinden sorumlu DSİ, barajın yapımı ile ilgili yeniden yerleşim planı ve projenin yapım detaylarını, kredi bulma süreçlerini baraj yapımını üstlenen konsorsiyuma bırakmıştır. Bu ise bir devlet zaafiyeti olarak görünmektedir.

Sulamaya yapılacak yatırımlarla elektrik enerjisi ile yapılan sulamaların önüne geçilecek ve ciddi miktarda elektrik enerjisi kazanılabilecektir.

Ilısu baraj gölü altında kalan toprakların 1/3'ü sulanabilir nitelikte olan verimli topraklardan oluşmaktadır. Baraj gölü altında kalacak verimli toprakların ekonomik değeri hesaplanmamaktadır. Oysa barajların bir amacının da sulamayı hedeflediği bilinirken, Ilısu Barajı'nın sulanacak arazileri su altında bırakması hem projenin kendisi açısından, hem de sulama ile süslenen Eylem Planı açısından çok ciddi bir paradoks olarak karşımıza çıkmaktadır.

Enerji tasarruf ve verimlilik politikaları ile Ilısu HES'in sağlayacağı enerjiden çok daha fazlasını elde edebilmek mümkündür. Türkiye'de 20.000.000 mesken abonesine devlet eliyle tasarruflu ampul dağıtılması durumunda; Ilısu barajından elde edilecek miktarda enerji, Ilısu kapsamında öngörülen kurtarma çalışmasının maliyeti kadar bir maliyetle ve hiçbir yere zarar vermeden sağlanabilecektir. Dolayısıyla enerji tasarrufu ve verimlilik politikalarının bir an önce devlet eliyle hayata geçirilmesi gerekmektedir. Böylece çok daha az maliyetlerle ciddi enerji kazanımlarının yapılması mümkündür.

Raporun yenilenebilir enerji kaynakları bölümünde bu çalışmaların daha fazla önemsenmesi ve ayrılan kaynağın sınırlı oluşu belirtilmiştir. Ilısu HES'in

yapımına aktarılacak kaynaklar yerine, bu yatırımların rüzgar, güneş gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına aktarılmasıyla bölgenin ciddi güneş ve rüzgar enerjisi potansiyelinin değerlendirilmesi ve bu yatırımların çok daha kısa sürede bitirilmesi mümkün olabilecektir.

Ilisu barajının bölgeyi kalkındıracağı söylemleri de gerçekçi değildir. Bölgede bu santralden daha büyük Atatürk, Keban, Karakaya gibi santraller yapılmıştır ve yıllardır çalışmaktadır. Ancak bölgenin geri kalmışlığında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Dolayısıyla bölgenin kalkınacağı söylemleri halka ve kamuoyuna dönük bir kandırmacadan ibarettir. Ülke ekonomisine, üreteceği enerji ile belli bir katkısı olacaktır; ancak enerji yatırımlarının bölgeye geri dönüşünün olmadığı raporda vurgulanmıştır. Üstelik kaybedilenler, kazanılanlardan çok daha fazla olacaktır. Enerjinin daima bir alternatifi vardır; ancak bir daha geri getirilemeyecek binlerce yıllık tarihi ve kültürel değeri olan, yarınlara taşımak zorunda olduğumuz Hasankeyf'in alternatifi yoktur.

Cizre barajı, yapımı yetkililer tarafından Ilisu barajının yapımıyla koşullu olarak sunulduğundan yapılmama ihtimali söz konusu olabilecektir. Ancak Ilisu barajına bağlı olarak düşünülmeden vazgeçilir ve gerekli kaynak aktarılırsa -enerji başlığı altında sunulan kaynağın ne kadarının Cizre barajı ve HES için ayrıldığı belirtilmemiştir- Cizre barajının yapımı konusu Eylem Planında hayata geçmesi gereken eylemlerden biridir. Ancak mevcut durumda 2012'ye kadar bitirilmesi çok olanaklı gözükmemektedir.

Ulaştırma

Ulaştırma başlığı altında tanımlanan 1 eylemde bölgede ulaştırma ağları ve lojistik hizmetlerinin güçlendirileceği belirtilmiştir.

AKP iktidarının ilk dönemine denk gelen acil eylem planı kapsamında 15.000 km. duble yol yapımı hem ekonomik gelişme, hem istihdam, hem kazaların önlenmesi açısından sunularak hayata geçirilmiştir. Bu çerçevede karayollarının yanına yol yapılarak oluşturulan duble yolların en ciddi handikaplarından biri kalitesiz oluşları ve kısa bir sürede yolların bozulmaya

başlamasıdır. Bu konu, basında da dönem dönem işlenmiştir. Double yolların ne kadar doğru hedeflere sahip olduğu ve hedeflere ne kadar hizmet ettiği ayrıca sorgulanması gereken bir husustur. Ulaşım ve yatırım anlamında Türkiye'nin önceliği olarak double yolun seçilmesi doğru bir yaklaşım değildir. Türkiye'deki toplam tır, kamyon ve otobüs sayısı Avrupa ülkelerindeki toplam sayıdan daha fazladır. Double yolların kaza sayısını aşağı çektiği bir gerçektir; ama kazaların önlenmesinin sağlanması açısından karayollarındaki bu ağır taşıma kapasitesinin aşağı çekilmesine dönük çalışma yapılması daha akılcı bir hamle olarak orta yerde durmaktadır. Türkiye'de yolcu taşımacılığının % 95'i, yurtiçi yük taşımacılığının % 85'i karayollarında yapılmaktadır. Bütün bunlar, ulaşım politikasının yanlışlığını ortaya koymaktadır. Ulaşım politikasındaki en ciddi sıkıntı dışa bağımlı olmasıdır. Uluslararası petrol ve otomotiv tekelleri ve gerek yerli otomotiv endüstrilerine yeni üretim alanları açılması, olanların büyütülmesi, genişletilmesi (taşıt, lastik, yedek parça v.b.) tüketiminin artırılması yönündeki politikalar karayollarına aşırı önem verilmesini ve demiryollarının ihmal edilmesini getirmiştir.

Karayolu taşımacılığı enerji tüketiminin % 80'ler civarında bir kısmına sahip olmasına karşın demiryollarının enerji tüketim payı % 2'ler civarındadır. Ancak demiryollarının taşımacılıktaki payı % 5'lerde kalmıştır. Yalnızca bu veriler bile, enerji verimliliği ve çevre sağlığı açısından demiryolu taşımacılığının önemini gözler önüne sermektedir.

Çeşitli kaynaklardan verilen rakamlar arasında farklılıklar olsa da 1 km yolun maliyetinin 1.500.000 \$, yani bugünün değeriyle yaklaşık 1.875.000 YTL olduğu düşünülürse 15.000 km yol için ortalama 28.000.000.000 YTL gibi bir kaynak aktarımı gerekmiştir. Bu ölçüde büyük bir kaynak ülkenin diğer bölgelerinde olduğu gibi bölgede de ekonomik refah düzeyinin artmasına katkı sağlamamıştır. Bu kaynağın belirli bir kısmının yüksek hızlı demiryoluna aktarılması ya da mevcut demiryolu ulaşım ağının ıslahı ve geliştirilmesine harcanması durumunda Türkiye açısından daha sonuç alıcı bir çalışma yapılmış olacağını genel ulaşım politikaları açısından ifade etmek gerekir. Ülke çapında demiryolu ulaşımına yaklaşımın da ulaşım politikaların içinde yer alması gerektiğini düşünen bir noktadan hareketle, demiryolu ile ilgili,

Eylem Planında herhangi bir verinin olmaması ulaşım politikalarındaki genel yaklaşım hatasının bölge ölçeğinde de devam ettiğinin göstergesidir.

Bununla birlikte Eylem Planının genelinde düşülen bir mantık hatasına burada da düşüldüğü gözlemlenmiştir. Ülke çapında çalışmaları yapılan ve altyapı hizmeti olarak sunulan bir çalışma, Eylem Planında farklı amaçlara hizmet eder görüntüsüyle sunulmuştur. Zira plan ve ekleri incelendiğinde yol yapım çalışmalarının büyük bir kısmının geçmişten gelen ve yapımı devam eden işler olduğu anlaşılmaktadır.

Eylem Planında eksik bırakılan hususlardan biri de otobanın tamamlanması konusudur. Şanlıurfa'ya kadar otoyol yapılmış, burada durdurulmuştur. Otoyolun Diyarbakır'a, buradan da Mardin üzerinden Habur'a kadar ulaştırılması, Ortadoğu ülkelerine bağlanması sağlanmalıdır. Zira Diyarbakır, bölgenin en önemli ulaşım aksı konumundadır ve önemine denk bir yaklaşım sergilenmelidir. Bu çerçevede, Diyarbakır'da havayolu ulaşımı yoğunluğunun, neredeyse bölgenin tamamından fazla olduğu da göz önüne alınarak, acilen sivil, uluslararası havalimanı yapımının gündeme alınması ve en kısa sürede tamamlaması gerekmektedir. Bu konu Eylem Planı kapsamında değerlendirilmemiştir. Diyarbakır, kapasitesi yetersiz, askeri havaalanına mahkum bırakılmıştır. Diyarbakır merkezde uluslararası sivil havaalanı ile birlikte, demiryollarının üretim alanlarına bağlanarak nakliye maliyetinin düşürülmesi sağlanmalıdır. Bu yapılırsa, altyapı ve ulaşım hizmetlerinin yanında ekonomik gelişme açısından da olumlu sonuç doğuracaktır.

Sosyal Fiziki Altyapı

Planda sosyal fiziki altyapı başlığı altında açıklanan 9 eylemde imar planlarının yapılması, konut üretimi, içme suyu ve atık su şebekeleri ve katı atık tesisleri yapım çalışmaları ile organize ve küçük sanayi sitelerinin yapımı konuları işlenmiştir.

Planlı kalkınma modelini 1960'lı yıllarda uygulayan; ancak yeni dünya düzeni yaklaşımı içinde bu anlayışı terk eden devletin, GAP'a, pozitif ayrımcılık ilkesi

içinde yaklaşarak bilimsel, bölgesel kalkınma modelleri geliştirip, uygulamaya geçirmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir kalkınma ve doğaya saygılı gelişmenin sağlanabilmesi için, ülke çapında, bölgesel bazda ve kentler bazında kalkınma projeleri, kentsel imar planları gibi, bir sistematik içerisinde yaklaşım gereklidir. Bu anlamda bölgedeki her bir kentin özgün koşullarını dikkate alan, kentin tüm potansiyellerinin optimum şekilde kullanılmasını sağlayan ve ayakları yere basan planlama anlayışı geçerli kılınmalıdır. GAP'ın içinin alt bölgesel kalkınma ve fiziki planlarla doldurulması gerekmektedir. Söz konusu planların hayata geçirilmesinde yerel idarelerin nitelikli işgücü ve ekonomik güç sahibi olabilmesi için gereken tedbirler alınmalıdır. Yerel yönetimlerin desteklenmesi ve problem alanlarının ortadan kaldırılması bu nedenle önemlidir.

Sosyal fiziki altyapı başlığı altında sıralanan ve belediyeler tarafından hayata geçirilecek, yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluğunda olan içme suyu şebekesi, atık su şebekesi, katı atık tesisi, imar planları, halihazır harita çalışmaları da Eylem Planı kapsamına alınarak sunulmuştur. Bu anlamıyla bölgedeki yerel yönetimlerin bu güne kadar, politik gerekçelerle genelde kösteklendiği göz önüne alınacak olursa, hedeflere ulaşmada belediyelerin önünün açılması oldukça önemli ve elzemdir. Örneğin Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin yapmayı planladığı entegre katı atık tesisi için gerekli kaynağın aktarılmadığı hatırlanmaktadır. İller bankası bazı belediyelere kaynak aktarma ve kredi kullandırma konularında oldukça ketum davranmaktadır. Bu çerçevede belediyelerin yatırımlarında aksamalar meydana gelmektedir.

Bölge illerindeki yerel yönetimlerinin düşük bütçelerle hizmet üretmeye çalışmaları, kentli nüfusu hızla artan bu bölgede yurttaşlara yeterli hizmetin götürülememesi ve çok sağlıksız kent koşullarına terk edilmesi sonucunu doğurmuştur.

Mahalli idare gelirlerinde ana kalemi bütçeden mahalli idarelere aktarılan paylar oluşturmaktadır. Bu, Türkiye geneli için 2007'nin ilk 9 ayında 24,5 milyar YTL'lik mahalli idare gelirlerinin % 45,6'sını oluşturmuştur. Bölge mahalli idareleri için de bu kalem % 40'ın biraz üstündedir. Ancak, bölge illerinin nüfuslarıyla orantılı olmayan bir şekilde bütçeden kaynak

aktarılması, eşitsiz bir durum ortaya çıkmaktadır. 2007'nin ilk 9 ayı için, kişi başına mahalli idarelere aktarılan kaynak Kocaeli'de 405 YTL olurken, bu rakam Diyarbakır'da 100, Mardin'de 69 YTL'de kalmıştır.

Yetersiz kaynaklarla mahalli idare hizmeti vermeye çalışan bölge yerel yönetimlerinin harcamalarının önemli kısmı personel giderlerine gitmekte, geriye yatırım ve hizmet için pek kaynak kalmamaktadır. 2007'nin ilk 9 ayı verilerine göre, Türkiye genelinde personel giderleri mahalli idare giderlerinin % 23,7'sini oluştururken bu oran Siirt, Diyarbakır ve Mardin için % 50'ye yakın bir düzeyde gerçekleşmiştir. Yatırım için ayrılabilen kaynaklar (sermaye giderleri), Türkiye genelinde % 40'a ulaşırken Diyarbakır gibi bölgenin en önemli ilinde % 17'nin altında kalmıştır.

Bu tür sıkıntıların ortadan kaldırılması ve yerel yönetimlerin çalışmalarına merkezi hükümet tarafından maddi, manevi destek sunulması gerekmektedir. Yerel yönetimlere yaklaşımın politik gerekçelere göre belirlenmesi kabul edilebilir bir yaklaşım değildir.

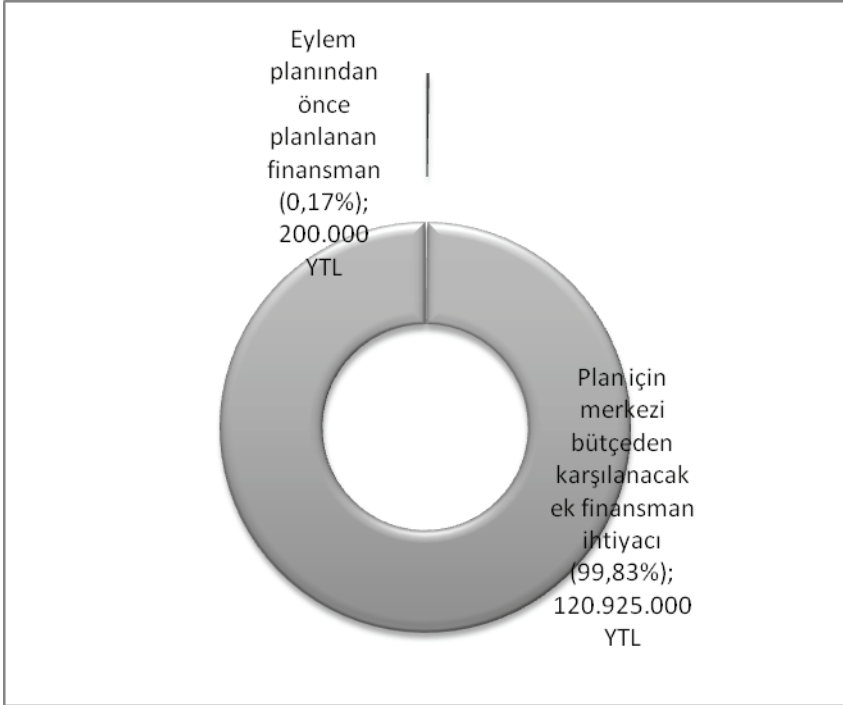
Toplu Konut İdaresi-TOKİ, elindeki imkanları seferber ederek ucuz konut üretimini ve dar gelirliilere sunulmasını sağlayan bir kurumdur. Ancak son dönemlerde TOKİ bu yapılanmasını aşarak resmi bir müteahhit sıfatına bürünmüştür. Hazine arazilerini kullanan TOKİ artık pahalı (kendi değişleriyle prestij) konut yapıp bunları satmaktadır. Gelinen noktada, tek amacı mümkün olduğunca fazla kar etmek olmuştur. Bununla birlikte "*Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmündeki Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı*" ile Özeleştirme İdaresi, DHMİ, TCDD ve TOKİ'ye plan tadilatı yetkisinin verilmesi de ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husustur. Diğer kurumlarla birlikte TOKİ, bu sayede arsa spekülasyonu yapabilme şansını yakalayacaktır. Yukarıda değinildiği gibi TOKİ'ye, hazine arazileri üzerinde plan tadilatı yapıp cazip hale getirerek arsayı, ya da üzerinde yapı (konut dışında alışveriş merkezleri, iş merkezleri, oteller v.b.) inşa ederek yapıları yüksek fiyattan satma ve kar elde etme şansı verilmiştir. Diyarbakır'da, Kayapınar İlçe Belediyesi sınırları içerisinde kalan bir arazide, TOKİ mevcut

planı hiçe sayarak plan tadilatı yapmış ve rant elde etmiştir. Bu düzenlemenin eleştirilmesi gereken diğer bir yanı da planlı kentleşme adına imar planı hazırlatmayı hedeflediğiniz yerlerde, planların, dilediğinizde bu planlamanın dışına çıkacak bir yapının tasarruflarına açılmış olmasıdır. Bugün kentlerimizin ulaşım, altyapı, deprem, afet riski, konut sorunu gibi içinden çıkılmaz hale getirilen sorunları, büyük ölçüde kentlerin kurlsız gelişmesi, planlama kurumlarının dağınık ve etkisiz kalmasından kaynaklanmaktadır. Bu kurlsızlık, plansızlık ve dağınıklığı ortadan kaldırmak gerekirken planlama kurumlarını bu denli dağınıklaştıran bir kurlsızlaştırma politikası dayatılmıştır. Bu da imar planı hazırlanarak planlı kentleşme yaratma hedefiyle tamamen zıt bir mantığın ürünüdür.

Organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri ile ilgili yaklaşımlara ilişkin değerlendirmeler, raporun ekonomik gelişme başlığında sunulmuştur. GAP illerinde Gaziantep dışında sanayi yatırımları ve üretim sektörü yok denecek düzeydedir. Özel sektörün bölgeye çekilmesinin sağlanması gerekmektedir. Sadece altyapı hizmeti anlamında OSB yapımı ya da tamamlanması, yatırım ve üretim sektörlerinin bölgede yapılanmasına yetmeyecektir. Bu yapıların bölgeye gelmesiyle zaten var olan altyapı eksiklerinin giderilmesi sağlanabilir. Ancak OSB'ler Diyarbakır örneğinde olduğu gibi içi boş olursa bir anlam ifade etmeyecektir. OSB'ler ihtiyaç geliştiğinde kendi doğal mecrası içinde gelişkinlik kazanırlar. Bununla ilgili tedbirler ise ekonomik gelişmenin sağlanması başlığında değerlendirildiği şekliyle alınmalıdır.

IV. KURUMSAL KAPASİTENİN GELİŞTİRİLMESİ

Bu başlık altında taşra teşkilatları ile ilgili 4, yerel idareler ve bölgesel kuruluşlar ile ilgili 4, GAP Bölge Kalkınma İdaresi ile ilgili 1 olmak üzere toplam 9 eylem tanımlanmıştır. Kurumsal kapasitenin geliştirilmesi başlığı için 121.125.000 YTL kaynak öngörülmüş, bunun 200.000 YTL'sinin planlamada öngörülmüş kaynak olduğu, 120.925.000 YTL kaynağın merkezi bütçeden karşılanacağı belirtilmiş, kaynağın nereden bulunacağına dair bir veri sunulmamıştır.

Şekil 8 Kurumsal Kapasite için Planlanan Finansman Kaynaklarının Dağılımı

Taşra Teşkilatları

Yerel İdareler ve Bölgesel Kuruluşlar

GAP Bölge Kalkınma İdaresi

Kurumsal kapasitenin geliştirilmesi başlığında yer alan 3 alt başlığın ayrı ayrı değerlendirilmesine gerek bulunmamaktadır. Zira kapasite geliştirme teknik bir çalışma olup kurumların ihtiyaçlarını belirleyen ve karşılayan bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bu yönüyle çalışma yapmaya başlamadan önce birtakım tedbirlerin alınması gerekmektedir. Türkiye’de kurumların yaşadığı sıkıntılar, bölgede artarak etkisini hissettirmektedir. Öncelikle siyasilerin kurumlar üzerindeki vesayet ilişkilerinin son bulması, buraların siyasilerin arpalığı olmaktan çıkarılması gerekmektedir. Kurumlar üzerinde parsellenmiş rant ilişkilerinin sonlandırılması gerekmektedir. Kurumlara liyakat esasına göre yönetici atanmalıdır. Bununla birlikte kamu kurumlarının işlerliğinin sağlanması için mevcut hantal bürokratik yapının engel olmaktan çıkarılması gerekmektedir. Bu yönüyle, Ankara merkezli bürokratik yönetim anlayışı yerine yerinden yönetim sistemi esas alınmalı, bu anlamda yerel yönetimlerin etkinliğinin arttırılmasına yönelik adımlar atılmalı, demokratik ve şeffaf yönetim modelleri uygulanmalıdır. Bütün bu tedbirler hayata geçirildikten sonra, Eylem Planında yer alan eleman istihdamı, teknik donanım ve personel eğitimleri konuları gündeme getirilmelidir. Aksi takdirde hiçbir anlamı olmayacaktır.

Eylem Planında başta Kalkınma Ajansları olmak üzere çoğunlukla yerel çalışmaların öngörüldüğü alanlarda STK’lar vurgusu sıklıkla dile getirilmiştir. STK, normal şartlarda hükümet dışı bağımsız örgütlenmeler olsa da siyasal yaşamda ideolojik olarak kullanılan “sivil toplum kuruluşu” ifadesi ucu açık bir ifadedir. Demokratik kitle örgütü tanımı ile bağdaştırılmayan “sivil toplum kuruluşu” ibaresi siyasal bakış açısını içinde barındırmaktadır. Bu nedenle, STK tanımlamasının kimleri kastettiğine açıklık getirilmelidir.

Kalkınma Ajansları, Eylem Planında yer alan ama değerlendirilmesi gereken bir başka konu olarak karşımıza çıkmaktadır. 5449 sayılı “*Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun*”la

bölgesel kalkınma ajanslarının kurulması ile ilgili süreç başlamıştır. Ajansların hedefi olarak bölgedeki kamu kurum ve kuruluşları, özel kesim, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve yerel yönetimler arasında işbirliği ile bölgesel gelişimi sağlamak gösterilebilir. Burada, yetki konusu, bölgesel gelişim, STK ve özel kesim kavramları özellikle sorgulanmaya değer kavramlardır. Ajanslarla ilgili düzenlemede, DPT ve Ajanslara karar alma ve icra yetkisi tanınmaktadır. Devlet Planlama Teşkilatının ana görevi, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmada hükümete danışmanlık yapmak, önerilerde bulunmak, plan ve program hazırlamak ve bunların uygulanmalarını izlemektir. Bu düzenleme DPT'nin kuruluş amacına aykırı olduğu gibi yasamaya yani TBMM'ye ait olan asli düzenleme yetkisi yürütmeye devredilmiştir.

TMMOB belgelerinde geçtiği şekliyle; Kalkınma Ajansları; keyfiliğe olanak tanıyan, merkezi/yerel yönetim sistemi içerisindeki yeri, kamu/özel hukuk tüzel kişiliği, açısından sıkıntılı, ulusal kalkınma planına atıfta bulunulmadan ve ulusal kalkınma planı ile bağlantı zorunluluğu getirilmeden bölge plan ve programlarının uygulanması konusunda yetkili ve görevli kılınan, idarenin bütünlüğü ilkesi çerçevesinde hiyerarşik denetime tabi olmamasına karşın merkezi ve yerel olmak üzere tüm kamu kurum ve kuruluşlarını denetimi ve kontrolü altına sokabilecek yetkiyle donatılmış; hesap verilebilirlik ve sağlıklı denetim açısından üzerinde bir kamusal denetim öngörülmemiş bir yapılanmadır.

Bu yapılanma planlı bir gelişmenin sağlanması açısından alınması gereken merkezi kararların ve merkezi düzeyde politika uygulanmasının önünde de engel teşkil edecektir. Ayrıca GAP özelinde kurulacak 3 ayrı ajansın GAP'a dair bütünlüklü bir yaklaşımı ve bakış açısını ortadan kaldıracağı da öngörülmelidir. Ajansların yapılanması ile ilgili, kamu yararı yerine bölgelerarası rekabeti ön plana çıkaran bir yaklaşım hakimdir.

Ajansın yönetim ve icra kurullarında sivil toplum örgütü ve özel kesim tanımlamalarına yer verilmiştir. Bölgelerde ajans yönetim kurulunda yer alacağı ifade edilen sivil toplum kuruluşlarının hangi türden ve hangi alanda

etkinlik gösteren sivil toplum kuruluşları olacağına ilişkin bir belirleme yapılmamıştır. TMMOB, genel idare içinde yer alan yerinden yönetim kuruluşlarının, amaç, işlev ve işleyişi gözardı edilerek, demokratik esaslara göre örgütlenip örgütlenmediği belli olmayan “sivil toplum kuruluşları” ile aynı kategoride değerlendirilmesiyle yürütmeye bakışta esaslı bir değişimin öngörüldüğünü ortaya koyduğunu tespit ederek konuyu danıştaya taşımıştır. Yine TMMOB’nin itirazlarından direkt alıntılanarak; özel kesim ile ne kastedildiği belirgin değildir. Bundan yatırımcı ya da sermaye sahipleri kastediliyor ise, zaten yürütme kurulunda Ticaret Odası ve Sanayi Odası temsilcilerine yer verilmiştir. Özel kesimden kastedilen birey olarak yatırımcı ve şirket kastediliyor ise bunun da hukuk sistemimizle bağdaşır bir yanı bulunmamaktadır.

İzmir ili örneğinden yola çıkarsak; Ajans Yönetim Kurulu, İzmir Valisi, Büyükşehir Belediye Başkanı, İl Genel Meclis Başkanı, İzmir Ticaret Odası Başkanı, İzmir Sanayi Odası Başkanı, Ege Sanayi Odası Başkanı ve DPT Müsteşarlığından katılımcı ile oluşturulmuştur. Karar ve yürütme organı olan ajans yönetim kurulu bu şekliyle oldukça sıkıntılı bir yapılanmayı ifade etmektedir. Zira sermaye merkezli bir yapılanma oluşturulmuştur ve bakış açısının ekonomik boyutun ötesine geçmediği anlaşılmaktadır. Oysa kalkınma ekonomik, sosyal, kültürel, insani, çevresel, v.b. boyutları içermek zorundadır. Ajansların özel sektörün hizmetine sunularak bölgelerarası rekabet adına özel sektörün karına kar katmasına olanak sağlayacak yapılara dönüşmesi neredeyse kaçınılmazdır. Yine Diyarbakır örneğinde ajansın merkezi Diyarbakır’da olmasına rağmen temsil oranı % 49’da kalmıştır. Diyarbakır-Şanlıurfa Kalkınma Ajansının yapısının demokratikliği ise oldukça tartışmalıdır.

Yönetim kurulu, kalkınma kurulu bileşenlerini de tayin etmektedir. Gerek kalkınma kurulunun yönetim kurulunca belirlenmesi gerekse kalkınma kurulunun karar alma yetkisinin olmaması, demokratik katılım söyleminin içi boş bir söylemden öte bir anlam taşımadığını göstermektedir.

Sonuç itibariyle TMMOB, kamu kaynaklarının özel kesimin emrine verilmesine olanak tanıyan; iç ve dış kaynak sağlamakta bağımsız kılınan ve

kaynağı bulmak için kredibilitesi yüksek kuruluşlardan referans alma zorunluluğu ile karşı karşıya bırakılan; yereldeki bilgilerin küresel piyasalara aktarımı ve küresel sistemle bütünleşmesine altyapı oluşturan; küresel şirketlerin/gelişmiş ülkelerin her türlü denetimden uzak yatırımlarını gerçekleştirmek üzere ülkemizdeki taşeronu durumuna gelebilecek "ajans" olgusunu reddetmiştir.

Bu çerçeveden yola çıkarak; kalkınma ajanslarının GAP sürecinin sağlıklı bir şekilde, toplumu ve çevreyi esas alan bir kalkınma mantığı ve stratejisiyle yürütülmesine hizmet etmeyeceği açıktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

GAP Eylem Planı ile ilgili olarak yapılan değerlendirmeler ışığında aşağıda maddeler halinde sıralanan hususlar bölgenin geri bırakılmışlığının telafi edilmesinde önemli rol oynayacaktır.

- Bölgede yürütülmesi gereken bütün çalışmalardan önce, bölgenin ve Türkiye'nin yıllardır kanayan yarası olan; maddi, manevi birçok değerimizin yitip gitmesine neden olan şiddet ortamı sona erdirilmelidir. Bunun için Kürt sorununun, en genel tanımıyla demokratik, barışçıl yöntemlerle, halkların kardeşliğini, eşitliğini ve bir arada yaşamasını sağlayacak sosyal, siyasal tedbirlerle çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bunun için; köye dönüşlerin sağlanması, koruculuğun kaldırılması, güvenli yaşam alanlarının tesisi, halk olmaktan kaynaklı toplumsal kültürel hakların tanınması, kimliğin anayasa ile güvence altına alınması, dil üzerindeki yasakların kaldırılması, düşünceyi ifade özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılması gibi çok önemli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Ekonomik tedbirler, ancak bu çalışmalarla birlikte hayata geçirilirse inandırıcı ve sonuç alıcı olabilir.
- Kalkınma stratejileri belirlenirken merkezi planlama ile yerel gelişim ilkesi benimsenmelidir. Bölgelerinin kalkınmasını sağlamak için öncelikle, uzun vadeli bir bölgesel kalkınma planı stratejisi hazırlanmalıdır. Bu plan yerel dinamiklerin talep ve yaklaşımlarına saygılı olmalıdır. Yerelliğe ve katılıma dayanmayan kalkınma planlarının başarı şansı yoktur. Başarının en önemli şartlarından biri olan yerelin sorunlarını ve önceliklerini doğru tespit etmek, yerelliği ve katılımı esas almayı gerektirir. Bu, hem katılımcı demokrasi hem de ihtiyaçların yerelden belirlenmesi anlamında oldukça önemlidir. Doğru bilgilere, önceliklere dayanmayan planlar teşhisi doğru yapamadıklarından dolayı, öngörülen müdahale alanları ve stratejileri de başarısızlıkla sonuçlanacaktır.

- Sosyo-ekonomik olarak geri bırakılmış olan bölge illerini kapsayan, 80 yıllık ihmalî giderecek bir yatırım seferberliği ilan edilmelidir. Bu çerçevede bölgenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik geri kalmışlık dikkate alındığında, bir yandan yerelde elde edilen kaynakların yerelde kalmasına olanak tanıyacak idari-hukuksal düzenlemeler yapılmalı, öte yandan gelişmiş bölgelerden geri kalmış bölgelere kaynak transferi sağlanmalıdır. Yerel ve bölgesel doğal zenginlik kaynaklarından (su, enerji, madenler, petrol, v.b.) elde edilen gelirin yerel ve bölgesel dinamikler ile ortak belirlenecek bir bölümü yerel ve bölgesel kalkınma ve sosyo-ekonomik sorunlarının çözümü için kullanılmalıdır.
- Bölgede istihdamı sağlayacak projelerin önünün açılabilmesi için gerekli yasal ve idari düzenlemeler yapılmalıdır. Bu çerçevede, KOBİ ve yatırım teşvikleri, kredi ve sübvansiyonlar, vergi muafiyetleri v.b. alanlar ile yatırımların altyapısal hazırlığı olarak ulaşım, enerji, bilgi-iletişim gibi alanlara öncelik verilerek bölge somut yatırımlara hazırlanmalıdır. Teşviklerin ve kamu yatırımlarının dağılımda bölgeye daha fazla pay ayrılmalı ve öncelik tanınmalıdır.
- Başta İlisu baraj inşaatı olmak üzere gereksiz bütün enerji yatırımları durdurulmalı, enerjinin etkin ve verimli kullanımı desteklenmeli; buralardan elde edilecek kaynakla da bölgede yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, bu yolla enerji üretimi teşvik edilmelidir.
- Sağlık alanında bölgedeki yoksulluk da göz önüne alınarak, halkın hizmetlerden yararlanması konusunda çalışmalar yürütülmeli, sağlık hizmetlerine ücretsiz erişim imkanı yaratılmalıdır. Gelişmelerin kamu alanında daralma eğilimine girdiği sağlık sektöründe yatırımların hızlandırılması; nitelikli sağlık tesisi ve yetişmiş personel takviyesinin yapılması, bölgede yetişmiş sağlık personeli sayısının Türkiye ortalamalarına çıkarılması sağlanmalıdır. Yurttaşların sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak ve daha etkin ve verimli

hizmet sunmak amacıyla her basamak sağlık kuruluşunda Kürtçe konuşan sağlık personelinin bulunması sağlanmalıdır. Nitekim bölgedeki yurttaşların -özellikle de kadınların- ciddi bir kısmı Türkçe bilmemektedir.

- Eğitim alanında okur-yazarlık oranından başlamak üzere okuma oranlarının Türkiye ortalamasına çıkarılması sağlanmalıdır. Bölgeye yönelik eğitim yatırımları artırılmalıdır. Derslik sayıları artırılmalı, sınıfa düşen öğrenci sayıları azaltılmalı, öğretmen açıkları kapatılmalı, okul binaları iyileştirilerek teknik donanımları güçlendirilmelidir. Bölgede örnek okulların açılmasını sağlayacak pilot projeler geliştirilmelidir. Eğitimin de sağlık gibi sosyal devlet hizmeti olduğu göz önünde bulundurularak parasız ve kaliteli eğitim verilmesi ve bölgelerarası fırsat eşitsizliğinin son bulması sağlanmalıdır. Eğitim alanında yapılan yatırımlar asimilasyoncu kültür politikalarının bir parçası haline gelmemelidir. Bu amaçla eğitim yatırımlarında anadilde eğitim politikaları esas alınmalı, Kürtçe eğitim ve öğretimi sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.
- Bölge üniversiteleri ile kamu kuruluşları arasındaki ortaklıklar teşvik edilmeli ve desteklenmelidir. Bölgede nitelikli yüksek öğrenimin sağlanabilmesi için var olan ve yeni açılan üniversitelere ciddi yatırımlar yapılmalı ve pozitif ayrımcılık sağlanmalıdır. Bölgenin dinamiklerini harekete geçirecek alanlarda eğitimi sağlayacak bölüm ve fakülteler ciddi bir program ile desteklenmelidir. Üniversite mezunlarının diplomalı işsiz olmalarının önüne geçecek, ihtiyaç ve potansiyel analizlerine dayalı bölümlerde yetiştirilen nitelikli elemanlar ile bölgenin ve ülkenin kalkınmasına katkı sunulmalıdır. Bölgesel-kentsel kalkınma, yoksullukla mücadele gibi sorun odaklı yüksek lisans, doktora ve sertifika programlarının düzenlenmesi teşvik edilmeli, bu alanda var olan fakülte ve bölümler geliştirilmelidir.
- Bölgede sektörlerin geliştirilmesine ihtiyaç olduğu açıktır. Bunun için bazı tedbirler alınmalıdır. Bu tedbirlerin başta geleni ise kamu eliyle

yatırım yapılmasıdır. Özel sektör önderliğinde bir yatırım sürecinin başarılı olmasını beklemek çok gerçekçi değildir. Özel sektöre dayalı bir kalkınma mantığı yerine kamu eliyle yatırım yapılmalıdır. Kamuda etkin, yatırımcı bir mantığın geliştirilmesi gereklidir. Kamunun işlerliğinin sağlanması için de siyasetin kamudan elini çekmesi, kamudaki siyasi vesayet ilişkisinin sona erdirilmesi gereklidir. Bununla birlikte kalkınma için öncelikle bölgesel kalkınmada en önemli rol oynayan istidam odaklı kamu yatırımlarına ağırlık verilmelidir. Kamu yatırımlarına paralel olarak istidam eksenli özel teşviklerle özel sektörün bölgeye yatırım yapması sağlanmalıdır. Sektörel bazda ve yatırımı bölgeye çekecek teşviklerin uygulanması gerekmektedir. Genel teşvikler yerine sektör ve alt bölgeleri geliştirici özel teşvikler verilmelidir. Teşvik uygulaması bütün bölgeler için geçerli olmamalıdır; aksi durumda başka bazı öncelikler devreye girmekte ve yatırımcı teşvikli yatırımını bir başka yerde değerlendirebilmektedir. Bölgede üretilen malların tüketilmesi teşvik edilmeli, bu kapsamda büyük ölçekli ve batı merkezli işletmeler karşısında, yerelde bulunan küçük işletmeleri koruyucu önlemler alınmalı ve teşvik politikaları uygulanmalıdır.

- Kapsamlı uzun vadeli bölgesel kalkınma stratejisi, sosyal devlet anlayışı ekseninde hazırlanmalı ve seferberlik süreci bu yaklaşımla yönetilmelidir. Bölgede yaşayan insanları tüketici - bağımlı duruma sokan ve devletten ziyade vakıfların, sivil toplum örgütlerinin ve hayırsever vatandaşların işi olan “hayır” politikaları yerine vatandaşlık hukuku ve sosyal devlet olmanın gereği olarak tüm vatandaşlarına hakları olan insanca çalışmak ve emeklerinin karşılığını alabilmek için uygun istidam koşulları yaratılmalıdır.
- Yoksullukla mücadele sosyal devlet olmanın gereğidir. Ancak yoksullukla mücadele adı altında sadaka ve biat kültürünü hayata geçiren bütün uygulamalara derhal son verilmelidir. Bölgedeki çatışmalı ortamın ve olağanüstü koşulların etkisiyle üretimden

kopmuş ve üretime bir daha kazandırılma şansı olmayan kesimler tespit edilerek bu ailelere elektrik ve su yardımından yoksulluk aylığı bağlanmasına, çocukların eğitim masraflarının tamamen karşılanmasına kadar, bu desteklerin bu ailelerin hakkı olduğu anlatılarak yardım yapılması gereklidir. Bunun dışında kalan bütün kesimler için harcanan yardım paralarına ayrılan kaynakla buralarda iş ve aş kapısı açacak yatırımların hayata geçirilmesi sağlanmalıdır. Kadın, çocuk, engelli, yaşlı, göçzede, yoksul, sistem içerisinde dezavantajlı gruplar olarak adlandırılan bütün kesimlerin ihtiyaçlarını karşılayacak, insanca yaşamalarını sağlayacak kapsamlı, bağımsız projeler hayata geçirilmelidir. Süregelen yeşil kart, yaşlılar ve özürlemlerle ilgili programlara ek olarak şartlı nakit transferinin amaçlanan kapsama getirilerek sürdürülmesi önemlidir. Şartlı nakit transferi programı acilen ülkedeki % 6'lık yoksul kesimi kapsayacak şekilde genişletilmelidir.

- Zorunlu göç mağdurlarının mağduriyetlerini bir nebze de olsa gidermek için gerekli tazminatlar ödenmeli; bu konuda çıkarılan yasa, içerik, kapsam ve yönetim olarak iyileştirilmelidir. Köylerine dönmek isteyen zorunlu göç mağdurlarına konut, geçim, ulaşım v.b. alanlarda gerekli destekler sunulmalı, üretime yeniden katılmaları hızlandırılmalıdır. Öte yandan buldukları kentlerde kalmak isteyen yurttaşlara dönük ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik v.b. alanlarda destek sunacak bir entegrasyon programı geciktirilmeksizin başlatılmalıdır. Bölge genelinde geliştirilecek sosyal konut projelerinde zorunlu göç mağdurlarına öncelik verilmeli, bu kesimlere dönük özel bir program oluşturularak konut ihtiyaçları giderilmelidir.
- İşsizlik sigortası uygulamasına kademeli olarak geçilmelidir. Uygulama sosyo-ekonomik açıdan en kötü durumda olan bölgede başlatılarak, sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksine bağlı olarak kademeli olarak tüm Türkiye genelinde yayılmalıdır.

- Bölgedeki en yakıcı sorunlardan biri işsizlik problemi olduğuna göre, istihdamı artırıcı önlemler alınmalıdır. Bunun için de yatırımlar yapılırken istihdama dönük bir değerlendirme ekseninde yapılmalı, insan emeği gerektiren, bilgi ve teknoloji yoğun iş kollarının gelişimine özel önem verilmelidir. Bölgesel asgari ücret uygulaması kabul edilemezdir. Bölgeye ucuz işgücü deposu olarak bakma anlayışı terk edilmelidir.
- Bölgenin çok zengin bir turizm potansiyeline sahip olduğu göz önüne alınarak bölgenin tarih/kültür/inanç turizmi anlamında bir merkeze dönüştürülmesinin koşulları yaratılmalıdır. Bu çerçevede; bölgede bulunan tarihi kültürel varlıkların, korunma - kullanım prensibi çerçevesinde restorasyonunu sağlayacak kapsamlı bir çalışma derhal başlatılmalıdır. Yapısı ve tarihi bakımdan Çin Seddi'nden çok daha fazla turist çekme potansiyeli olan Diyarbakır Surlarının restorasyonu hızla tamamlanmalı, özel bir tanıtımla turizme kazandırılmalıdır. 12.000 yıllık tarihe sahip Hasankeyf'i sular altında bırakacak İllisu Barajından vazgeçilmelidir. Barajın yapımı için kullanılması planlanan kaynak, başta Hasankeyf olmak üzere bölgenin turizm altyapısını güçlendirmek ve geliştirmek için kullanılmalıdır. Hasankeyf'teki binlerde höyük ve mağara başta olmak üzere, keşfedilmemiş tarihi kültürel mekanların keşfi için, bölgenin tamamını kapsayan arkeolojik kazı çalışmaları yapılmalıdır. Hasankeyf'in turizme kazandırılmasıyla, turizmden elde edilen gelirlerin enerji üretiminden elde edilecek gelirden daha fazla olabileceği göz ardı edilmemelidir. Fiziki altyapı ve konaklama tesisi gibi turizmin gelişmesini engelleyici eksiklikler hızla giderilmelidir. Otellerin kalitesinin yükseltilmesi ve yatak sayısının artırılması sağlanmalıdır. Turizm sektöründe ihtiyaç duyulan nitelikli işgücünün temini için turizm okullarının sayısı arttırılmalı ve kapasiteleri geliştirilmelidir.
- Komşu ülkelerle ticaretin önündeki engeller kaldırılmalı, Irak başta olmak üzere komşu ülkelerle sınır ötesi ticaret teşvik edilmeli,

desteklenmelidir. Bu kapsamda sınır kapılarında iyileştirmeler yapılarak kapı sayısı arttırılmalıdır. Habur sınır kapısına ek olarak Irak'la ticari ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik yeni bir sınır kapısı açılmalıdır. Sınır ticaretinin serbest bırakılması gerekir. Ayrıca, Sınır Ticaret Merkezlerine acilen işlerlik kazandırılmalıdır. Bu merkezlerin kurulması hızlandırılmalı, çalışmalarını engelleyici bürokratik engeller kaldırılmalı, çalışma yöntem ve esasları yerel paydaşlarla birlikte belirlenmelidir. Ülke halkının dil ve kültür zenginliği hem ticaret hem de turizmin gelişmesi için önemli bir kaynaktır.

- Yazılım sektörü başta olmak üzere bilgi teknolojileri sektörünün gelişmesi, yeni firmaların oluşması amacıyla özel bir teşvik programı düzenlenmelidir. Bilgi teknolojileri sektörü mali girdisi çok az, buna karşın istihdam sağlama olanağı yüksek bir sektördür. Dünyada Hindistan, Türkiye'de ise Yalova bilgi teknolojileri ile gelişme kaydetmiş örneklerdir. Buralardaki modellerin incelenerek bölgeye uygulanması konusunda çalışmalar yapılmalıdır. Bölgenin komşu ülkelerin dillerine ve kültürlerine yakınlığı yazılım sektörü için ayırt edici bir avantajdır. Bu bölgelerin hedef pazar olarak görülerek, Kürtçe ve Arapça yazılımların üretilebilmesi mümkündür. Bölgenin coğrafi konumu, saat diliminin hedef pazarlar ile uyumluluğu, satış sonrası desteklerin de kolaylıkla yapılabilmesini sağlayacaktır. Ayrıca bu sektörlerin minimum enerjiyle büyük katma değerler üreten sektörler olduğundan hareketle, ülkenin enerji politikaları açısından çok önemli olduğu unutulmamalıdır.
- İnşaat ve konut sektörünü destekleyici kredi v.b. alanlarda kolaylıklar sağlayacak bir teşvik politikası sektörün gelişmesine önemli bir katkı sağlayacaktır.
- Bölgede bulunan ve bölge dışında işlenen yer altı ve yer üstü zenginliklerinin bölgede işlenmesi sağlanmalıdır. Bunun için tesisleşmeyi sağlayacak teşvik programları hayata geçirilmelidir.

- Bölgede kısa vadede büyük ölçekli işletmelerin kurulması pek gerçekçi değildir. Özellikle tarım ve hayvancılık ürünlerini işleyecek küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının gelişmesi teşvik edilmelidir. Küçük Sanayi Sitesi ve Organize Sanayi Siteleri artırılarak, altyapı, üstyapı ve yönetim alanında yaşanan sorunlar giderilmelidir. Öte yandan ihtisas alanlarında Organize Sanayi Siteleri kurulmalıdır.
- Diyarbakır'ın bölge üzerindeki merkezi konumu doğru değerlendirilmelidir. Diyarbakır, Mardin, Siirt ve Batman illerinin hepsine hizmet sunabilecek konum ve kapasitede uluslararası havalimanının yapılması bölgesel ticaretin gelişmesi açısından kaçınılmaz bir gerekliliktir. Şanlıurfa'ya kadar gelen otoyol ağı başta Diyarbakır'a akabinde sınır illerine kadar geliştirilmelidir. Tamamlanan otoyol ağıyla sınır ticaretine canlılık kazandırma imkanı olacaktır. Demiryolu ağı yenilenip geliştirilerek insan ve yük (kargo) taşımacılığında etkin kullanımı sağlanmalıdır. Bu sayede maliyetlerin düşmesi ve bölgede yatırımın teşvik edilmesi sağlanacaktır.
- Tarımda ürün çeşitliliği ve yeni yöntemlerin kullanımı konusu devlet eliyle teşvik edilmeli ve geliştirilmelidir. Sulama yatırımları üreticiyi doğrudan destekleyecek şekilde, damlama ve yağmurlama sistemlerinin kullanımını öngörecektir şekilde geliştirilmelidir. Sulama kanallarının yapım süreçleri, sonuna gelindiğinde başının ekonomik ömrünü tamamladığı süreçler olarak gelişmektedir. Bir planlama ile hangi kanalın ne kadar sürede bitirileceği net olarak belirlenmeli ve taahhütlerin yerine getirilmesi sağlanmalıdır. Kanallar kamu eliyle inşa edilmelidir. Suyun özelleştirilmesini ve üretici köylüye satışını sağlayacak politikalardan vazgeçilmelidir. Bugüne kadar Harran Ovası ile sınırlı kalan sulama alanları hızla genişletilmeli, bölgenin verimli toprakları hızla sulamaya açılmalıdır. Çiftçilerin sulama başta olmak üzere tarımsal üretim alanında bilgi ve becerilerini geliştirmeyi hedefleyen kapasite geliştirme programları

düzenlenmelidir. Araştırmalar ile arazi ve iklime en uygun organik tarım üretiminin planlanması sağlanmalı, hem bölge pazarına dönük hem de uluslar arası pazara dönük organik tarımın gelişmesi teşvik edilmelidir. Tarımsal desteklemenin kalıcı bir etki sağlaması için verimliliği artırıcı önlemlere ve fiyatları yükseltmekten çok, maliyetleri aşağı çekecek önlemlere öncelik verilmelidir. Çiftçilerin teknik ve mali kapasitesini artırmaya olanak tanıyacak özel bir teşvik programı geliştirilmelidir.

- Bölgede toprak mülkiyetinin durumu incelendiğinde, aile emeğinin esas olduğu ve ailenin toprak mülkiyetini elinde bulundurduğu, küçük üreticiliğe dayalı toprak yapısından ziyade köylülerin bağımlı bulunduğu büyük toprak sahipliği ve topraksızlık egemendir. Bölgenin tarımsal potansiyelinin gelişimi, istihdamın sağlanması ve gelir seviyesinin artması toprak reformunu zorunlu kılmaktadır. Toprak mülkiyetinin yoğunlaşmasına sebep olacak büyük ölçekli tarım işletmelerinden ziyade, gelir dağılımında daha dengeli sonuçlar doğuracak aile işletmeciliği gibi küçük ölçekli işletmeler desteklenmeli ve özendirilmelidir. Topraklar büyük toprak sahiplerinin egemenliğinden (gerekirse devlet tarafından bedeli ödenerek alınmak suretiyle) çıkarılarak yoksul köylülere dağıtılmalıdır.
- Çatışmalı ortamlarla birlikte bitme noktasına gelen hayvancılığın gelişmesi için çalışma yürütülmeli köye dönüşte teşvik edici bir sistem olarak köylüye hayvan verilmeli, yayla yasakları bir daha gündeme gelmemek üzere son bulmalıdır. Kısmen gerçekleşmiş olan ırk islahına, bölgenin koşullarında başarılı olacak yeni büyükbaş kültür hayvanı arayışına devam edilmelidir; et, süt ve yan ürünlerin değerlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Bölgedeki orman varlığı geliştirilmelidir. Zamanında bir çakıl taşı bile vermeme edebiyatının yapıldığı bu ülkede, kaybedilen toprakların bu halkın kesesinden çıktığı, bu ülkenin ve halkın ortak kaybı olduğu fark edilmelidir. Bölgedeki orman yangınlarına

müdahale edilmeye başlanması ise inandırıcılık anlamında bölge halkı açısından önemli bir psikolojik faktör olacaktır.

- Yerel yönetimlerin hizmet üretmek için karşılaştığı siyasi ve bürokratik problemlerin aşılması için tedbirler alınmalıdır. Başta planlama ve yatırımlar anlamında bölgedeki yerel yönetimlere kaynak aktarımı konusunda pozitif ayrımcılık uygulanmalıdır.
- Bundan sonra hazırlanacak planlarda hangi çalışmanın kaynağının nereden ve hangi vadede karşılanacağı; hangi kaynakla, hangi somut çalışmanın yapılacağı, yapılacak çalışmanın ne kadar zaman alacağı gibi net veriler kullanılmalıdır. Örneğin “enerji iletim ve dağıtım altyapısı güçlendirilecektir” gibi çok genel ve muğlak yaklaşımlar inandırıcı olmamaktadır. Nerede hangi alanda ne kadarlık bir iyileştirmenin, nereden temin edilecek ne kadar parayla yapılacağı belirtilmelidir. Plan ancak bu şekilde inandırıcılığa kavuşur. Bunun dışında spekülasyona açık ve propaganda amaçlı bir çalışma gibi algılanması kaçınılmazdır.
- STK’larla işbirliği katılımcı demokrasinin de gereklerinden olup kendi uzmanlık alanlarında çalışma yürütebilecek olan yapılarla birlikte çalışılması sağlanmalıdır.
- GAP’ın bugüne kadar neden başarısız olduğu raporda da açıklanmaya çalışılmıştır. Aksayan ve gelişme göstermeyen noktalarda açılım sağlanmalı ve çalışma bu alanlara doğru yoğunlaştırılmalıdır. Güneydoğu Anadolu Projesi, hedefine bölgesel gelişimi alarak revize edilmeli ve bir an önce tamamlanmalıdır.

TMMOB Diyarbakır İl Koordinasyon Kurulu bileşenlerinin GAP Eylem Planını incelemesi ve ilgili konularda görüşlerini aktarmasıyla oluşan bu raporda, Eylem Planı genel olarak, kaynağı tam olarak açıklanmamış, var olan projelerin ve üretimlerin yeniymiş gibi

sunulduğu bir plan olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle birçok eksiği barındıran, hazırlanış ve sunuş açısından bölgenin dinamiklerini dikkate almadan hazırlanmış olan bu planla ilgili geniş değerlendirme sonucu sıralanan sonuç ve önerilerin dikkate alınmasını diler ve komisyonumuzun söz konusu planın uygulama eylemlerinin de takipçisi olacağını kamuoyuna saygıyla sunarız.

